

Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag

Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken

Lotte Servaas

Frank Weerman

Tamar Fischer

Erasmus Universiteit Rotterdam – Sectie Criminologie

Risico-, versterkende en beschermende factoren voor crimineel gedrag: Een literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken

Rotterdam, maart 2021

Lotte Servaas, Frank Weerman & Tamar Fischer

Erasmus Universiteit Rotterdam, Sectie Criminologie

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het cluster Maatschappelijke Ondersteuning van de gemeente Rotterdam.

**Erasmus
University
Rotterdam**

Gemeente Rotterdam

Erasmus

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	1
1. Inleiding.....	3
1.1 Aanleiding van het onderzoek	3
1.2 Vraagstelling en afbakening van het onderzoek.....	4
1.3 Voorspellende en verklarende factoren voor daderschap van criminaliteit	5
1.4 Leeswijzer.....	7
2. Methode van onderzoek.....	8
2.1 Zoekstrategie	8
2.2 Selectiecriteria	10
2.3 Zoekresultaten	12
2.4 Analyse van de publicaties.....	14
2.5 De interpretatie van effectmaten	14
3. Factoren voor criminaliteit in het algemeen	16
3.1 Persoonlijke factoren	16
3.2 Familiefactoren	19
3.3 Peerfactoren	25
3.4 School en werk gerelateerde factoren.....	27
3.5 Omgevingsfactoren.....	28
3.6 Conclusie	31
4. Factoren voor jeugdcriminaliteit.....	32
4.1 Persoonlijke factoren	32
4.2 Familiefactoren	38
4.3 Peerfactoren	44
4.4 School en werk gerelateerde factoren.....	48
4.5 Omgevingsfactoren.....	50
4.6 Conclusie	50
5. Factoren voor cybercriminaliteit.....	52
5.1 Persoonlijke factoren	52
5.2 Familiefactoren	57
5.3 Peerfactoren	60
5.4 School en werk gerelateerde factoren.....	62
5.5 Omgevingsfactoren.....	62
5.6 Conclusie	63
6. Factoren voor georganiseerde criminaliteit	64

6.1 Persoonlijke factoren	65
6.2 Familie- en peerfactoren.....	67
6.3 School en werk gerelateerde factoren.....	70
6.4 Omgevingsfactoren	71
6.5 Conclusie	72
7. Conclusie en discussie.....	74
7.1 Opzet en reikwijdte van het onderzoek.....	74
7.2 Overzicht van de belangrijkste resultaten	75
7.2.1 Persoonlijke factoren	76
7.2.2 Familiefactoren	79
7.2.3 Peerfactoren	80
7.2.4 School en werk gerelateerde factoren.....	81
7.2.5 Omgevingsfactoren.....	82
7.3 Duiding van de gevonden factoren.....	83
7.4 Tot slot	85
Literatuurlijst.....	86
Bijlage 1 Kenmerken van de geïncludeerde studies	91

1. Inleiding

Crimineel gedrag is een complex fenomeen, met verschillende verschijningsvormen (zoals overlast, jeugdcriminaliteit, cyberdelicten, georganiseerde misdaad), en invloeden vanuit verschillende domeinen (zoals het individu, diens directe omgeving en de maatschappij). De vraag welke factoren van belang zijn voor welke vorm van ouderschap is dan ook een heel ingewikkelde, en antwoorden zijn zelden eenvoudig of eenduidig. In dit rapport doen we verslag van een globaal onderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken over de belangrijkste factoren die het risico op verschillende vormen van crimineel gedrag verhogen of juist verminderen. Hiervoor hebben wij een systematische literatuurstudie uitgevoerd naar bestaande overzichtsstudies op dit terrein en de resultaten samengevat in overzichtelijke tabellen. In dit eerste hoofdstuk gaan we in op de aanleiding voor dit onderzoek, presenteren we de onderzoeksvragen en reflecteren we op de betekenis van de door ons onderzochte factoren.

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd naar aanleiding van een verzoek van de gemeente Rotterdam om een overzicht te geven van de bestaande kennis over de meest relevante factoren op het gebied van crimineel gedrag, voor verschillende leeftijdscategorieën en verschillende vormen van criminaliteit. De achtergrond daarvan is het streven van de gemeente Rotterdam om bij het maken van beleid zoveel mogelijk kennis te gebruiken uit wetenschap en praktijk. Voor het jeugdbeleid was dit een aantal jaren terug expliciet uitgewerkt in de vorm van een factorenmodel dat is verwerkt in het zogeheten Beleidskader jeugd, "Rotterdam Groeit" (Wiering, 2015). Dit betrof een plan dat was gericht op het "kansrijker, veiliger en gezonder opgroeien van kinderen en jongeren in de stad." Hiermee probeerde de gemeente onder meer antwoorden te bieden op de decentralisatie en transformatie van de jeugdhulp, wat rond 2015 was ingezet. Door het betrekken van wetenschap bij het jeugdbeleid wilde de gemeente een beter en rationeler fundament leggen voor het maken van keuzes met betrekking tot preventie en interventie van bijvoorbeeld schooluitval, criminaliteit en psychische aandoeningen bij kinderen en jongeren. Daarnaast hoopte de gemeente nieuwe aandachtspunten voor beleid te signaleren.

Voor het factorenmodel was samengewerkt met wetenschappers, onder meer van het Nederlands Jeugd Instituut (Wiering & Scalzo, 2016). In het model werden vijf domeinen, in het model aangeduid als 'settings', onderscheiden: (1) de ouders, (2) het kind zelf, (3) de peuterspeelzaal, kinderopvang en school, (4) de bredere omgeving van straat, wijk, stad en (5) de digitale wereld. Binnen deze domeinen werden verschillende factoren benoemd die risico's kunnen opleveren of juist positief of beschermend kunnen uitwerken voor de drie centrale doelen van het beleidsplan: het ontwikkelen van talent, het veilig laten opgroeien en het bevorderen van de gezondheid van kinderen en jongeren. Bij het indelen van de verschillende factoren werd voor zover mogelijk ook onderscheid gemaakt naar de leeftijdsperiodes waarin die factoren van belang zijn, zoals in de zwangerschap, kindertijd, adolescentie en jongvolwassenheid.

De gemeente Rotterdam wil het factorenmodel voor de jeugd nu uitbreiden naar een factorenmodel voor alle leeftijden. Het doel daarvan is om inzichtelijk te maken welke factoren niet alleen voor kinderen en jongeren, maar ook voor volwassenen en ouderen bijdragen aan kansrijk, veilig en gezond leven. Daarmee kan de gemeente verder onderbouwde keuzes maken over nieuw beleid en de inzet van middelen. Daarnaast hoopt de gemeente dat het verder uitgebreide factorenmodel kan helpen bij het integreren van verschillende beleidsterreinen en bij het nemen van maatregelen die afzonderlijke thema's overstijgen. Voor de input voor dit nieuwe en uitgebreidere factorenmodel zijn wetenschappers van verschillende disciplines gevraagd een bijdrage te leveren.

Om een overzicht te krijgen van het vele onderzoek naar factoren die samenhangen met verschillende vormen van crimineel gedrag hebben wij een systematisch literatuuronderzoek uitgevoerd naar bestaande studies waarin meerdere onderzoeken worden samengevat en

gesynthetiseerd (systematische overzichtsstudies en meta-analyses). Waar mogelijk hebben wij daarbij onderscheid gemaakt tussen risicofactoren en versterkende of beschermende factoren, om aan te sluiten bij het bestaande factorenmodel voor de jeugd en de beoogde uitbreiding tot oudere leeftijdsgroepen. In navolging van het onderscheid tussen verschillende 'settings' en leeftijdsgroepen in de eerdere beleidsnotities van de gemeente Rotterdam, hebben we de gevonden factoren uit onze literatuurstudie zoveel mogelijk ingedeeld in verschillende hoofddomeinen en levensfasen.

1.2 Vraagstelling en afbakening van het onderzoek

Het doel van dit literatuuronderzoek is het bieden van een overzicht en duiding van de belangrijkste risico-, versterkende en beschermende factoren met betrekking tot ouderschap van verschillende vormen van criminaliteit. Dit kan de gemeente Rotterdam gebruiken voor het verder ontwikkelen van het Rotterdamse factorenmodel.

De afgelopen jaren zijn vele criminologische studies verschenen die zich richten op het beschrijven en verklaren van ouderschap van verschillende vormen van criminaliteit. Het is onmogelijk recht te doen aan al deze afzonderlijke criminologische studies, daarom hebben wij ons primair gericht op het bestuderen van beschikbare overzichtsstudies en meta-analyses. Een belangrijk voordeel van deze strategie is dat we daarmee ook de beschikking kregen over effectschattingen die zijn gebaseerd op meerdere steekproeven en analyses, zodat we een relatief betrouwbaar en robuust beeld konden krijgen van de belangrijkste factoren bij crimineel gedrag. Afzonderlijke studies met relatief kleine steekproeven kunnen leiden tot toevalstreffers en houden altijd een bepaalde mate van onzekerheid (Bijleveld, 2006; Farrington & Jolliffe, 2017).

Wij hebben ons onderzoek gericht op vier verschillende vormen van crimineel gedrag. Allereerst wilden wij in kaart brengen wat bekend is over ouderschap in zijn algemeenheid, van vooral veelvoorkomende traditionele vormen van commune ('huis-, tuin- en keuken') criminaliteit (zoals diefstal, geweld, vernieling, inbraak etc.). Daarnaast wilden wij ook expliciet in kaart brengen wat bekend is over factoren die specifiek van belang zijn voor ouderschap van jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit (delicten die online worden gepleegd) en georganiseerde criminaliteit. Gedurende de dataverzameling bleek dat er ook nog een aantal andere criminaliteitsvormen zijn waarover meerdere systematische literatuurstudies zijn gepubliceerd, namelijk zedendelicten, relationeel geweld en radicalisering/betrokkenheid bij terroristische misdrijven. Gezien de beperkte tijd voor het onderzoek hebben we deze criminaliteitsvormen vooralsnog buiten beschouwing gelaten, en gekozen voor de criminaliteitsvormen die het meest voorkomen en waarover het meest bekend was uit de literatuur. Ook hebben we specifieke delictsoorten, zoals het plegen van een overval, misbruik van minderjarigen of *cyberbullying*, buiten beschouwing gehouden. Voor deze gedragingen zijn zelden overzichtsstudies beschikbaar, waardoor we aangewezen zouden zijn op afzonderlijke studies. Na deze afbakening en keuzes hebben we de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. Wat is op basis van overzichtsstudies en meta-analyses bekend over de belangrijkste risicofactoren, versterkende factoren en beschermende factoren met betrekking tot individueel ouderschap van crimineel gedrag?
2. Hoe zijn deze factoren in te delen in verschillende domeinen (categorieën zoals individu en gezin) en leeftijdsfasen (zoals kinderen, jongeren en jongvolwassenen)?
3. Zijn er op basis van de onderzoeksliteratuur specifieke factoren te onderscheiden wat betreft ouderschap van de volgende specifieke typen van crimineel gedrag: jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit, en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit?
4. Op welke manier kunnen we de gevonden factoren duiden in het licht van criminologische inzichten en perspectieven?

1.3 Voorspellende en verklarende factoren voor daderschap van criminaliteit

De analyses in dit rapport passen bij een traditie in de criminologie (en andere sociaalwetenschappelijke disciplines) om expliciet op zoek te gaan naar factoren en kenmerken die *de kans verhogen of verlagen* dat iemand betrokken raakt bij bepaalde vormen van crimineel gedrag (of andere vormen van problematisch gedrag). Twee van de eerste criminologen die dit expliciet probeerden waren het onderzoekerspaar Sheldon en Eleanor Glueck die de kenmerken van vijfhonderd criminele jongens (en in een latere studie vijfhonderd meisjes) vergeleken met vijfhonderd niet-delinquenten met dezelfde demografische kenmerken (Glueck & Glueck, 1930; Glueck & Glueck, 1934). Bij dit onderzoek namen zij een breed scala aan mogelijk relevante factoren mee: zowel omgevingskenmerken als biologische en psychologische factoren. Dit onderzoek heeft veel impact gehad op het justitiebeleid in de Verenigde Staten doordat het aanknopingspunten bood voor preventie en interventies.

Lange tijd was het onderzoek van de Gluecks een van de meest grootschalige onderzoeken in de criminologie, maar vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw werden in Engeland en de Verenigde Staten meerdere langlopende studies opgezet die zich richtten op het onderzoeken van oorzaken van crimineel gedrag en het volgen van personen over de tijd. Een aantal van de onderzoekers die hierbij waren betrokken zijn vervolgens bekende namen geworden binnen de risicofactoren-benadering, met name David Farrington en Rolf Loeber. Zij zochten systematisch naar de belangrijkste factoren die voorspellend zijn voor daderschap en recidive, met name voor meer ernstige en gewelddadige vormen van criminaliteit (zie bijvoorbeeld de studie van Jolliffe, Farrington, Piquero, Loeber & Hill, 2017).

Net als in andere disciplines wordt binnen criminologisch onderzoek naar voorspellende factoren onderscheid gemaakt tussen risicofactoren ('risk factors'), versterkende factoren ('promotive factors') en beschermende factoren ('protective factors'). Kenmerken die de kans verhogen dat iemand betrokken is bij crimineel gedrag worden beschouwd als risicofactoren. Versterkende factoren zijn het tegenovergestelde van risicofactoren, kenmerken die gerelateerd zijn aan een lagere kans op crimineel gedrag. Beschermende factoren zijn kenmerken die bij de aanwezigheid van een risicofactor de kans op crimineel gedrag verminderen. Als er verder niets aan de hand is, zijn deze factoren dus niet gerelateerd aan crimineel gedrag, maar ze lijken wel in staat om de effecten van risicofactoren te verzachten of te bufferen (Day, Wanklyn & Yessine, 2014; p. 100).

In de criminologie zijn in de loop van de tijd wel verschillende kanttekeningen geplaatst bij de risicofactoren-benadering. De belangrijkste kanttekening is wellicht dat het gegeven dat iets een voorspellende factor is, nog niet betekent dat het ook een *verklarende* factor is. Met andere woorden: risico-, versterkende en beschermende factoren kunnen weliswaar substantieel samenhangen met crimineel gedrag, maar dat betekent nog niet dat ze een oorzaak daarvan zijn (Murray, Farrington & Eisner, 2009; pp. 3-4). Er zijn verschillende situaties die de interpretatie van een verband bemoeilijken. Zo kan er sprake zijn van een schijnrelatie, waarbij een eerder gevonden samenhang tussen de onderzochte factor en de criminele gedraging verdwijnt wanneer rekening wordt gehouden met andere factoren. Daarnaast kan het zijn dat een factor niet direct samenhangt met de criminele gedraging, maar dat hier nog een of meerdere factoren tussen zitten. In dat geval dienen de verschillende oorzaken te worden uitgewerkt in een 'ketenmodel'. Bepaalde factoren kunnen ook veeleer symptomen zijn van crimineel gedrag, en niet zozeer de directe oorzaak van daderschap. Ze hangen dan samen met gemeenschappelijke oorzaken van zowel die symptomen als daderschap van criminaliteit (Te Grotenhuis & Van der Weegen, 2013; pp. 104-109). Het is ook mogelijk dat een bepaalde factor deels te beschouwen is als een gevolg van crimineel gedrag en niet alleen als een oorzaak. Zo is bekend dat problemen binnen het gezin op school, algemeen gezien als mogelijke oorzaken van jeugdcriminaliteit, ook kunnen verergeren vanwege het criminele gedrag van jongeren (Gault-Sherman, 2012; Wang & Fredricks, 2014).

Meer in het algemeen biedt kennis over risicofactoren bij crimineel gedrag nog geen inzicht in de mechanismen en processen die verantwoordelijk zijn voor de gevonden relaties.

Criminologische (en andere sociaalwetenschappelijke) theorieën zijn daarvoor behulpzaam en bieden een routekaart voor de diverse wegen die kunnen leiden tot crimineel gedrag. Met andere woorden, zij vertellen 'het verhaal' achter de samenhang tussen factoren en crimineel gedrag. Tegelijkertijd bestaat er geen enkele afzonderlijke theorie die een verklaring biedt voor alle vormen van criminaliteit en die alle bekende factoren die daaraan gerelateerd zijn omvat. Criminaliteit als fenomeen is hiervoor te breed en te complex.

In de criminologie is er vanouds ook veel theoretische discussie over welke factoren wel en niet van belang zijn voor het verklaren van crimineel gedrag en hoe deze factoren dan precies van invloed zijn (Day et al., 2014). Zo wordt het als een redelijk vaststaand gegeven beschouwd dat het hebben van delinquente vrienden een van de sterkste risicofactoren is voor crimineel gedrag van jongeren, maar bestaat grote onenigheid over de interpretatie daarvan. In theorieën die de nadruk leggen op sociaal leren en groepsmechanismen, wordt het hebben van delinquente vrienden gezien als een van de belangrijkste oorzaken van crimineel gedrag. In theorieën die crimineel gedrag zien als het gevolg van ontbrekende sociale bindingen en controlemechanismen, worden juist individuele en gezinskenmerken aangewezen als de belangrijkste verklarende factoren. Volgens deze benadering zijn delinquente vrienden eerder een symptoom of zelfs gevolg van crimineel gedrag, dan een oorzaak.

Kortom, wanneer we een bepaald kenmerk of een bepaalde omstandigheid aanwijzen als een voorspellende factor op basis van de door ons onderzochte overzichtswerken, betekent dit nog niet automatisch dat het ook verklarende factoren zijn voor crimineel gedrag. Daarvoor is het ook nodig dat we de gevonden verbanden theoretisch kunnen duiden – waarom een bepaalde factor zou kunnen gelden als risico, versterkend of beschermend. Hiervoor kunnen we aansluiten bij bestaande criminologische of meer algemene sociaal- of gedragswetenschappelijke inzichten.

Een goed voorbeeld van een (recente) criminologische theorie die goed bruikbaar is om de gevonden factoren mee te duiden is de Situationele Actie Theorie van Wikström. Deze theorie integreert verschillende bestaande criminologische benaderingen en maakt onderscheid in directe en indirecte oorzaken en zogeheten 'causes of the causes'. De directe oorzaken liggen in de wisselwerking tussen persoonskenmerken en omgevingskenmerken, terwijl de oorzaken van de oorzaken (complexe) processen van sociale bindingen en informele controle zijn. Meer indirecte oorzaken zijn structurele posities en de brede maatschappelijke context. In de Situationele Actie Theorie stelt Wikström (2010) voorts dat crimineel gedrag niet verklaard kan worden wanneer men enkel kijkt naar (kenmerken van) individuen of wanneer men enkel kijkt naar de omgeving. De theorie maakt daarom onderscheid tussen factoren die leiden tot een grotere geneigdheid tot crimineel gedrag binnen de persoon zelf en factoren die leiden tot meer criminele verleidingen en mogelijkheden in de omgeving van een persoon. Het samengaan van die factoren kan leiden tot het plegen van criminaliteit (Wikström, 2010). De voorwaarden daarvoor en verschillende wisselwerkingen tussen afzonderlijke factoren worden in de theorie nog verder uitgewerkt. Maar duidelijk is dat de uitgangspunten van deze theorie goed aansluiten bij de opzet van het eerder geformuleerde factorenmodel voor jongeren van de gemeente Rotterdam. Daarbinnen wordt ook uitgegaan van een wisselwerking tussen omgeving en individu, waarin verschillende 'ketens' van risicofactoren worden onderscheiden die kunnen leiden tot bepaalde uitkomsten.

Wat betreft die ketens van meer directe en meer indirecte oorzaken van crimineel gedrag wordt in de literatuur ook wel gesproken van 'proximale' en 'distale' factoren. Een voorbeeld van een mogelijke indirecte oorzaak van (of distale factor voor) crimineel gedrag is het opgroeien in armoede. Dat leidt niet direct tot crimineel gedrag, maar vergroot de kans dat ouders weinig middelen hebben om hun kinderen te ondersteunen in hun onderwijstraject, vaker afwezig zijn om de eindjes aan elkaar vast te knopen, meer spanningen thuis en minder toezicht op kinderen, dat kan weer leiden tot vaker rondhangen op straat en de omgang met delinquente leeftijdsgenoten en uiteindelijk kan het via een complexe keten van gevolgen en problemen leiden tot een verhoogde kans om betrokken te raken bij criminaliteit (Day et al., 2014).

Tot slot is ook het onderscheid tussen statische en dynamische factoren van belang. Statische risicofactoren, zoals eerder slachtofferschap en de geschiedenis van uithuisplaatsingen tijdens de jeugd, zijn factoren die onveranderbaar zijn. Dynamische risicofactoren, zoals drugsgebruik en vriendschappen met delinquente peers, zijn kneedbaar en kunnen veranderen (Day et al., 2014). In dit onderzoek leggen we de nadruk op dynamische factoren voor ouderschap van criminaliteit, omdat de gemeente Rotterdam deze factoren met behulp van het beleid en de inzet van beschikbare middelen kan beïnvloeden. Dit betekent niet dat we het helemaal niet zullen hebben over mogelijke statische factoren voor ouderschap van criminaliteit, aangezien deze ondanks het onveranderlijke karakter nog steeds belangrijk zijn om mee te nemen bij zowel onderzoek als preventie- en interventieprogramma's.

1.4 Leeswijzer

In dit onderzoeksrapport zullen we de volgende opbouw hanteren. In het tweede hoofdstuk gaan we in op de onderzoeksmethoden die we gebruikt hebben binnen dit onderzoek. Hierin lichten we de zoektocht naar literatuur toe, gaan we in op de afbakening die is gebruikt om relevante literatuur te selecteren, bespreken we kenmerken van gevonden literatuur en beschrijven we hoe de literatuur is geanalyseerd.

In de hoofdstukken 3 tot en met 6 zullen wij de resultaten van ons literatuuronderzoek bespreken. Risicofactoren zijn niet voor iedere gedraging hetzelfde en werken verschillend. Daarom bespreken wij in de afzonderlijke resultatenhoofdstukken de factoren die samenhangen met de verschillende typen criminele gedragingen. In hoofdstuk 3 staan factoren van veelvoorkomende, meer algemene criminaliteit centraal. In hoofdstuk 4 gaan we in op factoren voor jeugdcriminaliteit, in hoofdstuk 5 op factoren voor cybercriminaliteit en in hoofdstuk 6 op factoren voor georganiseerde criminaliteit.

Om zoveel mogelijk overzicht te bewaren hebben wij in deze resultatenhoofdstukken de gevonden factoren ingedeeld onder verschillende domeinen, in overeenstemming met ander onderzoek naar factoren voor crimineel gedrag. Het eerste domein betreft 'persoonlijke factoren', die te maken hebben met eigenschappen van de persoon zelf (zoals intelligentie, eerder crimineel gedrag en agressieproblemen). Het tweede domein betreft 'familiefactoren'. Deze factoren richten zich op omstandigheden binnen de familie en het gezin (zoals de samenstelling van de familie en de opvoedstijl van ouders). Het derde domein, 'peers', beslaat alle factoren die gaan over (de rol van) vriendschappen en leeftijdgenoten (zoals het hebben van delinquente vrienden en rolmodellen). Het vierde domein, 'school en werk gerelateerde factoren', richt zich op de aanwezigheid van en de omstandigheden rondom werk en school (zoals schoolprestaties en werkloosheid). Het laatste domein betreft 'omgeving', waarmee we ons richten op de omstandigheden binnen de bredere omgeving van een individu (met name de omstandigheden binnen een buurt waarin iemand woont).

Aan het eind van ieder domein geven wij steeds de resultaten weer in een samenvattende tabel. In deze tabellen zijn de belangrijkste bevindingen uit de onderzochte meta-analyses samengenomen. In de eerste kolom geven wij aan om wat voor factor het gaat en of dit een risico-beschermende of versterkende factor betreft. Vervolgens geven wij, indien mogelijk, aan in welke levensfase de factor zich voordoet. Wij proberen hier als dat kan ook een leeftijd aan te verbinden. In de derde kolom geven wij aan wat de sterkte is van het gevonden bewijs. Dit hangt af van de gebruikte methoden van de betreffende studie(s) waarin de factor naar voren komt en dit varieert van acceptabel tot sterk. Vervolgens presenteren wij de effectmaat en de interpretatie hiervan (zwak, matig of sterk) volgens vuistregels uit de literatuur (Te Grotenhuis & Van der Weegen, 2013; Field, 2018; Bijleveld, 2006). Daarna is aangegeven of er bepaalde dadergroepen zijn waarvoor de factor bij uitstek van belang is. Tot slot is weergegeven aan welke studie of studies de gegevens zijn ontleend.

In hoofdstuk 7 sluiten we af met de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de hierboven vermelde onderzoeksvragen en reflecteren we op de betekenis van deze bevindingen.

2. Methode van onderzoek

Ter beantwoording van de vragen die in dit rapport centraal staan, hebben wij een systematisch literatuuronderzoek uitgevoerd. Dat houdt in dat we op een gestructureerde manier hebben gezocht naar relevante studies met betrekking tot factoren voor ouderschap van criminaliteit. Door dit objectief, grondig en reproduceerbaar te doen, hebben wij geprobeerd de kans op bias zoveel mogelijk te verkleinen (Petticrew & Roberts, 2006; pp. 9-10; Kugley et. al., 2017; p. 9). In dit hoofdstuk beschrijven we hoe het systematisch literatuuronderzoek is uitgevoerd. Allereerst zullen wij ingaan op de zoekstrategie. Daarna richten we ons op de van tevoren bepaalde in- en exclusiecriteria voor het selecteren van literatuur voor deze studie en bespreken we de zoekresultaten. Tot slot lichten wij toe hoe we de verzamelde publicaties hebben geanalyseerd.

2.1 Zoekstrategie

De systematische zoektocht naar relevante wetenschappelijke literatuur over factoren voor crimineel gedrag is uitgevoerd tussen 20 juli 2020 en 16 september 2020. Verschillende *online* databases zijn doorzocht met behulp van geformaliseerde zoektermen, te weten: Web of Science, ERIC, PsycINFO, WODC Kennisbank, NJI databank, Criminal Justice Abstracts en Google Scholar. Deze databases zien wij als de belangrijkste zoekmogelijkheden voor wetenschappelijke publicaties en voor publicaties (inclusief grijze literatuur) die specifiek zijn gericht op het terrein van criminaliteit en veiligheid.

Bij aanvang van dit onderzoek is een eerste, uitgebreide, reeks van zoektermen opgesteld met betrekking tot de verschillende onderdelen van deze studie. Deze onderdelen beslaan de onderzoeksmethode, het onderzoeksthema (risico-, beschermende en versterkende factoren) en de verschillende soorten criminaliteit. Vervolgens hebben wij in Web of Science een eerste inventarisatie gedaan van de mogelijkheden om met deze zoektermen (kern)publicaties te vinden over factoren voor crimineel gedrag. Deze eerste zoektermreeks zag er als volgt uit: 'overview', 'inventory', 'systematic review', 'meta*', 'overzicht*', 'crim*', 'delinquen*', 'offend*', 'dader*', 'cybercrime*', 'organized crim*', 'online crim*', 'risk factor*', 'risk*', 'factor*', 'protective', 'risico*', 'risicofactor*', 'bescherm*', 'cause*', 'predictor', 'child*', 'youth*', 'adolescent*', 'young adult', 'jongvolwassen*', 'volwassen', 'ouder' en 'leeftijd*'.

Vanuit deze eerste literatuurinventarisatie is een aantal kernpublicaties geselecteerd. Door de samenvattingen van deze publicaties te analyseren met behulp van een VOSviewer, hebben wij bekeken of belangrijke termen ontbraken in de opgestelde reeks zoektermen. Een VOSviewer is een softwaretool voor het construeren en visualiseren van een netwerkoverzicht met daarin veelgebruikte termen uit publicaties en verbanden tussen deze termen (Van Eck & Waltman, 2020). Het netwerkoverzicht maakt inzichtelijk welke termen belangrijk zijn in de publicaties die relevant zijn voor het onderzoek en met behulp van dit overzicht hebben we gekeken of veelgebruikte, relevante zoektermen ontbraken. Dit bleek het geval voor de termen 'perpetrator' en 'antisocial behavior', deze hebben wij toegevoegd. Daarnaast hebben wij besloten om zoektermen met betrekking tot de leeftijd, zoals 'adolescent*' en 'young adult', uit de zoektermreeks te halen. Binnen dit onderzoek staan immers geen specifieke leeftijd centraal.

De verschillende zoektermen zijn vervolgens met behulp van termen zoals AND en OR (zogenoeten Booleaanse operatoren en truncatie-symbolen) in meerdere zoektermreeksen verwerkt. Deze zoektermreeksen zijn te vinden in de hieronder weergegeven tabel 2.1.¹ Met de eerste zoektermreeks richten wij ons op de onderzoeksmethode die de publicaties dienden te gebruiken. Met de tweede zoektermreeks zochten wij naar publicaties over risico-, beschermende of versterkende factoren voor betrokkenheid bij crimineel gedrag. Deze zoektermreeksen werden altijd gezamenlijk gebruikt. Naast deze twee reeksen hebben wij zoektermreeksen opgesteld die afhankelijk waren van het soort criminaliteit dat aan de orde was. Deze termen werden altijd

¹ Nog meer gedetailleerde informatie over de totstandkoming van deze zoektermreeksen en over de zoektocht in databanken kan opgevraagd worden bij de auteurs.

gecombineerd met de eerste twee zoektermreeksen. Zo gebruikten wij een zoektermreeks voor veelvoorkomende criminaliteit, een reeks voor cybercriminaliteit en een reeks voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Op deze wijze konden wij gericht zoeken naar literatuur over verschillende vormen van criminaliteit.

Tabel 2.1. Definitieve zoektermreeksen per onderwerp.

Onderwerp	Zoektermen
Onderzoeksmethode	("overview*" OR "inventory*" OR "systemati* review*" OR "systematisch* literatuuronderzoek" OR "systematisch* literatuur*" OR "systematisch* studie*" OR "meta*" OR "meta-analy*" OR "meta analy*" OR "overzicht*" OR "literat* review*" OR "literatuuronderzoek*" OR "systematisch* overzicht*")
AND	
Risico-, beschermende en versterkende factoren	("risk factor*" OR "risk*" OR "factor*" OR "protect*" OR "protect* factor*" OR "risico*" OR "risicofactor*" OR "bescherm*" OR "bescherm* factor*" OR "promotive*" OR "promotive factor*" OR "predict*" OR "predictor*" OR "long-term predictor*" OR "short-term predictor*" OR "risk assessment" OR "determinant*" OR "correlat*" OR "cause*" OR "oorza*")
AND (of niet gebruikt)	
Daderschap van criminaliteit algemeen	("crim*" OR "delinquen*" OR "offend*" OR "dader*" OR "offense*" OR "misda*" OR "devian*" OR "felon*" OR "illegal*" OR "violation*" OR "antisocial" OR "anti-social" OR "perpetrat*")
AND (of niet gebruikt)	
Daderschap van cybercriminaliteit	("cybercrim*" OR "cyber crim*" OR "cyber offen*" OR "cyber delinquen*" OR "online offend*" OR "online delinquen*" OR "online crim*" OR "internet crim*" OR "internet offend*" OR "internet delinquen*" OR "virtual* crim*" OR "virtual* offen*" OR "virtual* delinquen*" OR "high tech crim*" OR "high tech offend*" OR "high tech delinquen*" OR "hightech crim*" OR "hightech offend*" OR "hightech delinquen*" OR "computer* crim*" OR "computer* delinquen*" OR "computer* offend*" OR "digital crim*" OR "digital delinquen*" OR "digital offend*" OR "ict crim*" OR "ict delinquen*" OR "ict offend*" OR "cyberdevian*" OR "netcrim*" OR "netdevian*" OR "cyber-dependent crim*" OR "cyber-dependent offend*" OR "cyber-dependent delinquen*" OR "cyber-enabled crim*" OR "cyber-enabled delinquen*" OR "cyber-enabled offend*" OR "devian* online activ*" OR "crim* online activ*")
AND (of niet gebruikt)	
Betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit	("organiz* crim*" OR "organis* crim*" OR "georganiseer* crim*" OR "georganiseer* misda*" OR "crim* organiz*" OR "crim* organis*" OR "crim* network*" OR "organi* crim* network*" OR "crim* group*" OR "organized crim* offen*" OR "organised crim* offen*")

2.2 Selectiecriteria

Aan de hand van het oorspronkelijke onderzoeksvoorstel en vervolgoverleg tussen de betrokken onderzoekers zijn diverse in- en exclusiecriteria opgesteld voor het selecteren van bruikbare en relevante literatuur. Hieronder volgt een korte beschrijving van de gebruikte selectiecriteria. Aan het eind van deze paragraaf is in tabel 2.2 een meer uitgebreid overzicht van de selectiecriteria weergegeven.

Allereerst dienden publicaties aan een aantal basale broneigenschappen te voldoen om in deze studie te worden geïnccludeerd. De publicaties moesten beschikbaar zijn en Engels- of Nederlandstalig zijn. Daarnaast dienden de publicaties uiteraard gebaseerd te zijn op wetenschappelijke data. Verder besloten we dat de studies gepubliceerd moesten zijn tussen 1995 en 2020, om aan relatief actuele overzichten te komen.

Om de meest geschikte studies te verzamelen voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen, stelden wij ook een aantal inhoudelijke eisen voor inclusie. Ten eerste besloten we ons primair te richten op overzichtsstudies en meta-analyses, het zou immers onmogelijk zijn om recht te doen aan alle relevante afzonderlijke studies over risico-, versterkende en beschermende factoren van betrokkenheid bij crimineel gedrag. Ten tweede was het belangrijk dat deze studies ook effectmaten bevatten, waarmee wij wat kunnen zeggen over de effectsterkte van de gevonden factoren. Ten derde dienden binnen de publicaties in ieder geval dynamische factoren centraal te staan. Studies die zich enkel richten op statische factoren (zoals geslacht of etniciteit) werden uitgesloten, op dergelijke factoren kan het gemeentelijk beleid immers geen invloed uitoefenen. Ten vierde werden studies enkel geïnccludeerd wanneer deze zich richten op traditionele, veelvoorkomende vormen van criminaliteit, jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde misdaad. Studies over specifieke delicten of gedragingen die niet vallen onder veelvoorkomende vormen van criminaliteit (zoals moord), zijn niet meegenomen. De studies moesten zich ten vijfde richten op Westerse landen, om de vergelijkbaarheid met de Nederlandse situatie zo groot mogelijk te houden. Studies die zich richten op bijvoorbeeld landen in Azië of Afrika zijn hierdoor uitgesloten.

Onze literatuurstudie was gericht op alle soorten daders, en daarom zijn publicaties die gericht zijn op hele specifieke subgroepen uitgesloten. Zo hebben wij onderzoeken die specifiek gericht waren op daders met een psychische stoornis niet meegenomen in het onderzoek. Op daders met dergelijke kenmerken kunnen namelijk heel andere factoren van toepassing zijn.

Met betrekking tot cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit hebben wij iets minder strenge inclusiecriteria gehanteerd. Dit had te maken met het feit dat er nog beperkt onderzoek gedaan is naar de daders van deze vormen van criminaliteit. Om zoveel mogelijk informatie over factoren voor daderschap van cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit te verkrijgen, hebben wij bij deze misdadvormen daarom ook afzonderlijke kwantitatieve en kwalitatieve studies geïnccludeerd. Daarnaast hebben wij bij deze vormen van criminaliteit ook gekeken naar studies die zich richten op niet-Westerse landen.

Tabel 2.2. In- en exclusiecriteria voor het selecteren van de publicaties.

Wat	Inclusie	Exclusie
Eigenschappen bron		
Beschikbaarheid	Online of in bibliotheken via de universiteit beschikbaar.	Niet online of in bibliotheken beschikbaar of enkel tegen betaling beschikbaar.
Type bronnen	Peer-reviewed artikelen en non peer-reviewed bronnen (boeken, rapporten en beleidsstukken van Universiteiten, overheidsinstanties of onderzoeksbureaus).	Bronnen die niet gebaseerd zijn op wetenschappelijke data.
Jaar van publicatie	1995-heden.	Alles voor 1995 gepubliceerd.
Taal	Nederlands en Engels.	Overige talen.
Inhoudelijke eisen		
Onderzoeksmethode	Systematische literatuurstudies en meta-analyses waarin de effectsize van factoren berekend is . Met betrekking tot betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit en cybercriminaliteit worden ook afzonderlijke studies waarin een <i>effectsize</i> is berekend meegenomen.	Afzonderlijke studies met overige onderzoeksmethoden en systematische reviews zonder <i>effectsize</i> .
Land	Publicaties die zich richten op Westerse landen, zoals Nederland, Amerika en Europese landen.	Publicaties die zich richten op niet-Westerse landen zoals landen in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.
Thema	Risico-, versterkende en beschermende factoren voor ouderschap van criminaliteit.	Studies die niet over factoren voor ouderschap gaan (zoals factoren voor slachtofferschap of studies specifiek over interventies/ preventie).
Soorten factoren	Publicaties waarin dynamische factoren worden onderzocht.	Publicaties die enkel over statische factoren gaan.
Soorten daders	Alle leeftijdscategorieën en beide geslachten. Recidivisten eventueel als aparte categorie.	Publicaties die gericht zijn op hele specifieke subgroepen (met uitzondering van subgroepen o.b.v. leeftijd) van daders, zoals daders met een psychische stoornis of daklozen.
Soorten criminaliteit	Publicaties over traditionele en veelvoorkomende vormen van offline criminaliteit, online delicten/cyber-criminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde misdaad.	Studies over (factoren die verbonden zijn aan) te specifieke delicten of gedragingen, welke niet vallen onder veelvoorkomende vormen van criminaliteit (zoals moord, seksueel misbruik en 'school shootings').
Kwaliteit studie		
Omvang steekproef	Voor subcategorieën meer dan 100 en voor algemene criminaliteit meer dan 1.000.	Subcategorieën met minder dan 100 en voor algemene criminaliteit minder dan 1.000.
Overige eisen		
Artikel duplicaten	Bronnen die één keer voorkomen in de selectie.	Identieke bron die dubbel in de selectie zitten.
Dataset duplicatie	Bronnen die een unieke dataset gebruiken.	Bronnen die dezelfde dataset gebruiken en op dezelfde onderdelen ingaan.

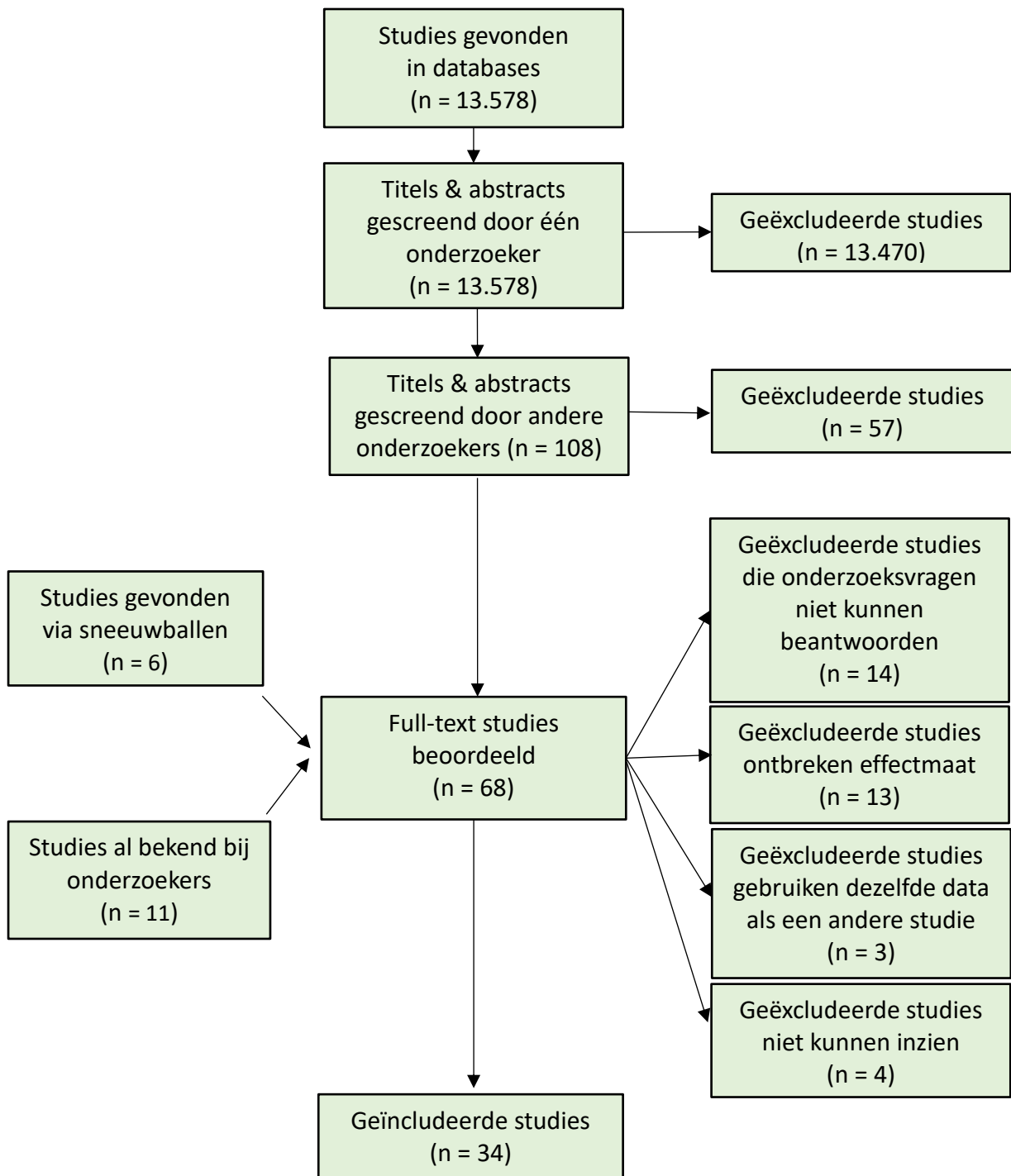
2.3 Zoekresultaten

Uit de onderzochte wetenschappelijke databases zijn in totaal 13.578 mogelijk relevante publicaties naar voren gekomen. Daarvan kwamen 10.464 resultaten voort uit de zoektocht naar criminaliteit in het algemeen, 1.184 resultaten over cybercriminaliteit en 1.930 over (betrokkenheid bij) georganiseerde criminaliteit. In figuur 1, weergegeven aan het eind van deze paragraaf, hebben wij een flowchart opgenomen waarmee we inzichtelijk maken hoe de uiteindelijke selectie van publicaties tot stand is gekomen en om welke redenen het grootste deel van de gevonden publicaties weer werden uitgesloten van ons onderzoek. Dit zullen wij hieronder kort toelichten.

Met behulp van de opgestelde inclusiecriteria heeft een van de onderzoekers, door te kijken naar de titels en (indien nodig) de samenvattingen van deze zoekresultaten, een eerste selectie van mogelijk relevante literatuur gemaakt. Van de 13.578 zoekresultaten bleken na het bekijken van de titel en de samenvatting 108 publicaties mogelijk relevant te zijn. De titels en samenvattingen van deze publicaties zijn ook door de andere onderzoekers bekeken en na onderling overleg kwamen wij uiteindelijk tot een selectie van 51 studies. Hiervan is vervolgens de gehele tekst beoordeeld. Ook is vanuit deze 51 studies door middel van de 'sneeuwbalmethode' gezocht naar aanvullende literatuur en hebben wij publicaties die bij ons al bekend waren, maar tijdens het zoeken in de databases nog niet naar voren waren gekomen, toegevoegd aan de selectie. In totaal zijn nog zes studies toegevoegd met behulp van de sneeuwbalmethode en hebben wij nog elf studies die bij ons bekend waren maar nog ontbraken in de lijst toegevoegd.

Uiteindelijk hebben wij 68 studies nauwkeurig gelezen. Gedurende het lezen van deze studies bleek dat toch niet al deze studies voldeden aan de inclusiecriteria. Hierdoor zijn gedurende nog een aantal studies geëxcludeerd. In totaal bleek dat veertien studies zich niet richten op het thema dat in dit onderzoek centraal staat. Daarnaast hebben wij dertien studies over de factoren voor crimineel gedrag niet meegenomen in ons onderzoek omdat deze studies geen effectmaten bevatten. Vier studies hebben wij niet geïnccludeerd omdat wij deze studies niet konden inzien en drie studies zijn geëxcludeerd omdat dezelfde dataset werd gebruikt als in een andere geïnccludeerde studie. Uiteindelijk hebben wij 34 publicaties gebruikt voor ons systematisch literatuuronderzoek. In bijlage 1 presenteren wij de kenmerken van de geïnccludeerde studies in detail. In een tabel staan daar de betreffende studies, op welke onderwerp deze studie zich richt (criminaliteit algemeen, jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit of georganiseerde criminaliteit), en van welke onderzoeksmethode de betreffende studie gebruik maakt (voor de meeste studies is dit een meta-analyse). Hierna presenteren wij het aantal geïnccludeerde studies als het een meta-analyse betreft, en het aantal effectmaten en/of de steekproefomvang van de betreffende studie indien dit van toepassing is. Vervolgens geven wij aan hoe verbanden zijn onderzocht binnen een studie (bivariaat of/en multivariaat) en hoe het onderzoeksdesign eruit ziet binnen deze studies (longitudinaal en/of cross-sectioneel en retrospectief en/of prospectief).

Figuur 1. Flowchart van het systematisch literatuuronderzoek.

2.4 Analyse van de publicaties

In dit literatuuronderzoek hebben wij niet alleen systematisch literatuur verzameld, maar hebben wij de verzamelde literatuur ook systematisch geanalyseerd. Dit hebben wij gedaan met behulp van het programma ATLAS.ti. Door gebruik te maken van deze analysesoftware hebben wij benodigde informatie uit de publicaties overzichtelijk in kaart kunnen brengen en met elkaar in verband gebracht. Hieronder lichten wij kort toe hoe wij de analyse hebben uitgevoerd.

Nadat de selectie van literatuur had plaatsgevonden hebben we deze publicaties in ATLAS.ti geplaatst. ATLAS.ti maakte het voor ons mogelijk om de grote hoeveelheden tekst op te delen in kleinere tekstsegmenten, waardoor we gemakkelijker een overzicht kregen van de informatie die bruikbaar was voor de beantwoording van de onderzoeksvragen. Door aan deze tekstsegmenten verschillende codes te hangen, gebaseerd op de inhoud van het betreffende tekstsegment, konden wij later informatie over de verschillende onderzoeksthema's gemakkelijk zoek- en vindbaar maken. Na het toevoegen van codes aan tekstsegmenten, hebben wij de codes ingedeeld binnen verschillende codegroepen voor de verschillende vormen van criminaliteit. Op basis van de onderzoeksvragen, de gebruikte codes en de aangemaakte codegroepen hebben wij vervolgens een netwerkoverzicht gemaakt. In dit netwerkoverzicht zijn de verschillende aangemaakte codes overstijgend met elkaar in verband gebracht en zo konden we de onderzoeksvragen zo uitputtend mogelijk beantwoorden (Evers, 2015). In een apart meegeleverd bestand hebben wij het uiteindelijke netwerkoverzicht opgenomen voor de gemeente Rotterdam. Aan de hand van dit netwerkoverzicht hebben wij de structuur van de resultatenhoofdstukken bepaald en de codes hebben wij gebruikt om alle informatie weer te geven in de resultaten. Na ieder resultatenhoofdstuk presenteren wij het gebruikte stuk netwerkoverzicht. De resultaten zullen wij in de hierop volgende hoofdstukken presenteren.

2.5 De interpretatie van effectmaten

Een belangrijk criterium voor inclusie van de publicaties was de aanwezigheid van effectmaten. Hiermee kunnen we wat zeggen over de effectsterkte van het gevonden verband tussen een factor en de criminele gedraging(en). De interpretatie van effectmaten verschilt echter sterk per wetenschappelijke discipline. Binnen de meeste criminologische studies worden de vuistregels zoals gegeven door Te Grotenhuis en Van der Weegen (2013) gehanteerd, en wij sluiten hierbij aan. Hieronder beschrijven we kort de verschillende effectmaten die we zijn tegengekomen en de wijze waarop wij deze hebben geïnterpreteerd.

Een veelgebruikte effectmaat is de *Odds Ratio's* (OR's). De OR is een verhouding van risico's, het is een maat voor de verhouding tussen twee odds. De odds van een gebeurtenis is de verhouding tussen de kans op een gebeurtenis en de kans op het niet voorkomen van de gebeurtenis. De OR geeft de verandering aan in de odds van de afhankelijke variabele (daderschap van criminaliteit) door de toename van de onafhankelijke variabele (de mogelijke risico-, versterkende of beschermende factor) met één standaard eenheid. Een OR van 1 betekent dat er geen verschil is, de kans verhouding tussen het wel voorkomen en het niet voorkomen van een gebeurtenis is dan gelijk. Een waarde boven 1 betekent een verhoogd risico op daderschap van criminaliteit en een waarde onder 1 wijst op een verlaagd risico op daderschap van criminaliteit. Een OR van 5 of hoger wordt vaak als sterk gezien, hoewel de waarde afhankelijk is van het totaal aan meegenomen kenmerken in het model waarin de factor is opgenomen (Te Grotenhuis & Van der Weegen, 2013; Bijleveld, 2006).

Veelgebruikte effectmaten zijn daarnaast de correlatiecoëfficiënt r (ESr) en de *pooled effectsize* r (Pooled ESr). De correlatiecoëfficiënt geeft de sterkte weer van het enkelvoudige verband tussen twee maten, bij 0 is er geen enkel verband en bij 1 een volledige verband. De *pooled* ESr wordt vaak gebruikt in meta-analyses bij het combineren (het *poolen*) van de resultaten van verschillende studies. Studies gebruiken vaak verschillende schalen en instrumenten om eenzelfde factor te meten. Hierdoor kunnen resultaten niet zonder meer worden samengevoegd. Om deze toch te kunnen combineren, gebruikt men een standaardisatietechniek. De *pooled* ESr is het

gewogen gemiddelde van de gestandaardiseerde effecten van de verschillende studies. In geval van correlatiecoëfficiënt r (ESr) en *pooled effectsize* r (Pooled ESr) beschouwen we een waarde rond de 0,10 als een zwakke relatie of een klein effect, rond de 0,25 als een matige relatie of een matig effect en een waarde van 0,40 of hoger zien wij als een sterke relatie of een sterk effect. Deze waarden kunnen ook negatief zijn. Een negatief verband betekent dat hoe hoger een factor scoort, hoe lager de afhankelijke variabele (daderschap van criminaliteit) scoort (Te Grotenhuis & Van der Weegen, 2013).

In sommige situaties wordt de maat Cramers V gebruikt. De Cramers V ligt altijd tussen de 0 en de 1, waarbij een waarde van 0 duidt op het absoluut ontbreken van een samenhang en de waarde 1 een perfect samenhang aangeeft. Een enkele keer wordt de phi-coëfficiënt (ϕ) gebruikt om de samenhang tussen twee variabelen te duiden. De phi-coëfficiënt is een vorm van Cramers' V en behelst een maat voor de samenhang tussen twee dichotomieën, oftewel voor een twee bij twee kruistabel. Ook bij de phi-coëfficiënt betekent een waarde van 0 dat er geen samenhang is tussen twee variabelen, en het cijfer 1 betekent dat er een perfecte samenhang is. Volgens Te Grotenhuis en Van der Weegen (2013; p. 83) is het binnen de sociale wetenschappen vrijwel onmogelijk om waarden voor de Cramers' V of de phi-coëfficiënt van boven de 0.8 te vinden. Een waarde van 0.6 wordt vaak al gezien als uitzonderlijk sterk. Dezelfde vuistregel als voor de ESr en de Pooled ESr wordt gehanteerd voor de Cramers' V en de phi-coëfficiënt: een waarde rond de 0,10 duidt op een zwakke relatie, een waarde rond 0,25 als een matige relatie of en een waarde van 0,40 of hoger duidt op een sterke relatie (Te Grotenhuis & Van der Weegen, 2013).

Ook de Cohens' d wordt een enkele keer gebruikt. Deze effectmaat is wel gestandaardiseerd, maar is niet zoals bijvoorbeeld de hierboven beschreven Cramers' V gebonden aan de grenzen 0 en 1. Binnen deze effectmaat wordt de sterkte van het effect bekeken in relatie tot de spreiding. Voor de Cohens' d geldt de volgende interpretatie: bij een waarde rond 0.2 spreken we van een klein effect, bij een waarde van rond 0.5 spreken we van een gemiddeld of matig effect en bij een waarde van 0.8 en groter spreken we van een groot effect. Ook hier kan de waarde negatief zijn (Field, 2018; p. 114).

Tot slot bespreken we een enkele keer een gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt. Deze coëfficiënt biedt ons de mogelijkheid om de sterkte van gevonden verbanden binnen een afzonderlijke studie te vergelijken. Dan kan dus ook aangegeven worden wanneer het een sterk verband betreft in vergelijking met verbanden tussen andere kenmerken en daderschap van criminaliteit in de betreffende publicatie.

3. Factoren voor criminaliteit in het algemeen

In dit eerste resultatenhoofdstuk bespreken wij risico-, versterkende en beschermende factoren van crimineel gedrag in het algemeen. Hierbij staan de traditionele, veelvoorkomende vormen van criminaliteit centraal, zoals diefstal, geweld, vernieling en inbraak. Binnen de meeste studies die wij hebben geïnccludeerd zijn lichte vormen van wetsovertredingen, zoals verkeersovertredingen, uitgesloten. Ook studies die zich expliciet richten op jeugdcriminaliteit komen hier niet aan bod, hiervoor hebben wij een apart hoofdstuk opgenomen. In totaal hebben wij zes overzichtsstudies gebruikt die zich richten op criminaliteit in het algemeen en die voldeden aan de eerder beschreven eisen voor inclusie. Daarnaast hebben wij gebruik gemaakt van verschillende aanvullende bronnen over criminologische theorieën en studies over specifieke onderwerpen en factoren.

3.1 Persoonlijke factoren

Binnen de nader onderzochte publicaties zijn diverse persoonlijke factoren naar voren gekomen voor crimineel gedrag in het algemeen. Zo lijkt een hoge intelligentie een beschermende werking te hebben. De aanwezigheid van internaliserende en/of externaliserende problemen, een gebrek aan schuldgevoel, geloven in een 'straatcode' en een hoge mate van lef zijn risicofactoren op persoonlijk niveau. De belangrijkste bevindingen zullen wij hieronder bespreken en hebben wij samengevat in tabel 3.1.

Intelligentie

In een studie naar vroege risicofactoren voor crimineel gedrag concluderen Jolliffe, Farrington, Piquero, Loeber en Hill (2017) dat een laag niveau van intelligentie tijdens de kindertijd samenhangt met een verhoogde kans om deel uit te maken van diverse dadergroepen. Zo blijken *life-course persistent* daders, een groep daders die vanaf jonge leeftijd tot later in hun volwassen leven criminaliteit blijft plegen, een significant lager niveau van intelligentie te hebben ten opzichte van personen die geen crimineel gedrag vertonen gedurende hun leven (OR = 5.9). Ook *adolescent limited* daders (personen die enkel tijdens de adolescentie criminaliteit plegen) en *late-onset* daders (personen die vanaf latere leeftijd, na de adolescentie, criminaliteit plegen) hebben een lager niveau van intelligentie ten opzichte van personen die geen criminaliteit plegen (OR = 5.5 en OR = 4.4). Ttofi, Farrington, Piquero, Lösel, DeLisi en Murray (2016) concluderen dat een hoge intelligentie ook een beschermende factor kan zijn voor crimineel gedrag. De mate waarin intelligentie een beschermende werking heeft, is afhankelijk van de mate waarin iemand wordt blootgesteld aan andere risicofactoren. Mensen die aan veel risicofactoren worden blootgesteld lopen minder risico om crimineel gedrag te vertonen wanneer zij een hoger niveau van intelligentie hebben (OR = 2.32). Ook mensen met een lage blootstelling aan andere risicofactoren lopen minder risico om crimineel gedrag te vertonen, maar de kansverhouding is bij deze groep kleiner (OR = 1.33).

Internaliserende en externaliserende problemen

Uit de literatuur blijkt dat diverse internaliserende problemen een rol kunnen spelen bij crimineel gedrag. Leschied, Chiodo, Nowicki en Rodger (2008) onderzochten verschillende risicofactoren tijdens de kindertijd en adolescentie die een voorspeller kunnen zijn voor crimineel gedrag tijdens de volwassenheid. In dit onderzoek concluderen zij onder andere dat symptomen van depressie en angststoornissen matige tot sterke voorspellers zijn voor later crimineel gedrag (ES = 0.22). Ook Jolliffe et al. (2017) concluderen dat de aanwezigheid van (een grote mate van) depressieklachten gedurende de kindertijd een sterke voorspeller is voor crimineel gedrag van *life-course persistent* daders (OR = 5.3) en *adolescent limited* daders (OR = 2.9). Ook de aanwezigheid van een angststoornis, *anxiety*, vormt een risicofactor volgens deze studie. Wel blijkt dit enkel van belang voor *late-onset* daders en is dit een minder sterke voorspellende risicofactor dan de aanwezigheid van depressieklachten (OR = 2.1).

Naast internaliserende problemen zijn ook externaliserende problemen relevant voor algemeen crimineel gedrag. Leschied et al. (2008) concluderen dat een index van externaliserende problemen, waaronder de aanwezigheid van hyperactiviteit, agressie en een gedragsstoornis, een sterke voorspeller vormt voor crimineel gedrag tijdens de volwassenheid (ES = 0.39). De sterkte hangt echter wel af van de leeftijd waarop deze problemen zich voordoen. Wanneer iemand gedurende zijn of haar vroege jeugd (0-6 jaar) externaliserende problemen ervaart (ES = 0.2), vormen deze minder sterke risicofactoren dan wanneer deze optreden tijdens de 'mid-childhood' (7-11 jaar) (ES = 0.31) en de adolescentie (12 jaar en ouder) (ES = 0.52). Met betrekking tot specifiek hyperactiviteit gedurende de kindertijd trekken Jolliffe et al. (2017) de conclusie dat dit voor *adolescent limited* ouders een zeer sterke voorspeller is (OR = 6.0). Voor *life course persistent* ouders geldt dat vooral een hoge mate van impulsiviteit gedurende de kindertijd een relatief sterke voorspeller is (OR = 4.5).

Gebrek aan schuldgevoel

Jolliffe et al. (2017) schrijven dat zowel *life course persistent* ouders, *adolescent limited* ouders en *late-onset* ouders gedurende hun kindertijd significant vaker een gebrek aan schuldgevoel hadden dan personen die uiteindelijk geen criminaliteit plegen. Een gebrek aan schuldgevoel gedurende de kindertijd geeft dan ook een substantiële risicoverhoging voor de ontwikkeling naar alle drie de dadergroepen die zijn onderzocht in de studie van Jolliffe et al. (2017). Wel varieert de sterkte van het effect per dadergroep. Voor *life course persistent* ouders was het effect van deze factor het sterkst (OR = 11.1), gevolgd door *adolescent limited* ouders (OR = 6.1) en *late-onset* ouders (OR = 4.4).

Geloof in 'the code of the street'

Met behulp van een meta-analyse onderzochten Moule en Fox (2020) recent de relatie tussen het geloven in 'the code of the street' en ouderschap van criminaliteit. Deze onderzoekers lieten zich inspireren door de subculturele theorie van Anderson (1999), die stelt dat er zich in achtergestelde buurten bij een deel van de inwoners een bepaalde 'code of the street' kan ontwikkelen. Deze komt voort uit slechte omstandigheden in een buurt, het gebrek aan conventionele mogelijkheden om succesvol te worden, uitsluiting van sociale instellingen, hoge criminaliteitscijfers en een onjuiste behandeling door wetshandhavers. De straatcode legt de nadruk op 'zelfhulp' als middel om respect te generen en als middel om jezelf te beschermen tegen de gevaren op straat en behelst een reeks normen en waarden die inhouden dat een persoon behandeld wil worden met respect. Om dit respect te krijgen doen personen, met name adolescenten en jong volwassenen, er alles aan om aan te tonen dat er niet met hen 'geknoeid' mag worden, bijvoorbeeld door veel lef te tonen en agressief gedrag te vertonen in het openbaar (Moule & Fox, 2020).

Moule en Fox (2020) concluderen dat het geloven in een straatcode significant samenhangt met ouderschap van criminaliteit. Het geloven in een straatcode heeft een zwak risicoverhogend effect op ouderschap van criminaliteit (ESr = 0.11). De grootte van dit effect varieert wanneer rekening wordt gehouden met de soort criminele gedraging en de leeftijd. Het risicoverhogende effect van het geloven in een straatcode was het sterkst, maar nog altijd relatief zwak, voor specifiek gewelddadig gedrag (ESr = 0.13). Daarnaast is het effect sterker wanneer de persoon adolescent is (ESr = 0.14) en zwakker bij volwassenen (ESr = 0.09). In andere woorden, het effect van een geloof in een straatcode is het sterkst voor het plegen van gewelddadige delicten door adolescenten. Het effect blijft echter nog wel zwak.

Hoge mate van lef

Het willen tonen van lef kan een onderdeel zijn van het geloof in de code van de straat, wat een risicoverhogend effect heeft op ouderschap van criminaliteit. Moule en Fox (2020) bekijken echter niet afzonderlijk de invloed lef en van de verschillende normen en waarden die samen gaan met het geloof in een straatcode. Uit de studie van Jolliffe et al. (2017) blijkt echter dat de aanwezigheid van

een hoge mate van lef, 'high daring', gedurende de kindertijd een substantiële risicoverhoging voor de ontwikkeling van *adolescent limited* daderschap vormt. Het effect van deze risicofactor is minder sterk dan het effect van andere risicofactoren die naar voren komen binnen het onderzoek van Jolliffe et al. (2017), maar het effect is nog wel sterk (OR = 3.5). Personen die geen hoge mate van lef hebben gedurende de kindertijd, lijken significant minder vaak crimineel gedrag te vertonen gedurende de adolescentie. Een gebrek aan lef of aan de behoefte dat te tonen vormt dus een versterkende factor.

Tabel 3.1 – Persoonlijke factoren voor crimineel gedrag in het algemeen.

Persoonlijke factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Bewijs sterkte	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Beschermend Hoge intelligentie	Kindertijd	Sterk	Minimaal: OR = 1.33* Maximaal: OR = 5.9*	Zwak tot sterk effect	1: Sterker wanneer de dader onderdeel is van high-risk groep 2: Sterkte is afhankelijk van soort dader (<i>Life-course persistent, adolescent limited en late-onset</i>)	1: Ttofi et al. (2016); 2: Jolliffe et al. (2017)
Risico Internaliserende problematiek algemeen	'mid-childhood' en adolescentie (vanaf 7 jaar)	Sterk	ES = 0.22*	Zwak effect	Criminaliteit tijdens volwassenheid	Leschied et al. (2008)
Risico <u>Specifiek</u> Depressie	Kindertijd (8-12)	Sterk	Minimaal: OR = 2.9* Maximaal: OR = 5.3*	Matig tot sterk effect	<i>Life-course persistent en adolescent limited</i>	Jolliffe et al. (2017)
Angststoornis	Kindertijd (8-12)		OR = 2.1*	Zwak effect	<i>Late-onset</i>	
Risico Externaliserende problematiek algemeen	Optreden tijdens vroege kindertijd (0-6) tot late adolescentie	Sterk	Minimaal: ES = -.20** Maximaal: ES = 0.52** Gemiddeld: 0.39**	Zwak effect Sterk effect Matig effect	Criminaliteit tijdens volwassenheid	Leschied et al. (2008)
Risico <u>Specifiek</u> Hyperactiviteit	Kindertijd (8-12)	Sterk	OR = 6*	Sterk effect	<i>Adolescent limited</i>	Jolliffe et al. (2017)
Impulsiviteit	Kindertijd (8-12)		OR = 4.5*	Matig effect	<i>Life-course persistent</i>	
Risico Gebrek aan schuldgevoel	Kindertijd (8-12)	Sterk	Minimaal: OR = 4.4* Maximaal: OR = 11.1*	Matig effect Sterk effect	<i>Life-course persistent, adolescent limited en late-onset</i>	Jolliffe et al. (2017)
Risico Geloof in de code van de straat	Sterkste effect tijdens de adolescentie	Sterk	Minimaal: ESr = 0.09** Maximaal: ESr = 0.14**	Zwak effect	Sterkste effect voor geweld	Moule & Fox (2020)
Risico Hoge mate van lef	Kindertijd (8-12)	Sterk	OR = 3.5*	Matig effect	<i>Adolescent limited</i>	Jolliffe et al. (2017)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

3.2 Familiefactoren

Diverse overzichtsstudies wijzen op de belangrijke rol van familie, en met name van ouders, bij het ontstaan van crimineel gedrag gepleegd op zowel de lange als op de korte termijn. Binnen deze paragraaf bespreken wij diverse familiefactoren die volgens eerdere studies risicoverhogend of juist risicoverlagend werken voor ouderschap van criminaliteit in het algemeen. Een overzicht van deze familiefactoren geven wij in tabel 3.2.

Verstoorde familiestructuren

Uit de bestudeerde studies blijkt het opgroeien in een 'verstoorde familiestructuur' een belangrijke risicofactor voor later crimineel gedrag. Van een verstoorde familiestructuur wordt gesproken wanneer bijvoorbeeld sprake is van gescheiden ouders of betrokkenheid van kindervelzijn organisaties. Leschied et al. (2008) concluderen dat een verstoorde familiestructuur een belangrijke voorspellende risicofactor is voor crimineel gedrag later in het leven, tijdens de volwassenheid (ES = 0.48). De sterkte van de factor is wel afhankelijk van de leeftijd waarop een verstoorde familiestructuur zich voortdoet. Zo is deze factor zeer sterk wanneer dit zich voortdoet tijdens de adolescentie (ES = 0.67) en relatief zwak wanneer deze zich voortdoet gedurende de vroege kindertijd (ES = 0.16). Uit een onderzoek van Jolliffe et al. (2017) komt een verstoorde familiestructuur gedurende de jeugd (8 tot 12 jaar) ook naar voren als een risicofactor. In het geval van *life-course persistent* ouders vormt een verstoorde familiestructuur wel een sterkere risicofactor dan voor *late-onset* ouders (OR = 4.4 en OR = 2.7). Voor *adolescent limited* ouders vonden Jolliffe et al. (2017) geen significant verband met een verstoorde familiestructuur. Tot slot vonden ook Pratt en Cullen (2005) verstoorde familiestructuren als significante risicofactor, met een matig tot sterk effect op het plegen van crimineel gedrag (Mz = 0.26).

Slechte familieomstandigheden

Naast een verstoorde familiestructuur komen ook slechte familieomstandigheden naar voren als risicofactor voor crimineel gedrag. Het gaat dan om omstandigheden als conflicten binnen de familie, al dan niet gepaard met (getuigenissen van) gebruik van geweld, verwaarlozing en kindermishandeling. Volgens Leschied et al. (2008) zijn slechte familieomstandigheden gedurende de kindertijd en adolescentie risicofactoren met een matige voorspellende waarde voor crimineel gedrag tijdens de volwassenheid (ES = 0.23). De onderzoekers geven aan een sterker effect van deze factoren te hebben verwacht, maar schrijven ook dat de uitkomst hen niet verbaast gezien de heterogeniteit van de geïncludeerde studies en de uiteenlopende operationalisering van geweld binnen de familie die onderzochte studies hanteren. Jolliffe et al. (2017) benoemen specifiek slachtofferschap van kindermishandeling als risicofactor voor crimineel gedrag. Slachtofferschap van kindermishandeling is volgens Jolliffe et al. (2017) een sterke voorspellende factor voor *life-course persistent* ouders (OR = 9.7) en een wat minder sterke voorspellende factor voor *late-onset* ouders (OR = 4.6). Interessant is dat Jolliffe et al. (2017) voor *adolescent limited* ouders geen significant verband vinden met slachtofferschap van kindermishandeling. Kinderen die slachtoffer worden van kindermishandeling lopen dus een grotere kans om *life-course persistent* ouders of *late-onset* ouders te worden, maar niet om een *adolescent limited* ouder te worden.

Criminele historie van ouders

Kinderen van wie de ouders crimineel gedrag vertonen lijken zelf relatief vaak ook crimineel gedrag te ontwikkelen. Jolliffe et al. (2017) zien het hebben van een veroordeelde ouder als een belangrijke risicofactor voor het ontwikkelen van crimineel gedrag. Wanneer iemand gedurende zijn of haar jeugd een ouder heeft die is veroordeeld voor het plegen van criminaliteit, zal hij of zij meer risico lopen om zich te ontwikkelen tot een *life-course persistent* ouder (OR = 5.2) of een *adolescent limited* ouder (OR = 3.3).

Besemer, Ahmad, Hinshaw en Farrington (2017) hebben met behulp van een meta-analyse specifiek deze intergenerationele overdracht van criminaliteit onderzocht. Ook zij concluderen dat kinderen van wie de ouders crimineel gedrag vertonen een significant hoger risico lopen om zelf ook betrokken te raken bij criminaliteit dan kinderen waarvan de ouders niet crimineel zijn. In de bivariate analyse, waarin niet gecontroleerd wordt voor andere risico- en beschermende factoren, blijkt het hebben van ouders met een criminele achtergrond een risicofactor met een matige sterkte ($OR = 2.4$). Wanneer de onderzoekers een multivariate analyse uitvoeren, en dus het gevonden verband controleren met andere risico- en beschermende factoren, blijft het hebben van ouders met een criminele achtergrond een significante risicofactor. Wel is deze risicofactor minder sterk dan in de bivariate analyse ($OR = 1.8$). Besemer et al. (2017) stellen voorts dat het geslacht van de ouder(s) een belangrijke modererende rol speelt. Het hebben van een moeder met een criminele achtergrond heeft een grotere invloed op de ontwikkeling van crimineel gedrag van het kind dan het hebben van een vader met een criminele achtergrond. De intergenerationele overdracht van crimineel gedrag zou het sterkst zijn van moeders naar dochters. De laagste intergenerationele overdracht vindt plaats van vaders naar zonen. Hier tussenin ligt de overdracht van moeders naar zoons en van vaders naar dochters.

Tot slot vonden ook Leschied et al (2008) een significant verband tussen het plegen van crimineel gedrag tijdens de volwassenheid en het hebben van criminele ouders tijdens kindertijd of adolescentie. Wel was het effect van deze risicofactor klein binnen dit onderzoek ($ES = 0.15$).

Dimensies binnen de opvoeding

Na het uitvoeren van een uitgebreide meta-analyse naar de relatie tussen opvoedingsstijl en delinquentie, concluderen Hoeve, Dubas, Eichelsheim, Van der Laan, Smeenk en Gerris (2009) dat de opvoeding in belangrijke mate een voorspellende factor is voor crimineel gedrag. Er bestaat een breed scala aan opvoedstijlen bestaande uit verschillende dimensies, en iedere dimensie heeft zijn eigen uitwerking op mogelijk crimineel gedrag. Bepaalde dimensies in de opvoeding kunnen risicoverlagend werken, andere risicoverhogend. Risicoverlagende dimensies in de opvoeding zijn de aanwezigheid van steun ('support') ($ESr = -0.19$), autoritatieve controle ($ESr = -0.12$) en controle op gedrag ($ESr = -0.19$). Onder risicoverhogende dimensies vallen het hanteren van autoritaire controle ($ESr = 0.12$) en het uitoefenen van psychologische controle op het kind ($ESr = 0.23$).

Hoeve et al. (2009) operationaliseren de opvoedingsdimensie 'support' nog gedetailleerder en onderscheiden verschillende gedragingen, welke ieder een eigen effect hebben op het uiteindelijke crimineel gedrag. Het onderdeel met de sterkste afname van het risico op crimineel gedrag is 'supportive parenting' ($ESr = -0.23$). Dit impliceert dat een hoge mate van ondersteuning en een gevoel van warmte tijdens de opvoeding samenhangt met een verlaagd risico op delinquentie. Een lage mate van ondersteuning en de afwezigheid van een gevoel van warmte leidt tot een verhoogd risico op delinquentie. Dit gevoel van warmte kan ontstaan door bijvoorbeeld als ouder lief te zijn, te knuffelen met je kind, veel te lachen en positief te zijn. Een ander onderdeel van de dimensie 'support' met een mild risicoverlagend effect op crimineel gedrag betreft het tonen van affectie ($ESr = -0.21$). Dit kan zowel emotioneel als instrumenteel van aard zijn. Ook de aanwezigheid van positieve vormen van ondersteuning, zoals acceptatie, betrokkenheid en begrip, hebben een gematigd risicoverlagend effect op crimineel gedrag ($ESr = -0.19$). Een kleiner risicoverlagend effect heeft de aanwezigheid van betrokkenheid ($ESr = -0.16$) en open communiceren ($ESr = -0.07$).

Een aantal gedragingen binnen de opvoeding hebben een relatief sterk verhogend effect op het risico om crimineel gedrag te vertonen. Ten eerste betreft dit verwaarlozing ($ESr = 0.29$), wat kan bestaan uit het vermijden van contact met het kind en vervreemding van het kind. Daarnaast is ook afwijzing een risicofactor met een relatief sterk effect ($ESr = 0.26$). Ook het hebben van een vijandige houding naar het kind toe verhoogt het risico op later crimineel gedrag ($ESr = 0.28$), opnieuw in relatief sterke mate. Al deze negatieve gedragingen leiden ook gezamenlijk tot een verhoogd risico op crimineel gedrag, met een nog sterker effect ($ESr = 0.33$).

Hoeve et al. (2009) concluderen voorts dat gedragscontrole door ouders een gematigde risicoverlagende werking heeft voor crimineel gedrag ($ESr = -0.19$). Discipline ($ESr = -0.20$), het duidelijk stellen van regels ($ESr = -0.13$) en het maken van beslissingen ($ESr = -0.18$) hebben ook een gematigde risicoverlagende werking met betrekking tot crimineel gedrag. Het monitoren van het gedrag van het kind, bijvoorbeeld door activiteiten en verblijfplaatsen in de gaten te houden, is een nog sterkere risicoverlagende factor ($ESr = -0.23$). Wanneer echter sprake is van inconsistentie binnen de gedragscontrole, heeft dit een gematigd risicoverhogend effect ($ESr = 0.20$). Ook een hoge mate van toegeeflijkheid (bijvoorbeeld door wangedrag te negeren) vormt een risicofactor, zij het met een erg zwak effect ($ESr = 0.09$).

Ook Leschied et al. (2008) concluderen dat 'ouderlijk management' dat dwingend, inconsistent of gebrekkig neigt te zijn gedurende de leeftijd van 7 tot 11 jaar een sterke risicofactor is voor crimineel gedrag tijdens de volwassenheid ($ES = 0.41$). En in een meer recente studie bevestigen Jolliffe et al. (2017) het belang van ouderlijk toezicht voor een bepaalde groepaders. Voor *life-course persistent* ouders is slecht ouderlijk toezicht en management een relatief sterke risicofactor ($OR = 5.1$).

Een andere dimensie binnen de opvoeding die nog verder kan worden geoperationaliseerd is 'authoritative control' (dit had een relatief zwak risicoverlagend effect, $ESr = -0.12$). Volgens Hoeve et al. (2009; p. 750) betreft deze dimensie de aanwezigheid van op het kind gerichte, inductieve disciplinetechnieken zoals het cognitief begeleiden van het gedrag van het kind, het geven van informatie en het stimuleren van verantwoordelijk gedrag van het kind. Verschillende gedragingen binnen deze dimensie hebben ook een zwak versterkend effect, dit betreft het belonen van het kind ($ESr = -0.11$) en het toepassen van inductieve technieken (zoals het rustig bespreken van wangedrag en een 'democratische' houding) ($ESr = -0.13$). Wanneer meer dan een van deze gedragingen worden uitgevoerd heeft dit een relatief zwak versterkend effect ($ESr = -0.16$). Tegenover 'authoritative control' staat 'authoritarian control'. Deze vorm van controle had, in tegenstelling tot 'authoritative control', een relatief zwak risicoverhogend effect op het vertonen van crimineel gedrag ($ESr = 0.12$). Verschillende gedragingen binnen deze vorm van controle hebben ook een klein risicoverhogend effect, te weten het geven van fysieke straffen (zoals schoppen en slaan) ($ESr = 0.10$), verbale agressie (zoals schreeuwen en (uit)schelden) ($ESr = 0.14$) en bestraffend gedrag in het algemeen (zoals het intrekken van privileges) ($ESr = 0.13$). Ook wanneer meer dan een van deze gedragingen worden uitgevoerd blijft het effect relatief zwak ($ESr = 0.16$).

Bij psychologische controle op het kind ($ESr = 0.21$) gaat het volgens Hoeve et al. (2009) om het 'binnendringen' in de psychologische ontwikkeling van het kind. Deze overkoepelende factor bestaat uit verschillende gedragingen, zoals het regelmatig in de rede vallen van het kind, pogingen tot het veranderen van de gevoelens van het kind, het aanpraten van een schuldgevoel om zo controle te krijgen over het kind en het negeren van het kind als een vorm van straf. Daarnaast is ook 'overbescherming' een matige tot sterke risicofactor ($ESr = 0.21$). Het overmatig beschermen van een kind kan onder andere bestaan uit het continue sturen van cognitieve prestaties en sociaal-emotionele ontwikkelingen en/of het continue afhankelijk maken van de ouders.

Voor andere vormen van controle hebben Hoeve et al. (2009) een restcategorie gemaakt. Deze vormen van controle passen niet bij de eerder uitgewerkte dimensies, doordat deze vormen van controle te breed geoperationaliseerd waren in de geïncludeerde studies. Deze restcategorie noemen Hoeve et al. (2009) 'general control'. De aanwezigheid van 'general control' heeft een matig tot sterk versterkend effect op ouderschap van criminaliteit ($ESr = -0.21$). Wanneer binnen de opvoeding zowel sprake is van ondersteuning als van controle, spreken Hoeve et al. (2009) van 'general parenting' als opvoedstijl. Deze opvoedstijl heeft een matig risicoverlagend effect op het plegen van crimineel gedrag ($ESr = -0.17$). Het risico op het plegen van criminaliteit neemt dus af wanneer een ouder ondersteunend is en (consistent) controle uitoefent op het kind.

Tot slot hebben Hoeve et al. (2009) een restcategorie gemaakt voor andere relevante factoren binnen de opvoeding. Onderlinge overeenstemming over opvoed gerelateerde vraagstukken en problemen zou het risico op later crimineel gedrag significant verlagen ($ESr = -0.13$).

Ook indirect gedrag van ouders is een gematigde risicoverlagende factor voor crimineel gedrag (ESr = -0.26). Dit indirecte gedrag kan bestaan uit kennis (verkregen door bijvoorbeeld oplettendheid) (ESr = -0.26) en 'child disclosure' (het kind wat zelf vertelt) (ESr = -0.31). De mate waarin het indirecte gedrag van ouders invloed heeft op het later gepleegde crimineel gedrag is echter wel afhankelijk van het soort gedrag dat wordt gepleegd door het kind. Wanneer sprake is van meer 'non-illegal' problematisch gedrag is het verband met indirect gedrag van ouders sterker dan wanneer sprake is van echt illegale gedragingen.

Ouders die roken

Tot slot draagt ook het roken van sigaretten en marihuana door ouders in een aantal studies bij aan het voorspellen van later crimineel gedrag. Jolliffe et al. (2017) zien bij alle groepen ouders een significant verband tussen het hebben van ouders die sigaretten roken en het plegen van crimineel gedrag. Het sterkste verband werd gevonden bij *life-course persistent* ouders ten opzichte van personen die geen criminaliteit plegen (OR = 6.8). Voor *adolescent limited* ouders en *late-onset* ouders werd een minder sterk, maar alsnog relatief sterk, verband gevonden met ouders die sigaretten roken (OR = 4.8 en OR = 4.2). Voor *adolescent limited* ouders en *late-onset* ouders bleek het hebben van ouders die marihuana roken nog een sterker verband te hebben met latere criminaliteit van de kinderen (OR = 5.0 en OR = 5.3). Tussen het hebben van ouders die marihuana roken en het worden van een *life-course persistent* vader vonden Jolliffe et al. (2017) echter geen significant verband, ook al bestond er wel de verwachting dat dit significant met elkaar zou samenhangen.

Bell, Corbacho, Ronaldson, Richardson, Torgerson en Robling (2018) deden specifiek onderzoek naar de invloed van de prenatale levensstijl van ouders op onder andere crimineel gedrag. Vanuit hun resultaten stellen deze onderzoekers dat kinderen van ouders die tijdens de zwangerschap hebben gerookt vaker crimineel gedrag vertonen tijdens de volwassenheid. Wel is het effect van roken tijdens de zwangerschap relatief klein (OR = 1.4-1.8). Hoewel Bell et al. (2018) deze risicofactor baseren op slechts één studie, is dit volgens de onderzoekers wel een relatief betrouwbare bevinding. Zij stellen dat het betreffende onderzoek van hoge kwaliteit was, onder andere door de grote steekproefomvang (n = 16.401) en het controleren voor vele andere variabelen.

Tabel 3.2 – Familiefactoren voor crimineel gedrag in het algemeen.

Familiefactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico Verstoorde familiestructuur	1: Kindertijd (8-12) 2: Vroege kindertijd (0-6) tot late adolescentie. 3: Onbekend	Sterk	1: minimaal: OR = 2.7* maximaal: OR = 4.4* 2: minimaal: ES = 0.16** maximaal: ES = 0.67** gemiddelde: ES = 0.48** 3: Mz = 0.261*	1: Matig effect 2: Zwak tot sterk effect 3: Matig effect	1: <i>Life-course persistent en late-onset</i> 2: Criminaliteit tijdens volwassenheid 3: Onbekend	1: Jolliffe et al. (2017); 2: Leschied et al. (2008); 3: Pratt et al. (2005)
Risico Ongunstige familie-omstandigheden algemeen	Vroege kindertijd (0-6)	Sterk	ES = 0.23**	Matig effect	Criminaliteit tijdens volwassenheid	Leschied et al. (2008)
Risico Slachtofferschap kindermishandeling	Kindertijd (8-12)	Sterk	Minimaal: OR = 4.6* Maximaal: OR = 9.7*	Matig tot sterk effect	<i>Life-course persistent en late-onset</i>	Jolliffe et al. (2017)
Risico Ouders met een criminele historie	Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: Minimaal: OR = 3.3* Maximaal: OR = 5.2* 2: Bivariate analyse minimaal: OR = 2.18* maximaal: OR = 2.6* gemiddeld: Pooled OR = 2.4* Multivariate analyse minimaal: OR = 1.77* maximaal: OR = 1.89* Gemiddeld: Pooled OR = 1.8* 3: ES = 0.15**	1: Matig tot sterk effect 2: Zwak tot matig effect 3: Zwak effect	1: <i>Life-course persistent en late-onset</i> 2: Van jonge daders tot oude daders 3: Criminaliteit tijdens volwassenheid	1: Jolliffe et al. (2017); 2: Besemer et al (2017); 3: Leschied et al. (2008)
Dimensies binnen de opvoeding: Support (versterkend): Affectie Betrokkenheid Ondersteunen Openheid Steun positief (class)	1: Grote variatie in leeftijd. Minimaal 6 jaar, maximaal 60 jaar. Verbanden zijn sterker bij 'school age' kinderen en jonge	Sterk	ESr = -0.19* ESr = -0.21** ESr = -0.16* ESr = -0.23* ESr = -0.07* ESr = -0.19**	Zwak effect Matig effect Zwak effect Matig effect Zwak effect Zwak effect	1: Sterker bij 'overt' delicten dan 'covert' delicten. 2: Criminaliteit tijdens volwassenheid 3: <i>Life-course persistent.</i>	1: Hoeve et al. (2009); 2: Leschied et al. (2008); 3: Jolliffe

<u>Support (risico):</u> Nalatig Afwijzend Vijandig Steun negatief (class)	adolescenten. Verbanden zijn zwakker bij oudere adolescenten.	ESr = 0.29** ESr = 0.26** ESr = 0.28** ESr = 0.33*	Matig effect Matig effect Matig effect Matig effect		et al. (2017)
<u>Autoritair (risico):</u> Belonend Inductive parenting Gezaghebbende controle (class)	2: Factoren die optreden in mid childhood (7-11) 3: Kindertijd (8- 12)	<u>ESr = -0.12*</u> ESr = -0.11** ESr = -0.13** ESr = -0.11*	Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect		
<u>Autoritair (risico):</u> Fysieke straf Verbale agressie als straf Bestraffend Autoritaire controle (class)		<u>ESr = 0.12*</u> ESr = 0.10** ESr = 0.14* ESr = 0.13** ESr = 0.16*	Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect		
<u>Controle op gedrag</u> Inconsistent (risico) Discipline (verstkerkend) Regels aanwezig (verstkerkend) Maakt keuzes (verstkerkend) Toegeeflijk (risico) Monitorend (verstkerkend) Controle gedrag (verstkerkend)		<u>ESr = -0.19*</u> ESr = 0.20** ESr = -0.20** ESr = -0.13** ESr = -0.18* ESr = 0.09* ESr = -0.23** ESr = -0.16**	Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect Matig effect Zwak effect		
<u>Psychologische</u> <u>controle (risico)</u> Psychologische controle Over- beschermend Psychologische controle (class)		<u>ESr = 0.23*</u> ESr = 0.21** ESr = 0.21** ESr = 0.23**	Matig effect Matig effect Matig effect Matig effect		
<u>General control</u> (verstkerkend) <u>General parenting</u> (verstkerkend) Parenting Gezaghebbend		<u>ESr = -0.21*</u> <u>ESr = -0.17*</u> ESr = -0.18** ESr = -0.19**	Matig effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect		
<u>Indirect gedrag</u> Kennis (verstkerkend) Child disclosure (verstkerkend) Co-ouderschap (verstkerkend) 'parent management' dat dwingend, inconsistent of weinig toezicht bevat (Verstkerkend en risico)		<u>ESr = -0.26*</u> ESr = -0.26** ESr = -0.31** ESr = -0.13** 1: ESr = 0.41** 2: OR = 5.1*	Matig effect Matig effect Matig effect Zwak effect Sterk effect Sterk effect		

Risico Ouders die sigaretten roken	1: Kindertijd (8-12)	Sterk	1: Minimaal: OR = 4.2* Maximaal: OR = 6.8*	1: Matig tot sterk effect	1: <i>Life-course persistent, adolescent limited en late-onset</i>	1: Jolliffe et al. (2017);
	2: Prenataal		2: Minimaal: OR = 1.4* Maximaal: OR = 1.8*	2: Zwak effect	2: Criminaliteit tijdens de volwassenheid	2: Bell et al. (2018)
Risico Ouders die marihuana roken	Kindertijd (8-12)	Sterk	Minimaal: OR = 5.0* Maximaal: OR = 5.3*	Sterk effect	<i>Adolescent limited en late-onset</i>	Jolliffe et al. (2017)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

3.3 Peerfactoren

In de door ons geïncludeerde literatuur met meta-analyses over ouderschap van criminaliteit in het algemeen komen relatief weinig peerfactoren naar voren. Dat is verrassend, omdat bekende criminologische theorieën en veel studies naar het ontstaan van en stoppen met criminaliteit juist de rol van (delinquente) vrienden benadrukken. Bekende voorbeelden zijn de differentiële associatietheorie van Sutherland (1947) en de *social learning theory* van Akers (1973). Deze theorieën leggen de nadruk op het overnemen van opvattingen en houdingen van anderen en verschillende leermechanismen die bij crimineel gedrag een rol kunnen spelen. Het hebben van intieme banden met personen die niet delinquent zijn, zou daarnaast volgens sommige auteurs ook risicoverlagend kunnen werken voor ouderschap van criminaliteit. Dergelijke bindingen zijn volgens Maruna (1997) één van de belangrijkste factoren in verhalen van personen die zijn gestopt met het plegen van criminaliteit. Vanuit een binding met deze personen krijgt men emotionele ondersteuning en motieven om geen crimineel gedrag te plegen.

Er is één relevante overzichtsstudie verschenen met betrekking tot de *social learning theory*, waarin een belangrijke rol is weggelegd voor peers (Pratt et al., 2010). De 133 studies in deze meta-analyse hebben zowel betrekking op adolescenten als op volwassenen en richtten zich op crimineel gedrag in het algemeen. Daarom hebben wij deze publicatie gebruikt voor het achterhalen van informatie over factoren in het domein 'peers' in dit hoofdstuk.

Om te beginnen vinden Pratt et al. (2010) ondersteuning voor het idee dat de omgang met delinquente anderen gerelateerd is aan crimineel gedrag. Zij vinden voor alle onderzochte variabelen daarover (inclusief peers, maar ook delinquente ouders en 'anderen') een significant verband met een matig tot sterke effectgrootte (Mz= 0.270) en voor delinquente opvattingen van peers een significant verband met een zwak effect (Mz= 0.132). Studies met een totaal maat voor 'differentiële associatie' (de mate waarin mensen omgaan met delinquente anderen in totaal en zijn blootgesteld aan afwijkende normen en waarden) rapporteren de meest overtuigende verbanden met crimineel gedrag, de effectgrootte is hiervan gemiddeld sterk (Mz= 0.406).

Verder worden in studies naar de *social learning theory* ook verbanden gevonden met verschillende operationalisaties van positieve reacties/beloningen van peers voor delinquent gedrag, maar de effectgroottes zijn daarbij zwak (Mz= 0.097). Wanneer Pratt et al. (2010) naar de afzonderlijke indicatoren kijken, blijkt dat positieve reacties van peers ten aanzien van het overtreden van de wet een zwak significant effect hebben (Mz = 0.083). Het effect dat is gemeten voor de 'differential reinforcement index' is sterker, maar nog wel zwak tot matig (Mz= 0.192) (Pratt et al., 2010).

Ook vinden Pratt et al. (2010) significante maar relatief zwakke effecten voor twee operationalisaties van imitatie. Het algemeen 'imiteren' van delinquent gedrag heeft een zwak effect op het plegen van criminaliteit in het algemeen (Mz = 0.103). Wanneer specifiek wordt gekeken naar het hebben van delinquente rolmodellen wordt het effect kleiner (Mz = 0.072), maar het effect van

een 'differential imitation index' heeft een sterker maar nog altijd zwak effect op crimineel gedrag in het algemeen ($Mz = -.134$).

In de criminologische literatuur is ook veel aandacht geweest voor de rol van 'gangs' bij het ontstaan en voortduren van crimineel gedrag. Pyrooz, Turanovic, Decker en Wu (2015) voerden op basis van vooral maar niet uitsluitend Amerikaanse literatuur een meta-analyse uit met betrekking tot de relatie met crimineel gedrag. Het blijkt dat *gang*-lidmaatschap een matig effect heeft op crimineel gedrag in het algemeen ($Mz = .227$). Het verband geldt voor zowel volwassenen als jongeren, al rapporteren de studies met steekproeven van jongeren sterkere effecten. Ook enkelvoudige studies in Nederland en andere Europese landen naar 'problematische jeugdgroepen' laten een duidelijk verband zien met een verhoogd niveau van crimineel gedrag onder jongeren. Dit is vergelijkbaar met wat in de VS bij 'gangs' wordt gevonden (Esbensen & Weerman, 2005; Haymoz, Maxson & Killias, 2014).

Bij het bespreken van de factoren voor andere vormen van criminaliteit, te weten jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit, komen diverse peerfactoren verder aan bod.

Tabel 3.3 – Peer gerelateerde factoren voor crimineel gedrag in het algemeen.

Peerfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico Blootstelling aan delinquentie	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .225^{**}$	Matig effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
<i>Specifiek:</i> - Delinquent gedrag van peers - Delinquente opvattingen van peers - Differentiële associatie index	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .270^{**}$ $Mz = .132^{**}$ $Mz = .406^{**}$	Matig effect Zwak effect Sterk effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
Risico Beloning/erkenning van peers	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .097^{**}$	Zwak effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
<i>Specifiek:</i> - Positieve peer reacties - Differentiële bekrachtiging index	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .083^{**}$ $Mz = .192^{**}$	Zwak effect Matig effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
Risico Imitatie	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .103^{**}$	Zwak effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
<i>Specifiek:</i> - Zien delinquente modellen - Differential imitation index	Tijdens adolescentie en volwassenheid	Sterk	$Mz = .072^*$ $Mz = .134^{**}$	Zwak effect Zwak effect	Jonge en oude(re) daders	Pratt et al. (2010)
Risico Lidmaatschap van een 'gang'	Lidmaatschap van een 'gang'	Sterk	$Mz = .227^{**}$	Matig effect	Jonge en oude daders (effect sterker bij jongeren)	Pyrooz et al. (2015)

* $p \leq 0.10$ | * $p \leq 0.05$ | ** $p \leq 0.01$

3.4 School en werk gerelateerde factoren

Een ander domein binnen dit literatuuronderzoek is school en werk. De studies die wij in dit onderzoek hebben geïnccludeerd geven echter weinig zicht op de invloed van school en werk gerelateerde factoren op crimineel gedrag in het algemeen. Slechts binnen één meta-analyse over crimineel gedrag werd gesproken van een significant verband tussen schoolprestaties en een verhoogd risico op crimineel gedrag tijdens de volwassenheid. Jolliffe et al. (2017) concludeerden dat specifiek lage schoolprestaties tijdens de kindertijd een matige risicoverhogende factor was voor het gaan behoren tot de groep *late-onset* daders (OR = 2.3). Leschied et al. (2008) vonden echter geen significant verband tussen school gerelateerde problemen en crimineel gedrag tijdens de volwassenheid. De samenhang tussen school en ouderschap van meer algemene criminaliteit blijft hierdoor dus nog wat onduidelijk.

De relatie tussen werk en ouderschap van criminaliteit in het algemeen is in geen enkele van de geïnccludeerde studies onderzocht, er is nog geen meta-analyse voorhanden die een schatting kan geven van de sterkte van verbanden op basis van meerdere onderzoeken. Wel is er in het verleden enig onderzoek gedaan naar dit onderwerp, en op basis van meer narratieve overzichtsstudies valt in algemene zin wel een indicatie te geven van het verband (Uggen & Wakefield, 2008; Savolainen, Aaltonen & Skardhamar, 2018). In zijn algemeenheid rapporteren studies onder jongvolwassenen en volwassenen een verband tussen werkloosheid en ouderschap van vooral vermogenscriminaliteit. Daarbij is wel veel discussie over de causaliteit van het verband: veel auteurs wijzen op gemeenschappelijke oorzaken en op de gevolgen die crimineel gedrag ook weer heeft voor iemands kansen op werk. Er bestaan ook meer geavanceerdere studies naar dit verband welke indicaties voor het bestaan van een causaal verband tussen werkloosheid en crimineel gedrag op individueel niveau bevatten (Uggen & Wakefield, 2008).

Binnen de levensloopcriminologie is veel aandacht voor de mogelijkheid dat het hebben van werk een rol speelt bij de afbouw en het stoppen van crimineel gedrag. Het hebben van werk zou als keerpunt in een criminele carrière fungeren, doordat een baan niet alleen inkomen met zich meebrengt maar ook een zekere mate van verantwoordelijkheid (Sampson & Laub, 2003). De aanname is dat wanneer werk een belangrijke plek inneemt in het leven van een individu, het plegen van criminaliteit steeds minder aantrekkelijk wordt door de risico's die hiermee gepaard gaan (zie ook Van Erp, Van der Geest, Huisman & Verbruggen, 2011; p. 71). Onderzoek naar criminele carrières en veranderingen in de levensloop van daders lijken deze veronderstelling te ondersteunen maar ook te nuanceren. Veel daders lijken hun leven al te verbeteren vlak voordat ze een baan hebben gekregen (Uggen & Wakefield, 2008; Savolainen et al., 2018). Vooral stabiel werk van voldoende kwaliteit lijkt te kunnen bijdragen aan het verminderen van crimineel gedrag. Banen van slechte kwaliteit of korte duur lijken dat niet te kunnen doen. De effecten van werk lijken vooral bij volwassenen op te treden en minder bij jongvolwassenen en adolescenten. Bovendien lijkt het effect, net als bij werkloosheid, vooral op te treden voor vermogenscriminaliteit en niet voor geweld en andere vormen van misdaad (zie onder andere Uggen & Wakefield, 2008; Savolainen et al., 2018).

Tabel 3.4 School en werk gerelateerde factoren voor crimineel gedrag in het algemeen.

School en werk gerelateerde factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico Lage schoolprestaties	Kindertijd (8-12)	Acceptabel	OR = 2.3*	Matig effect	Late-onset	Jolliffe et al. (2017)
Risico Werkloosheid	Volwassenheid	Acceptabel	1: Ontbreekt 2: Ontbreekt	1: Ontbreekt 2: Ontbreekt	Vooral vermogens-criminaliteit	1: Uggen & Wakefield (2008); 2: Savolainen et al. (2018)
Versterkend Een goede en stabiele baan	Volwassenheid	Acceptabel	1: Ontbreekt 2: Ontbreekt	1: Ontbreekt 2: Ontbreekt	Vooral vermogens-criminaliteit	1: Uggen & Wakefield (2008); 2: Savolainen et al. (2018);

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

3.5 Omgevingsfactoren

Omgevingsfactoren gaan over de kenmerken in de bredere omgeving van een individu, welke al dan niet invloed hebben op het (criminele) gedrag van dat individu. Dit zijn factoren die zich afspelen op meso- en macroniveau. Tijdens onze zoektocht naar literatuur en gedurende het bestuderen van de geïncludeerde studies viel op dat ook de invloed van omgevingsfactoren op ouderschap van criminaliteit in algemene zin in overzichtsstudies nog weinig onderzocht is.

Alleen binnen de studie van Jolliffe et al. (2017) kwam een omgevingsfactor naar voren waarvan op basis van meerdere studies een effectschatting kon worden gedaan. Zij vonden een significant verband tussen slechte huisvesting en de kans te gaan behoren tot *adolescent limited* ouders en *late-onset* ouders. Slechte huisvesting heeft een zwak tot matig risicoverhogend effect (OR = 3.4 en OR = 2.6).

Hoewel de invloed van de omgeving onderbelicht is binnen de bestudeerde overzichtsstudies naar ouderschap van criminaliteit, betekent dit niet dat factoren in de omgeving geen rol kunnen spelen. Binnen de criminologie is traditioneel veel aandacht geweest voor de invloed van omgevingskenmerken voor het niveau van criminaliteit in buurten en steden. Zo wezen Shaw en McKay (1942) ons op het belang van de fysieke structuur van steden en de risicoverhogende rol van sociale desorganisatie in buurten. Wanneer inwoners geen binding met de buurt ervaren en zich niet betrokken voelen bij wat er in hun directe omgeving gebeurt, zal de kans op ouderschap en slachtofferschap van criminaliteit in buurten toenemen. Diverse onderzoeken bevestigen dergelijke theorieën die gericht zijn op de risicoverhogende invloed van onder andere sociale desorganisatie en de aanwezigheid van subculturen in buurten (Simcha-Fagan & Schwartz, 1986; Ingoldsby & Shaw, 2002). Deze studies naar de invloed van omgevingsfactoren richtten zich echter niet op de invloed op het individu maar op het criminaliteitsniveau in de buurt. Dat is niet een op een te vertalen naar individueel gedrag, en we weten uit onderzoek dat in zijn totaliteit buurtfactoren relatief weinig bijdragen aan de verklaring van individueel crimineel gedrag als je rekening houdt met individuele factoren (zie bijvoorbeeld Rovers, 1997; Pauwels, Weerman, Bruinsma & Bernasco, 2015; Weijters, Scheepers & Gerris, 2007). Desondanks zullen wij een aantal belangrijke factoren die zijn gevonden voor criminaliteit op buurtniveau bespreken, omdat deze ook mogelijk aanvullende handvatten biedt voor beleid. We maken hierbij gebruik van een meta-analyse die werd uitgevoerd door Pratt en Cullen (2005).

Allereerst vonden Pratt en Cullen (2005) verschillende sociaal structurele voorspellers van criminaliteit op buurtniveau. Zo blijkt de aanwezigheid van krachtige non-profit organisaties een sterke factor te zijn met betrekking tot lagere criminaliteitscijfers in de buurt (Mz = -0.391), al is de sterkte van deze beschermende factor niet stabiel binnen de door Pratt en Cullen geïncludeerde

studies en is deze factor ook slechts in vier studies onderzocht. Verder blijkt de aanwezigheid van sociale ondersteuning van buurtbewoners (ook wel altruïsme genoemd) een matig verlagend effect te hebben op de criminaliteitscijfers in de buurt ($Mz = -0.219$). De aanwezigheid van sociale ondersteuning wordt weer bepaald door de middelen die zijn verstrekt door de gemeenschap en/of door de overheid. Tot slot is ook 'collective efficacy' een relatief matig tot sterke risicoverlagende omgevingsfactor ($Mz = -0.303$). 'Collective efficacy' betreft de aanwezigheid van informele sociale controle én de aanwezigheid van een vertrouwensband tussen buurtgenoten. Deze vertrouwensband is belangrijk, omdat deze een gemeenschap in staat stelt om gezamenlijk op te treden bij problemen binnen de buurt (zoals bij de ervaren overlast van hangjongeren).

De aanwezigheid van lokale peergroepen van jongeren waar geen toezicht op gehouden wordt blijkt een matig verhogend effect te hebben op criminaliteitscijfers van een buurt volgens Pratt en Cullen (2005) ($Mz = 0.251$). Ook een lage 'activiteit van huishoudens' heeft een matig effect ($Mz = 0.252$). De ratio hiervoor staat voor de som van het aantal getrouwde vrouwelijke werknemers en het aantal individuele, niet getrouwde en niet samenwonende, huishoudens gedeeld door het totaal aantal huishoudens. De uitkomst hiervan zou samenhangen met de mate van toezicht, wat invloed heeft op de vraag of iemand al dan niet de mogelijkheid heeft om (ongezien) criminaliteit te plegen.

Verder vonden Pratt en Cullen (2005) verschillende voorspellende factoren voor de criminaliteit op buurtniveau die sociaaleconomisch van aard zijn. Zo verhoogt de mate van armoede binnen een buurt matig de criminaliteitscijfers in een buurt ($Mz = 0.25$). Ook een hoge mate van ongelijkheid in een buurt heeft een matig verhogend effect ($Mz = 0.212$). Een hoog gemiddeld niveau sociaaleconomische status in een buurt, gemeten op basis van inkomen, kan weer worden gezien als een versterkende factor bij crimineel gedrag. Wel is het effect van deze factor relatief zwak ($Mz = -0.127$) (Pratt & Cullen, 2005).

Tabel 3.5 – Omgevingsfactoren voor crimineel gedrag in het algemeen.

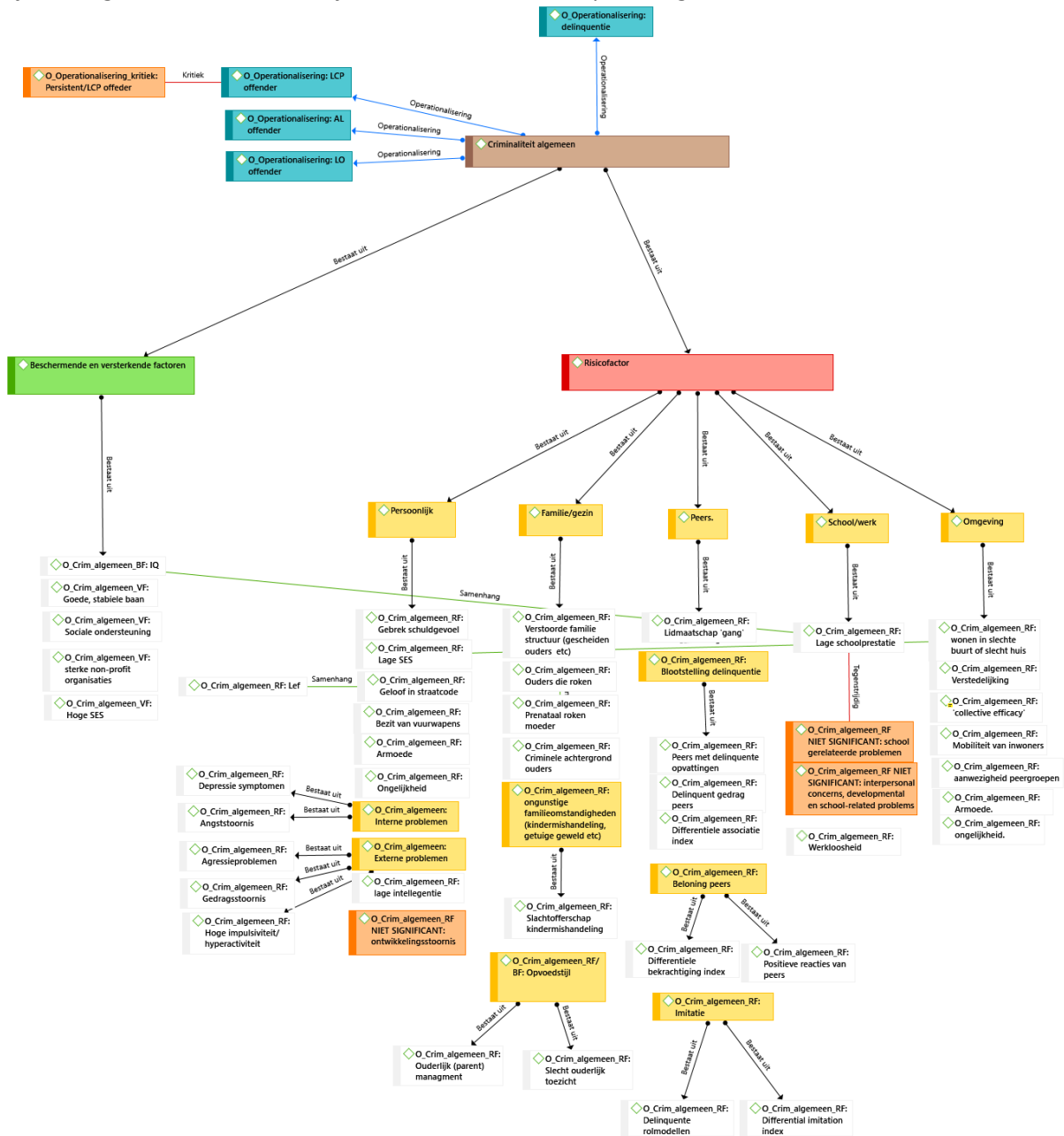
Omgevingsfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico Slechte huisvesting	Kindertijd (8-12)	Sterk	Minimaal: OR = 2.6* Maximaal: OR = 3.4*	Matig effect	<i>Adolescent limited</i> en <i>late-onset</i>	Jolliffe et al. (2017)
Versterkend Aanwezigheid van 'sterke' non-economische instituten	Onbekend	Sterk	Mz = -0.391*	Sterk effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Versterkend Aanwezigheid van sociale ondersteuning	Onbekend	Sterk	Mz = -0.219*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Versterkend 'Collective efficacy'	Onbekend	Sterk	Mz = -303*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Risico Aanwezigheid ongecontroleerde lokale peergroepen	Onbekend	Sterk	Mz = 0.251*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Risico Hoge mobiliteit van inwoners	Onbekend	Sterk	Mz = 0.171*	Zwak effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Risico Lage 'household activity ratio'	Onbekend	Sterk	Mz = 0.252*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Risico Armoede	Onbekend	Sterk	Mz = 0.25*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Risico Ongelijkheid	Onbekend	Sterk	Mz = 0.212*	Matig effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)
Versterkend Hoge sociaal-economische status	Onbekend	Sterk	Mz = -0.127*	Zwak effect op cijfers in de buurt	Criminaliteitscijfers in de buurt	Pratt & Cullen (2005)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

3.6 Conclusie

Vanuit de bestudeerde overzichtswerken kan geconcludeerd worden dat een breed scala aan factoren invloed heeft op ouderschap van criminaliteit in het algemeen. Met name risicoverhogende factoren op persoonlijk en familie niveau zijn veelvuldig onderzocht en lijken een belangrijke rol te spelen bij de ontwikkeling naar ouderschap. De rol van mogelijke risicofactoren op het niveau van peers, school, werk en omgeving blijft nog onderbelicht in de geïncludeerde meta-analyses. Daarnaast ligt de focus nog voornamelijk op risicoverhogende factoren en komen risicoverlagende factoren nog beperkt naar voren. Hierdoor hebben wij in dit hoofdstuk ook voornamelijk risicofactoren beschreven en slechts een beperkt aantal versterkende en beschermende factoren.

Afbeelding 1. Netwerkoverzicht factoren voor ouderschap van algemene criminaliteit.

4. Factoren voor jeugdcriminaliteit

In dit hoofdstuk gaan wij in op overzichtsliteratuur dat is gericht op onderzoek naar de factoren die samenhangen met jeugdcriminaliteit. Het merendeel van de gevonden studies uit onze literatuursearch blijkt specifiek hierop van toepassing en dat biedt voldoende aanknopingspunten voor een apart overzicht. Deze literatuur sluit bovendien aan het eerdere factorenmodel van de gemeente Rotterdam dat was gericht op criminaliteit gepleegd door jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 23 jaar (Ferwerda & Scholten, 2016; Wiering, 2015; Wiering & Scalzo, 2016).

Net als in het vorige hoofdstuk gaan wij in op verschillende risico-, versterkende en beschermende factoren voor ouderschap, nu van jeugdcriminaliteit. Uit de bestudeerde literatuur blijkt dat ook voor deze vorm van criminaliteit veel verschillende risicofactoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit te vinden zijn op persoons- en familieniveau. Ook bij jeugdcriminaliteit wordt de rol van peerfactoren en werk- en school gerelateerde factoren minder duidelijk vanuit meta-analyses. Dit geldt ook voor mogelijke omgevingsfactoren.

4.1 Persoonlijke factoren

Vanuit de geïncludeerde literatuur blijkt dat eerder crimineel gedrag, agressief gedrag, de aanwezigheid van internaliserende en externaliserende problemen, middelengebruik en gokken, het seksuele gedrag en de houding en gedachten ten opzichte van delinquentie en officiële instanties belangrijke risicofactoren zijn binnen het domein 'persoonlijke factoren'. De rol van sportparticipatie als risico- of versterkende factor is minder duidelijk. Deze persoonlijke factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit zullen wij hieronder een voor een toelichten, een beknopt overzicht van de persoonlijke risicofactoren geven wij daarna in tabel 4.1.

Criminele voorgeschiedenis

Een eerste risicofactor voor ouderschap van jeugdcriminaliteit is een criminele voorgeschiedenis van de jongere. De bestudeerde literatuur is in overeenstemming met het idee dat eerder delinquent gedrag een van de beste voorspellende factoren is voor toekomstig delinquent gedrag (Lipsey & Derzon, 1998; Tremblay & LeMarquand, 2001; Assink et al., 2015).

Een van de studies waarin dit naar voren kwam is een al wat oudere studie (Lipsey en Derzon, 1998), waarin met behulp van een meta-analyse verschillende factoren zijn onderzocht die van belang zijn voor het plegen van ernstige of gewelddadige vormen van criminaliteit door adolescenten en jongvolwassenen. De leeftijd van de onderzochte populatie is tussen de vijftien en vijfentwintig jaar. Er wordt dus ook gekeken naar risicofactoren van (jong)volwassenen, maar omdat dit nog relatief jonge volwassenen betreft hebben wij ervoor gekozen om deze studie toch op te nemen in dit hoofdstuk over jeugdcriminaliteit. Lipsey en Derzon (1998) houden ook rekening met de leeftijd waarop een risicofactor aanwezig was. Zij onderscheiden risicofactoren die aanwezig waren tussen het zesde en het elfde levensjaar en risicofactoren die aanwezig waren tussen het twaalfde en veertiende levensjaar. Uit het onderzoek blijkt dat eerder crimineel gedrag gepleegd in beide leeftijdsgroepen een risicofactor met een matig effect is voor het plegen van ernstig of gewelddadig gedrag tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Eerder crimineel gedrag gepleegd tussen het zesde en elfde levensjaar heeft wel een relatief sterker effect dan wanneer dit is gepleegd tussen het twaalfde en veertiende levensjaar ($ESr = 0.38$ ten opzichte van $ESr = 0.26$).

Assink et al. (2015) onderzochten met behulp van een meta-analyse de invloed van verschillende risicofactoren op het ontstaan van *aanhoudend* delinquent gedrag onder jongeren. Studies met data over volwassen ouders werden van dit overzicht uitgesloten, ook wanneer deze volwassendaders in hun jeugd criminaliteit hadden gepleegd. Centraal in deze meta-analyse staan factoren voor de ontwikkeling naar *life-course persistent* ouderschap (LCP) en de vraag hoe deze zich verhouden tot risicofactoren voor *adolescence-limited* ouderschap (AL). Moffit (1993) ontwikkelde deze type daderprofielen op basis van de timing en duur van het delinquente gedrag van jongeren.

Belangrijk om te onthouden bij de studie van Assink et al. (2015) is dat zij de factoren niet onderzochten in relatie tot de afwezigheid van ouderschap van jeugdcriminaliteit: de gevonden factoren hangen dus niet zozeer samen met het wel of niet plegen van jeugdcriminaliteit, maar gaan enkel over de ontwikkeling van *aanhoudend* crimineel gedrag.

Uit de studie van Assink et al. (2015) kwam naar voren dat eerder crimineel gedrag gedurende de jeugd en de adolescentie als risicofactor een sterk effect heeft op LCP-ouderschap ten opzichte van AL-ouderschap (Cohens' $d = 0.758$). Jongeren die vanaf jonge leeftijd crimineel gedrag vertonen hebben dus een grotere kans om zich te ontwikkelen tot LCP-ouders en ook na hun jeugd en adolescentie nog criminaliteit te blijven plegen (Assink et al., 2015).

Tremblay en LeMarquand (2001) hebben geen effectmaten opgenomen in hun studie, maar schrijven in hun overzicht wel dat eerder onderzoek aangeeft dat de criminele achtergrond van jongeren een sterke voorspellende factor is voor jeugdcriminaliteit. Dit bevestigt de bevindingen van Lipsey en Derzon (1998) en Assink et al. (2015).

De aanwezigheid van fysiek en niet-fysiek agressief gedrag

Tremblay en LeMarquand (2001; p. 140) schrijven dat verschillende vormen van antisociaal gedrag een voorspeller kunnen zijn van ouderschap van jeugdcriminaliteit voor het dertiende levensjaar. De beste voorspellende factor zou daarbij het vertonen van agressief gedrag zijn, al wijzen Tremblay en LeMarquand (2001; p. 140) ook op de verschillen tussen studies in de gebruikte definities van agressief gedrag. Sommige studies gebruiken meer algemene definities (zoals fysieke en verbale agressie), andere studies gebruiken meer specifieke eigenschappen die vaak leiden tot agressie (zoals hyperactiviteit, verzet en een competitieve houding). Tremblay en LeMarquand (2001; p. 140) richten zich voornamelijk op de factor agressief gedrag tijdens de kindertijd en verwijzen o.a. naar de specifieke 'Montreal Longitudinal Study', waaruit bleek dat fysieke agressie dat gerapporteerd werd door kleuterschoolleraren een matige voorspeller was voor het plegen van geweldsdelicten (OR = 1.2) en vermogensdelicten (OR = 1.2) voordat iemand de leeftijd van dertien jaar had bereikt. Voorts signaleren zij dat fysiek agressief gedrag een sterke voorspeller blijkt voor het plegen van geweldsdelicten en niet-fysiek agressief gedrag het beste toekomstig niet fysiek agressief antisociaal *gedrag* voorspelt. Concrete effectmaten geven Tremblay en LeMarquand (2001) verder niet.

Assink et al. (2015) wijzen ook op agressie als risicofactor voor *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit. Hierbij maken zij in hun onderzoek geen onderscheid tussen fysiek en niet-fysiek agressief gedrag, beiden vormen vallen onder de noemer 'agressie'. Jeugdigen die fysiek en/of niet-fysiek agressief gedrag vertonen hebben een grotere kans om zich te ontwikkelen tot LCP-ouders. Het effect van deze risicofactor is matig (Cohens' $d = 0.561$).

Lipsey en Derzon (1998) onderzoeken agressie als risicofactor voor ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit gepleegd tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Ook deze onderzoekers maken geen specifiek onderscheid tussen fysieke en niet-fysieke agressie, zij nemen alle vormen samen onder de noemer 'agressie'. Agressie tussen het zesde en veertiende levensjaar vormt een risicofactor met een zwak effect op het plegen van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar (ESr = 0.21 en ESr = 0.19).

Internaliserende en externaliserende problemen

Emotionele, internaliserende problemen en externaliserende gedragsproblemen verhogen volgens Assink et al. (2015) het risico voor jongeren om *aanhoudend* criminaliteit te plegen tijdens de jeugd. Internaliserende emotionele problemen kunnen bestaan uit bijvoorbeeld de aanwezigheid van (gevoelens van) een depressie of een angststoornis. Externaliserende gedragsproblemen kunnen bestaan uit de aanwezigheid van symptomen van een gedragsstoornis of het hebben van ADHD. Beiden vormen nemen Assink et al. (2015) samen onder de noemer 'emotionele en gedragsproblemen'. Emotionele en gedragsproblemen hebben een klein tot matig effect op de ontwikkeling naar LCP-ouderschap ten opzichte van AL-ouderschap (Cohens' $d = 0.373$). Doordat

Assink et al. (2015) internaliserende en externaliserende problemen niet los van elkaar toetsen, kunnen we niet zeggen of en hoe sterk deze factoren afzonderlijk ouderschap van aanhoudende jeugdcriminaliteit voorspellen.

Tremblay en LeMarquand (2001; pp. 146-149) schrijven dat bevindingen in de literatuur over de rol van verschillende emotionele karakterkenmerken, problemen en antisociaal gedrag niet eenduidig zijn voor kinderen jonger dan dertien jaar. Er zijn studies die een directe relatie met ouderschap van jeugdcriminaliteit laten zien, maar er zijn ook studies waaruit blijkt dat gedrags- of emotionele problemen leiden tot andere problemen (zoals een verslaving), welke op hun beurt het risico op ouderschap van jeugdcriminaliteit verhogen. In dit geval is er sprake van een keten van relaties, zoals wij in algemene zin hebben besproken in de inleiding.

Lipsey en Derzon (1988) onderzochten verschillende factoren die we kunnen scharen onder externaliserende problemen. Zij toetsen onder andere de samenhang tussen 'gedragsproblemen' gedurende de jeugd en jonge adolescentie en ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Onder gedragsproblemen verstaan Lipsey en Derzon (1988) onder andere antisociaal gedrag, woedeaanvallen en een hoog (ongewenst) temperament. De aanwezigheid van (een van) deze gedragsproblemen zou een klein risicoverhogend effect hebben. De leeftijd waarop deze gedragsproblemen aanwezig zijn heeft vrijwel geen effect op de sterkte van het gevonden effect ($ESr = 0.13$ bij voordoelen tussen zes en elf jaar en $ESr = 0.12$ bij voordoelen tussen twaalf en veertien jaar) (Lipsey & Derzon, 1998). Andere externaliserende problemen hebben een sterker, maar nog altijd zwak tot matig, risicoverhogend effect op ouderschap van ernstige of gewelddadige jeugdcriminaliteit. Lipsey en Derzon (1998) spreken van een slechte 'psychologische conditie' wanneer sprake is van bijvoorbeeld hyperactiviteit, een hoge mate van lef, impulsiviteit, een korte aandacht spanne en/of slechte eetgewoontes. Een slechte psychologische conditie heeft een sterker, maar matig, risicoverhogend effect wanneer dit zich voordoet tussen het twaalfde en veertiende levensjaar ($ESr = 0.19$). Wanneer dit zich voordoet tussen het zesde en elfde levensjaar heeft dit een zwak effect ($ESr = 0.15$).

Middelengebruik en gokken

Middelengebruik en gokken vormen een risicofactor voor ouderschap van ernstige en gewelddadige jeugdcriminaliteit en voor de ontwikkeling naar *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit. Onder middelengebruik wordt niet enkel het gebruik van drugs verstaan, maar ook het drinken van alcohol en het roken van sigaretten (Lipsey & Derzon, 1998; Assink et al., 2015).

Middelengebruik tussen het zesde en elfde levensjaar is een van de sterkste risicofactoren voor ouderschap van gewelddadige of ernstige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar dat werd gevonden door Lipsey en Derzon (1998). Dit effect is echter nog wel matig ($ESr = 0.30$). Middelengebruik tussen het twaalfde en veertiende levensjaar heeft een zeer zwak risicoverhogend effect op de kans op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar ($ESr = 0.06$).

Uit het onderzoek van Assink et al. (2015) blijkt dat voor ouderschap van *aanhoudende* jeugdcriminaliteit middelengebruik en gokken ook risicofactoren zijn. Middelengebruik en gokken heeft volgens de resultaten uit dit onderzoek een matig effect op de ontwikkeling naar *aanhoudende* criminaliteit onder jongeren (Cohens' $d = 0.432$). Assink et al. (2015; p. 57) vonden echter enkel een significant risicoverhogend effect op de ontwikkeling naar aanhoudende jeugdcriminaliteit wanneer tijdens de adolescentie sprake is van middelengebruik en/of gokken. Voor middelengebruik en/of gokken gedurende de kindertijd vonden zij juist geen significant effect, tegenstrijdig met de eerder beschreven bevindingen van Lipsey en Derzon (1998). Het gaat wel om verschillende typen ouderschap in beide onderzoeken, en ook konden voor het effect van middelengebruik in de kindertijd (voor het dertiende levensjaar) maar effectmaten uit twee studies worden gebruikt in de meta-analyse van Assink et al. (2015). Dat betekent dat nader onderzoek naar het effect van middelengebruik en gokken op jeugdcriminaliteit nodig is om een beter beeld te krijgen van op welke leeftijd deze factoren het risico op jeugdcriminaliteit het sterkst verhogen.

Seksueel gedrag gedurende de kindertijd en adolescentie

Assink et al. (2015) stellen dat seksuele gedragingen van jeugdigen voorspellend kunnen zijn voor *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit. Onder seksuele gedragingen die risicoverhogend zijn vallen volgens Assink et al. (2015; p. 50) het hebben van veel verschillende bedpartners, het hebben van seks voor het negentiende levensjaar, het leiden van een promiscue leven en/of het hebben van onveilige seks. Het seksuele gedrag van jongeren blijkt in dit onderzoek een risicofactor met een matig verband met de ontwikkeling naar *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit (Cohens' $d = 0.408$). Bij deze factor bestaat wel een kans dat sprake is van een schijnverband of een ketenmodel, nu seksueel gedrag ook vaak een signaal is van achterliggende problemen. Verder onderzoek hiernaar is gewenst.

Houding en gedachten ten opzichte van delinquentie en officiële instanties

Een positieve houding van een jongere tegenover antisociaal en delinquent gedrag vormt een belangrijke risicofactor in meerdere onderzoeken. Ook vijandigheid tegenover de politie, het idee dat de pakkans laag is en een negatieve houding ten opzichte van de gevestigde orde ('anti-establishment') zijn factoren die op verhoogde risico's wijzen.

Assink et al. (2015) vinden een klein effect op de ontwikkeling naar *aanhoudend* crimineel gedrag onder jeugdigen voor een overkoepelende risicofactor met betrekking tot een negatieve houding van een jongere ten opzichte van delinquentie en officiële instanties (Cohens' $d = 0.200$).

Walters (2020) concludeert dat meerdere aspecten met betrekking tot de houding naar delinquentie en officiële instanties significant samenhangen met eerder gepleegde delicten en toekomstig crimineel gedrag van adolescenten. Hij onderzocht met behulp van een meta-analyse diverse dimensies van criminele denkprocessen en de inhoud van criminele gedachten ("what an offender thinks"). Bij criminele denkprocessen maakte hij een onderscheid tussen proactieve en reactieve criminele denkprocessen. Proactieve criminele denkprocessen omvatten volgens Walters (2020; pp 1-2) cognitieve patronen die gepland, berekend en instrumenteel zijn. De patronen van reactieve criminele denkprocessen kenmerken zich door impulsiviteit, onverantwoordelijkheid, emoties en expressiviteit.

Criminele proactieve denkprocessen in het algemeen blijken binnen het onderzoek van Walters (2020) de sterkste voorspellende risicofactoren voor crimineel gedrag tijdens de adolescentie (Pooled $ESr = 0.345$). De positieve verwachtingen die iemand heeft met betrekking tot de uitkomst van de criminele gedraging heeft daarbinnen een relatief zwak effect op jeugdcriminaliteit (Pooled $ESr = 0.266$). Ook neutralisatie als dimensie binnen proactief crimineel denken heeft een zwak effect op crimineel gedrag (Pooled $ESr = 0.277$). Men kan spreken van neutralisatie wanneer een jongere zijn of haar delinquentie gedrag probeert te rechtvaardigen door bijvoorbeeld excuses te gebruiken of het gedrag probeert te verdedigen. Walters (2020; p. 3) verwijst hierbij naar studies van Sykes en Matza, waarin verschillende vormen van neutralisatie werden onderscheiden, te weten: het ontkennen van de verantwoordelijkheid, het ontkennen van schade of het slachtoffer, het veroordelen van de veroordelaars en het doen van een beroep op een hogere autoriteit. Een sterker, maar nog altijd relatief matig, effect op crimineel gedrag heeft 'morele terugtrekking' als dimensie binnen proactief crimineel denken (Pooled $ESr = 0.406$). Morele rechtvaardiging, het maken van een gunstige vergelijking en het verschuiven van de verantwoordelijkheid zijn een aantal mechanismen van morele terugtrekking. Ook het maken van een voor jezelf gunstige vergelijking en het 'ontmenselijken', zijn voorbeelden van mechanismen in de morele terugtrekking. Ook reactieve criminele denkprocessen, zoals het dalen van de subjectieve waarde die iemand ergens aan hecht wanneer het krijgen hiervan wordt uitgesteld en sensatie zoeken, houden verband met crimineel gedrag, maar het effect van reactieve criminele denkprocessen is wel zwak (Pooled $ESr = 0.251$).

Tot slot heeft Walters (2020) onderzoek gedaan naar de samenhang tussen jeugdcriminaliteit en een 'criminele identiteit'. Dit gaat onder andere om de vraag in hoeverre

iemand zichzelf ziet als een succesvolle crimineel, hoe groot iemand de kans inschat dat hij of zij een delict kan laten slagen. Daarnaast heeft iemand met een 'criminele identiteit' het verlangen dat anderen hem of haar zien als een succesvolle crimineel. Ook heerst bij deze persoon vaak de angst vast te blijven zitten in een doodlopende conventionele carrière. Het hebben van een 'criminele identiteit' heeft een matig effect op (toekomstige) jeugdcriminaliteit ($ESr = 0.245$).

Sportparticipatie

Spruit, Van Vugt, Van der Put, Van der Stouwe en Stams (2016) onderzochten met behulp van een meta-analyse van 51 gepubliceerde en ongepubliceerde studies de samenhang tussen sportparticipatie en jeugddelinquentie gedurende de adolescentie. Hieruit blijkt dat er over het geheel genomen geen significant verband is tussen sportparticipatie en ouderschap van jeugdcriminaliteit tijdens de adolescentie. Er worden ook geen verschillen gevonden in het verband tussen sportparticipatie en jeugdcriminaliteit naar het type delict dat wordt gepleegd tijdens de adolescentie. Wel vonden Spruit et al. (2016; p. 664) enkele sportkarakteristieken die voor kleine verschillen in de samenhang tussen sportparticipatie van adolescenten en jeugdcriminaliteit lijken te zorgen. Het beoefenen van een individuele sport tijdens de adolescentie, zoals hardlopen, heeft een zeer zwak risicoverhogend effect op ouderschap van jeugdcriminaliteit ten opzichte van jongeren die geen individuele sport beoefenen ($ESr = 0.057$). Ook de setting van de sportparticipatie (wel of niet in de context van school) is mogelijk van belang voor het verband tussen sportparticipatie en jeugdcriminaliteit ($F=6,094$). Sporten buiten de context van school zou een minder sterk versterkend effect hebben op ouderschap van jeugdcriminaliteit in vergelijking met sporten in de context van school. De vraag of het een contactsport of een niet-contactsport betreft heeft geen significante invloed op de samenhang tussen sportparticipatie en jeugddelinquentie (Spruit et al., 2016; p. 664). De conclusie van deze studie is ook dat er nog veel onduidelijkheid bestaat over het al dan niet bestaan van een relatie tussen sport en jeugddelinquentie, en wanneer sportparticipatie een risicofactor, een versterkende factor of een beschermende factor is. Om hier meer over te kunnen zeggen is verder onderzoek nodig.

Tabel 4.1 - Persoonlijke factoren voor daderschap van jeugdcriminaliteit.

Persoonlijke factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Bewijs sterkte	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Criminele achtergrond	1: Kindertijd en adolescentie 2: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar) 3: Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: Cohens' d = 0.758** 2: ESr = 0.38* ESr = 0.26* 3: Ontbreekt	1: Zeer sterk effect 2: Matig effect 3: Ontbreekt	1: Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap 2: Ernstige en/of geweldsdelicten gedurende adolescentie en jongvolwassenheid (15-25 jaar) 3: Delinquentie tijdens kindertijd	1: Assink et al. (2015) 2: Lipsey & Derzon (1998) 3: Tremblay & Le-Marquand (2001)
Risico Agressief gedrag (zowel fysiek als niet-fysiek)	1: Kindertijd en adolescentie 2: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar) 3: Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: Cohens' d = 0.561** 2: ESr = 0.21* en ESr = 0.19* 3: Ontbreekt	1: Matig effect 2: Zwak effect 3: Ontbreekt	1: Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap 2: Ernstige en/of geweldsdelicten gedurende adolescentie en jongvolwassenheid (15-25 jaar) 3: Delinquentie tijdens kindertijd	1: Assink et al. (2015) 2: Lipsey & Derzon (1998) 3: Tremblay & LeMarquand (2001)
Risico Internaliserende en/of externaliserende problemen	Vooraf tijdens adolescentie minder duidelijk tijdens kindertijd	Sterk	1: Cohens' d = 0.373** 2: ontbreekt	1: Zwak tot matig effect 2: ontbreekt	1: Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap 2: Antisociaal gedrag tijdens kindertijd	1: Assink et al. (2015) 2: Tremblay & LeMarquand (2001)
<i>Specifiek</i> - Gedragsproblemen - Slechte psychologische conditie	Kindertijd (6 t/m 11 jaar) Vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar)	Sterk	ESr = 0.13* ESr = 0.12* ESr = 0.15* ESr = 0.19*	Zwak effect Zwak effect Zwak effect Zwak effect	Ernstige en/of geweldsdelicten gedurende adolescentie en jongvolwassenheid (15-25 jaar)	Lipsey & Derzon (1998)
Risico Middelengebruik en gokken	1: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar) 2: Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: ESr = 0.30* ESr = 0.06* 2: Cohens' d = 0.432**	1: Matig effect Zwak effect 2: Matig effect	1: Ernstige en/of geweldsdelicten gedurende adolescentie en jongvolwassenheid (15-25 jaar) 2: Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap	1: Lipsey & Derzon (1998) 2: Assink et al. (2015)

Risico Seksueel gedrag	Kindertijd en adolescentie	Sterk	Cohens' d = 0.408**	Matig effect	Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap	Assink et al. (2015)
Risico Houding ten opzichte van delinquentie en officiële instanties	Kindertijd en adolescentie	Sterk	Cohens' d = 0.200*	Zwak effect	Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap	Assink et al. (2015)
<i>Specifiek: Proactief crimineel denkproces:</i> - Morele terugtrekking - Aanwezigheid van neutralisatie - Verwachtingen m.b.t. de uitkomst	Adolescent	Sterk	Pooled ESr = 0.345* Pooled ESr = 406* Pooled ESr = 0.277* Pooled ESr = 0.266*	Matig effect Sterk effect Matig effect Matig effect	Delinquentie tijdens adolescentie	Walters (2020)
<i>Reactief crimineel denkproces</i>	Adolescent	Sterk	Pooled ESr = 0.251*	Matig effect	Delinquentie tijdens adolescentie	Walters (2020)
<i>Criminele identiteit</i>	Adolescent	Sterk	Pooled ESr = 0.245*	Matig effect	Delinquentie tijdens adolescentie	Walters (2020)
Risico of versterkend Beoefenen individuele sport	Adolescent (12-18 jaar)	Sterk	ESr = 0.057*	Zeer zwak effect	Delinquentie tijdens adolescentie	Spruit et al. (2016)
Risico of versterkend Setting van de sportparticipatie	Adolescent (12-18 jaar)	Sterk	F(1.290) = 6,094	Zeer zwak effect	Delinquentie tijdens adolescentie	Spruit et al. (2016)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

4.2 Familiefactoren

Naast risicofactoren op persoonlijk niveau, hebben wij gedurende ons literatuuronderzoek ook veel risicofactoren op familieniveau gevonden. Net als bij criminaliteit in het algemeen, vormen de aanwezigheid van familieproblemen en de afwezigheid van (goed) ouderlijk toezicht ook voor ouderschap van jeugdcriminaliteit risicofactoren. In tabel 4.2 aan het eind geven wij een overzicht van de gevonden familiefactoren.

Kenmerken van de familie en de aanwezigheid van familieproblemen

Wasserman en Seracini (2001) concluderen vanuit hun literatuurstudie dat verschillende problemen binnen de familie een risicoverhogend effect kunnen hebben op ouderschap van jeugdcriminaliteit. Zo vormt het hebben van een of meerdere familieleden met een crimineel verleden een belangrijke risicofactor. Ook het aantal kinderen binnen een gezin blijkt vanuit deze studie positief samen te hangen met ouderschap van jeugdcriminaliteit. Dit verband verdwijnt niet wanneer gecontroleerd wordt voor de aanwezigheid van familieleden met een criminele achtergrond en ook niet wanneer gecontroleerd wordt voor het inkomen dat de familie heeft. De grootte van een gezin hangt samen met de mate van toezicht die ouders hebben op hun kinderen, en (zoals wij later zullen bespreken) slecht ouderlijk toezicht is weer een risicofactor voor jeugdcriminaliteit. Tot slot gaven Wasserman en Seracini (2001) aan dat ook andere kenmerken die betrekking hebben op de structuur van een familie risicoverhogend kunnen werken voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Hierbij moet men

denken aan het scheiden van ouders, zelf een kind krijgen gedurende de adolescentie en het opgroeien in een eenoudergezin.

Azeredo, Moreira, Figueiredo en Barbosa (2019) hebben onderzoek gedaan naar de invloed van genetische en omgevingsfactoren op de ontwikkeling van jeugdcriminaliteit. Ook deze onderzoekers concluderen dat problemen binnen de familie een belangrijke invloed uitoefenen op ouderschap van jeugdcriminaliteit. Deze problemen kunnen verschillend van aard zijn. Zo vormt seksueel misbruik binnen het gezin een belangrijke risicoverhogende factor, maar is ook het scheiden van ouders en vijandigheid tussen ouders gedurende verhogend voor ouderschap van jeugdcriminaliteit.

Effectmaten van deze factoren met betrekking tot familieproblemen geven Wasserman en Seracini (2001) en Azeredo et al. (2019) in hun studie niet, waardoor de precieze sterkte van deze factoren onduidelijk blijft. In zijn studie naar de invloed van kenmerken binnen de familie op jeugdcriminaliteit, gebruikt Derzon (2010) wel effectmaten. Hij concludeert na een uitgebreide meta-analyse dat verschillende kenmerken van de familie waarin iemand opgroeit een significant maar klein risicoverhogend effect hebben op ouderschap van jeugdcriminaliteit. De kleinste, bijna verwaarloosbare effecten op ouderschap van jeugdcriminaliteit hebben de factoren opgroeien in 'gebroken' gezinnen door bijvoorbeeld gescheiden ouders ($ESr = 0.095$), het hebben van ouders die psychopatisch zijn ($ESr = 0.023$) en gescheiden van ouders opgroeien ($ESr = 0.083$). Iets sterkere, maar nog steeds zwakke, risico factoren die naar voren komen in dit onderzoek zijn een lage sociaaleconomische status binnen de familie ($ESr = 0.129$), opgroeien binnen een grote familie ($ESr = 0.110$), de aanwezigheid van pleegzorg ($ESr = 0.142$) en het hebben van antisociale ouders ($ESr = 0.150$). De sterkste risicoverhogende factoren gevonden door Derzon (2010) zijn de aanwezigheid van deviante familieleden ($ESr = 0.192$), stress binnen de familie ($ESr = 0.214$), kindermishandeling door een familielid ($ESr = 0.213$) en een hoge mate van onenigheid in combinatie met weinig stabiliteit binnen de familie ($ESr = 0.264$). Vrijwel alle gevonden factoren binnen de familie hebben dus een zwak risicoverhogend effect op de kans op ouderschap van jeugdcriminaliteit. Alleen een hoge aanwezigheid van onenigheid en weinig stabiliteit binnen de familie heeft een matig verhogend effect op de kans op ouderschap van jeugdcriminaliteit (Derzon, 2010).

In overeenstemming met de resultaten gevonden door Derzon (2010) is dat in het eerdere onderzoek van Lipsey en Derzon (1998) een lage sociaaleconomische status van de familie, het hebben van antisociale ouders, ouders die het kind mishandelen, opgroeien in een 'gebroken' gezin en 'overige' karakteristieken van de familie (zoals opgroeien in een grote familie en de aanwezigheid van stress binnen de familie) zwakke risicofactoren zijn specifiek voor ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit gepleegd tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Een lage sociaaleconomische status binnen de familie tussen het zesde en elfde levensjaar heeft een zwak maar bijna matig risicoverhogend effect ($ESr = 0.24$). Wanneer tussen het twaalfde en veertiende levensjaar sprake is van een lage sociaaleconomische status binnen de familie, heeft dit een aanzienlijk minder sterk effect op de kans op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit ($ESr = 0.10$). Hetzelfde geldt voor het hebben van antisociale ouders. Lipsey en Derzon (1998) spreken van antisociale ouders wanneer deze bijvoorbeeld criminaliteit hebben gepleegd en/of wanneer ouders psychopatisch zijn. Het hebben van antisociale ouders heeft voor beide leeftijdsgroepen een zwak effect, maar dit effect is sterker wanneer de ouders tussen het zesde en elfde levensjaar antisociaal zijn ($ESr = 0.23$) dan wanneer de ouders antisociaal zijn tussen het twaalfde en veertiende levensjaar ($ESr = 0.16$). Opgroeien in een gebroken gezin (door bijvoorbeeld een scheiding), de aanwezigheid van ouders die hun kinderen mishandelen (emotioneel, fysiek of seksueel) en 'overige' karakteristieken van de familie hebben voor beide leeftijdsgroepen een zwak tot zeer zwak risicoverhogend effect op de kans op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar (de ESr ligt hierbij tussen 0.07 en 0.12) (Lipsey & Derzon, 1998).

Ook Assink et al. (2015) onderzochten de invloed van de aanwezigheid van familieproblemen. Belangrijk om (opnieuw) te vermelden is wel dat Assink et al. (2015) zich specifiek

richten op LCP-daders (*aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit) en AL-daders, zij bekijken niet in hoeverre familieproblemen voorkomen bij jongeren die geen criminaliteit plegen. Familieproblemen worden door Assink et al. (2015; p. 50) op een brede manier uitgewerkt. Zij scharen het hebben van criminele familieleden, een niet-positieve opvoeding, opgroeien in een groot gezin, een slechte relatie met ouders en/of de aanwezigheid van conflicten tussen de ouders allemaal onder de noemer 'familieproblemen'. De aanwezigheid van zulke familieproblemen heeft volgens Assink et al. (2015; pp. 51-52) een relatief klein effect op de ontwikkeling naar het *aanhoudend* plegen van jeugdcriminaliteit (Cohens' $d = 0.250$). Dit geldt zowel voor de aanwezigheid van familieproblemen gedurende de kindertijd als gedurende de adolescentie. Het effect van de risicofactor familieproblemen hangt daarnaast af van de vraag met welk familielid er problemen zijn. Factoren gerelateerd aan broers en zussen en algemene gezinsgerelateerde factoren (niet specifiek de ouders betreffende) hadden een sterker risicoverhogend effect dan risicofactoren gerelateerd aan de moeder of de vader. Daarnaast hebben statische familiefactoren (zoals familie grootte en een lage sociaaleconomische status) een groter effect dan dynamische familiefactoren (zoals relationele problemen tussen ouders en slecht ouderlijk toezicht) (Assink et al., 2015; pp. 55-56).

Assink et al. (2015) onderzoeken de risicofactoren voor LCP-daders ten opzichte van AL-daders, maar ook uit het meer algemene onderzoek van Derzon (2010) en uit onderzoek van Derzon en Lipsey (1998) wat gericht was op specifiekere vormen van jeugdcriminaliteit blijkt de invloed van familieproblemen zwak. Vanuit de bestudeerde literatuur kunnen wij dus concluderen dat problemen binnen de familie waarin een jongere opgroeit samenhangt met ouderschap van verschillende vormen van jeugdcriminaliteit, maar dat het effect relatief zwak is.

Opvoeding en slecht ouderlijk toezicht

Wasserman en Seracini (2001) concluderen in hun literatuurstudie dat de rol van ouders en opvoeding erg belangrijk is bij de ontwikkeling van gedragsproblemen en daarmee ook bij ouderschap van jeugdcriminaliteit. De afwezigheid van conflicten tussen het kind en de ouder(s), de aanwezigheid van monitoring van (het gedrag van) de kinderen en een positieve betrokkenheid van ouder(s) bij het kind werken risicoverlagend tegen antisociaal gedrag van de kinderen. Dwang vanuit de ouders, straffen en vijandigheid blijken juist het risico op antisociaal gedrag van kinderen verhogen. Dit komt overeen met de rol van opvoeding bij criminaliteit in het algemeen, wat wij in het vorige hoofdstuk hebben besproken.

In het onderzoek van Wasserman en Seracini (2001) ontbreken concrete effectmaten. Derzon (2010) presenteert in zijn studie wel verschillende effectmaten en bevestigt hiermee de eerder getrokken conclusies van Wasserman en Seracini (2001). Wanneer een ouder niet consequent of op punitieve wijze discipline probeert bij te brengen bij het kind, heeft dit volgens de Derzon (2010) een zwak risicoverhogend effect op ouderschap van jeugdcriminaliteit ($ESr = 0.171$). Ook de opvoedingsvaardigheden van de ouder(s) kunnen een risicofactor vormen. Wanneer de houding van de ouders naar het kind 'wreed', passief of verwaarlozend is, heeft dit een matig risicoverhogend effect op ouderschap van jeugdcriminaliteit ($ESr = 0.257$). Een gebrek aan 'warmte' in de band tussen de ouder(s) en het kind werkt ook risicoverhogend. Een afwijzende houding naar het kind, afstand tussen de ouders en het kind en/of de onmogelijkheid van het kind om zich te identificeren met de ouder(s) hebben een klein risicoverhogend effect ($ESr = 0.177$) (Derzon, 2010).

In de studie van Lipsey en Derzon (1998) komt naar voren dat een slechte relatie tussen de ouders en het kind ook een risicofactor vormt voor specifiek ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Weinig toezicht, een punitieve opvoedingsstijl, een lage betrokkenheid van de ouders, een negatieve houding naar het kind en een gebrek aan 'warmte' tussen het zesde en elfde levensjaar hebben een klein risicoverhogend effect ($ESr = 0.15$). Wanneer hier sprake van is tussen het twaalfde en veertiende levensjaar is het effect hiervan wel sterker, maar nog altijd zwak ($ESr = 0.19$).

Andersom kan een goede band met ouders ook worden beschouwd als een versterkende factor. Onderzoeken die uitgaan van de 'social control theory' of bindingstheorie van Hirschi

rapporteren consistent dat gehechtheid aan ouders en een goede relatie samenhangt met minder betrokkenheid bij delinquent gedrag van jongeren (zie o.a. Kempf, 1993. Er zijn echter geen schattingen van effectgroottes bekend). Er zijn ook afzonderlijke onderzoeken die rapporteren dat een goede ouder-kind communicatie het sterkst risicoverlagend is in relatief arme buurten (zie bijvoorbeeld Beyers, Loeber, Wikström & Stouthamer-Loeber, 2001). Dat suggereert dat deze factor ook beschermend kan werken, al vonden we dit niet terug in de geraadpleegde meta-analyses.

Ook Flanagan, Auty en Farrington (2019) presenteren effectmaten en bevestigingen van de andere geïnccludeerde studies. Dit recente overzichtswerk richt zich specifiek op de invloed van ouderlijk toezicht op ouderschap van criminaliteit. Ouderlijk toezicht verwijst naar opvoedingsgedrag, waarbij ouders zich informeren over de activiteiten van hun kinderen. Flanagan et al. (2019; p. 215) spreken hierbij van een continuüm, met aan de ene kant 'slecht' ouderlijk toezicht en aan de andere kant 'effectief' ouderlijk toezicht. De onderzoekers concluderen dat goed en consequent ouderlijk toezicht de kans op later crimineel gedrag verlaagt. Het betreft een effect van matige sterkte (Cohens' $d = 0.37$).

Wanneer Flanagan et al. (2019; pp. 224-225) kijken naar verschillende onderdelen van ouderlijk toezicht, blijkt het effect op ouderschap van jeugdcriminaliteit uiteen te lopen. Het sterkste risicoverhogende effect op ouderschap op criminaliteit heeft het hebben van weinig kennis van ouders over waar hun kind uithangt en met wie hun kind tijd doorbrengt (Cohens' $d = 0.45$). Een lage mate van openheid van een kind naar zijn/haar ouders, een lage mate van informatie-uitwisseling tussen het kind en de ouder(s) en/of de fysieke afwezigheid van ouders hebben een matig verhogend effect op het risico op ouderschap van jeugdcriminaliteit (Cohens' $d = 0.33$). Een klein risicoverhogend effect op ouderschap van jeugdcriminaliteit heeft de mate waarin ouders regels opstellen voor het kind, bijvoorbeeld over het tijdstip waarop het kind thuis moet zijn (Cohens' $d = 0.14$). Het kleine effect is volgens Flanagan et al. (2019; p. 225) te verklaren vanuit het feit dat kinderen altijd een zekere mate van autonomie behouden over hun activiteiten en gedrag.

Het effect van ouderlijk toezicht op ouderschap van jeugdcriminaliteit en later crimineel gedrag zou volgens Flanagan et al. (2019; p. 225) wel beïnvloed kunnen worden door de aanwezigheid (of afwezigheid) van andere factoren. Zo zou goed ouderlijk toezicht het sterkste risicoverlagende effect hebben wat betreft ouderschap van jeugdcriminaliteit wanneer dit toezicht wordt uitgeoefend binnen gezinnen die 'intact' zijn, bijvoorbeeld binnen een gezin met beide ouders. Daarnaast werkt goed ouderlijk toezicht minder versterkend tegen ouderschap van jeugdcriminaliteit wanneer het gezin woont in een achtergestelde buurt. Er zijn echter ook afzonderlijke studies die wel rapporteren dat ouderlijk toezicht het meest risicoverlagend lijkt te zijn in achtergestelde buurten (zie bijvoorbeeld Stattin & Kerr, 2000), en ook dat ouderlijk toezicht de effecten van veel tijd doorbrengen met peers (of een toename daarvan in de adolescentie) lijkt te verlagen (zie Janssen, Weerman & Eichelsheim, 2017).

Veel van de hierboven genoemde factoren sluiten aan bij de bevindingen voor criminaliteit in het algemeen, en die zijn ook deels onderzocht onder jongeren en jongvolwassenen. Ook geldt voor jeugdcriminaliteit dat een aantal van de genoemde factoren ook kunnen worden geformuleerd als versterkende factoren. Zo is veel van het criminologisch onderzoek naar de bindingstheorie van Hirschi verricht onder jongeren (zie Kempf, 1993) en daar wordt vaak gevonden dat de binding met ouders (attachment) en toezicht door ouders (*parental supervision*) samenhangt met een verlaagde kans op jeugdcriminaliteit.

Tabel 4.2 - Familiefactoren voor daderschap van jeugdcriminaliteit.

Familiefactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Bewijs sterkte	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Problemen in de familie	Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: ontbreekt 2: Cohens' d = 0.250**	1: ontbreekt 2: Matig effect	1: Jeugd-criminaliteit 2: Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap	1: Azeredo et al. (2019) 2: Assink et al. (2015)
<i>Specifiek</i> - Crimineel familielid - Groot gezin - Ouderschap tijdens adolescentie - Familiestructuur - 'Gebroken' gezin (bijvoorbeeld door scheiding) - Psychopathische ouders - Gescheiden van ouders opgroeien - Lage sociaaleconomische status familie - Grote familie - Pleegzorg - Antisociale ouders - Deviante familieleden - Stress binnen de familie - Kinder-mishandeling - Onenigheid binnen familie - 'overige' karakteristieken van de familie	1: Kindertijd en adolescentie 2: Kindertijd en adolescentie 3: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar)	Acceptabel Sterk	1: ontbreekt 2: ESr = 0.095* 3: ESr = 0.09* en ESr = 0.10* 2: ESr = 0.023* 2: ESr = 0.083* 2: ESr = 0.129* 3: ESr = 0.24* en ESr = 0.10* 2: ESr = 0.110* 2: ESr = 0.142* 2: ESr = 0.15* 3: ESr = 0.23* en ESr = 0.16* 2: ESr = 0.192* 2: ESr = 0.214* 2: ESr = 0.213* 3: ESr = 0.07* en ESr = 0.09* 2: ESr = 0.264* 3: ESr = 0.12* en ESr = 0.08*	1: ontbreekt 2: Zwak effect 3: Zwak effect Zwak effect 2: Zeer zwak effect 2: Zwak effect 2: Zwak effect 3: Zwak effect Zwak effect 2: Zwak effect 2: Zwak effect 2: Zwak effect 3: Zwak effect Zwak effect 2: Matig effect 3: Zwak effect Zwak effect	1: Jeugd-criminaliteit 2: Crimineel gedrag tijdens kindertijd en/of adolescentie 3: Ernstige en/of gewelds-delicten gedurende adolescentie en jong-volwassenheid (15-25 jaar)	1: Wasserman & Seracini (2001) 2: Derzon (2010) 3: Lipsey & Derzon (1998)

Opvoeding: - Conflicten tussen ouder(s) en kind - Straffen tijdens de opvoeding - Vijandelijkheid vanuit ouder(s) - Gebrek positieve betrokkenheid van de ouders	Kindertijd en adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Jeugd-criminaliteit	Wasserman & Seracini (2001)
- Niet consequent of punitief disciplineren - Opvoedingsstijl is wreed, passief of verwaarlozend - Gebrek aan warmte	Kindertijd en adolescentie	Sterk	ESr = 0.171* ESr = 0.257* ESr = 0.177*	Zwak effect Matig effect Zwak effect	Crimineel gedrag tijdens kindertijd en/of adolescentie	Derzon (2010)
Risico Slecht ouderlijk toezicht	1: Kindertijd en adolescentie (9-18 jaar) 2: Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: Cohens' d = 0.37* 2: Ontbreekt	1: Matig effect 2: Ontbreekt	1: Daderschap tijdens adolescentie (13 – 19 jaar, 1 studie tot 28 jaar, 1 studie tot 29 jaar) 2: Ontbreekt	1: Flanagan et al. (2019) 2: Wasserman & Seracini (2001)
<i>Specifiek:</i> Slechte relatie tussen ouder(s) en kind	Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar)	Sterk	ESr = 0.15* en ESr = 0.19*	Zwak effect Zwak effect	Ernstige en/of gewelds-delicten gedurende adolescentie en jong-volwassen (15-25 jaar)	Lipsey & Derzon (1998)
<i>Specifiek:</i> - Laag niveau van kennis van ouders over het kind - Laag niveau van openheid van het kind, informatie-uitwisseling ouders en kind en afwezigheid ouders - Aanwezigheid regels van ouders	Kindertijd en adolescentie (9-18 jaar)	Sterk	Cohens' d = 0.45* Cohens' d = 0.33* Cohens' d = 0.14*	Sterk effect Matig effect Zwak effect	Daderschap tijdens adolescentie (13 – 19 jaar, 1 studie tot 28 jaar, 1 studie tot 29 jaar)	Flanagan et al. (2019)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

4.3 Peerfactoren

Uit onderzoek van Coie en Miller-Johnson (2001), Azeredo et al. (2019), Lipsey en Derzon (1998) en Assink et al. (2015) blijkt dat de binding en omgang met peers een belangrijke risicofactor kan vormen voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. De samenhang is echter niet altijd eenvoudig te duiden. Hieronder lichten wij toe hoe de omgang en binding met, voornamelijk delinquente, peers samen kan hangen met jeugdcriminaliteit.

Omgang en binding met (delinquente) peers

Lipsey en Derzon (1998) concluderen dat het bezitten van weinig sociale banden en de omgang met antisociale peers tussen het twaalfde en veertiende levensjaar de belangrijkste risicofactoren zijn voor ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar. Wanneer een jongere weinig sociale activiteiten onderneemt en niet populair is bij zijn of haar peers, spreken Lipsey en Derzon (1998) van weinig sociale banden. Wanneer dit het geval is tussen het twaalfde en veertiende levensjaar heeft dit een relatief sterk risicoverhogend effect ($ESr = 0.39$). Wanneer deze risicofactor zich voortdoet tussen het zesde en elfde levensjaar heeft dit een veel kleiner risicoverhogend effect op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar ($ESr = 0.15$). Hetzelfde geldt voor de omgang met antisociale peers. Wanneer iemand tussen zijn twaalfde en veertiende levensjaar omgaat met peers die antisociaal zijn, criminaliteit plegen en/of delinquente normen en waarden hebben, heeft dit een matig (maar bijna sterk) risicoverhogend effect ($ESr = 0.37$). Als hier sprake van is tussen het zesde en elfde levensjaar is dit effect zeer klein ($ESr = 0.04$) (Lipsey & Derzon, 1998).

Azeredo et al. (2019) bevestigen in een meer recente studie de conclusies getrokken door Lipsey en Derzon (1998). Azeredo et al. (2019; p. 510) zien het hebben van delinquente peers als een van de belangrijkste voorspellende factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Zij wijzen hierbij op een studie waarin geconcludeerd wordt dat jongeren van veertien jaar die zich associëren met delinquente peers een drie keer zo hoge kansverhouding hebben om zelf gewelddadig gedrag te vertonen op het achttiende levensjaar. Een andere geïncludeerde studie wijst in het geval van omgang met delinquente peers gedurende de adolescentie zelfs op een odds die vijf keer zo groot is om geweldsdelicten te plegen en 3.6 keer zo groot om iedere andere vorm van jeugdcriminaliteit te plegen. In de studie van Azeredo et al. (2019) zijn echter geen concrete effectmaten opgenomen op basis van een meta-analyse.

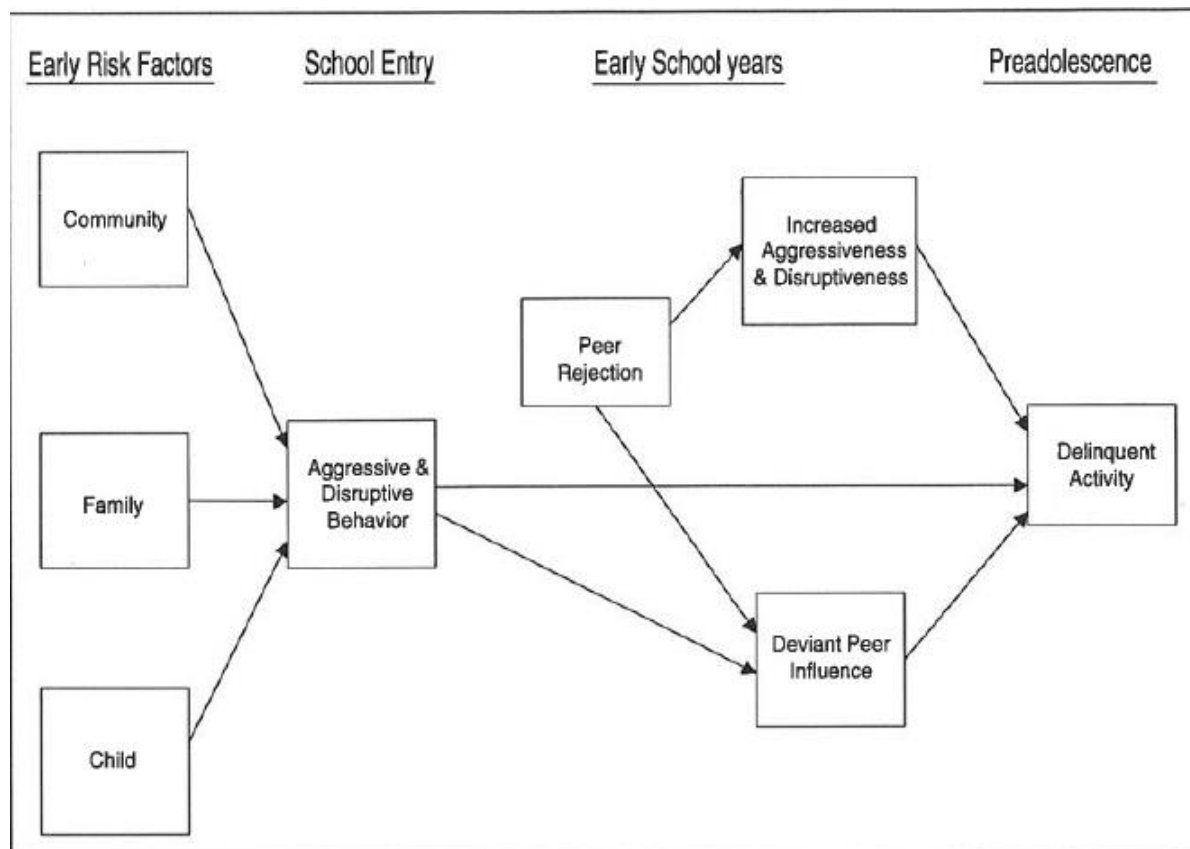
Ook een narratieve overzichtsstudie van peer gerelateerde factoren bij jeugdcriminaliteit bevestigt het verband tussen het hebben van delinquente leeftijdsgenoten en jeugdcriminaliteit (Hoeben, Meldrum, Walker & Young, 2016). Dit verband wordt gevonden in tientallen studies, zowel cross-sectioneel als longitudinaal, en is vaak een van de sterkste effecten in multivariaat onderzoek. Wel blijkt het uit te maken hoe het wordt gemeten: de perceptie van delinquente vrienden hangt sterker samen dan direct vastgestelde peer delinquentie. Voorts rapporteren veel onderzoeken dat de effecten van delinquente vrienden gemodereerd kunnen worden door andere individuele eigenschappen, waaronder zelfcontrole en andere peerfactoren zoals afwijkende normen en waarden van peers. Deze studie rapporteert helaas geen gemiddelde effectschattingen voor het hoofdeffect en voor de verschillende interacties.

Assink et al. (2015; p. 50) onderzoeken de invloed van peerfactoren op een andere manier. Zij scharen diverse onderdelen die betrekking hebben op peers onder de noemer 'relaties'. Hierbij kan het gaan om het hebben van delinquente peers, regelmatig worden afgewezen door peers, het hebben van een slechte relatie met peers en/of lidmaatschap van een *gang*. De aanwezigheid van (een van) deze kenmerken heeft een matig risicoverhogend effect op de ontwikkeling naar *aanhoudende* jeugdcriminaliteit (Cohens' $d = 0.384$). Interessant is wel dat het effect van de relaties die een persoon heeft met zijn of haar peers tijdens de adolescentie minder sterk was dan het effect van de relaties met peers tijdens de kindertijd. Leeftijd speelt hierbij dus een modererende rol. Dit komt overeen met de uitkomsten van eerder onderzoek naar de invloed van vrienden en familie op ouderschap van crimineel gedrag (Assink et al., 2015). Deze uitkomst is echter wel in strijd met wat

Lipsey en Derzon (1998) vinden, uit hun analyse kwam naar voren dat de relatie met peers en sociale bindingen juist het sterkste effect had tussen het twaalfde en veertiende levensjaar. Dit kan (deels) verklaard worden door de verschillende vormen van criminaliteit waarop de onderzoeken zich richten. Ook moeten we weer in gedachten houden dat Assink et al. (2015) in hun onderzoek geen personen betrekken die geen ouders zijn van jeugdcriminaliteit, het gaat enkel over de ontwikkeling naar *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit.

Coie en Miller-Johnson (2001) schrijven dat de invloed van het hebben van een band met delinquente peers niet zo direct is als deze soms lijkt. Op basis van de uitkomsten van eerdere studies concluderen Coie en Miller-Johnson (2001; p. 204) dat de aanwezigheid van bepaalde individuele factoren, zoals hyperactiviteit en gedragsproblemen, het risico op ouderschap van jeugdcriminaliteit al verhogen voordat de relatie met peers dat doet. Door de aanwezigheid van deze individuele factoren zouden deze jongeren in de kindertijd al afgewezen worden door niet-delinquente peers. Door deze afwijzing zullen deze jongeren zich (sneller) aansluiten bij (groepen van) delinquente peers. Vanuit deze binding met delinquente peers leren zij vervolgens weer deviante normen en waarden. In een figuur, overgenomen in figuur 2, werken Coie en Miller-Johnson (2001; p. 192) dit idee schematisch uit.

Figuur 2. Ontwikkelingsmodel ouderschap jeugdcriminaliteit en de invloed van peers (Coie & Miller-Johnson, 2001; p. 192).

Ook volgens Azeredo et al. (2019; p. 510) is niet altijd duidelijk hoe direct het verband is tussen de omgang met delinquente peers en ouderschap van jeugdcriminaliteit. Zij stellen, deels in overeenstemming met wat Coie en Miller-Johnson (2001) schrijven, dat adolescenten met antisociaal of problematisch gedrag ook op zoek kunnen gaan naar leeftijdsgenoten die hetzelfde gedrag vertonen of dezelfde problemen hebben. Echter kunnen adolescenten zonder gedragsproblemen zich ook juist aangetrokken voelen tot peers die deze problemen wel hebben. Ook kan sprake zijn van een combinatie van beide opties (Azeredo et al., 2019).

De ingewikkelde causale ordening van delinquente peers en ouderschap van jeugdcriminaliteit wordt bevestigd door recent onderzoek naar sociale netwerken van jongeren en hun delinquente gedrag. Hierin wordt nagegaan in hoeverre jongeren binnen netwerken van leeftijdsgenoten (vooral klasgenoten) vrienden uitkiezen met hetzelfde niveau van delinquentie als henzelf (selectie van vrienden) en in hoeverre zij in hun criminele gedrag meer gaan lijken op hun vrienden (invloed). Gallupe et al. (2019) voerden recent een meta-analyse uit van dit soort onderzoek met behulp van geavanceerde netwerk-modellen. Daaruit komt naar voren dat er zowel sprake is van een significant selectie-effect als van een significant invloeds-effect. Beide processen spelen dus waarschijnlijk een rol, maar het invloeds-effect lijkt gemiddeld wat groter. In hun artikel berekenen Gallupe et al. een gemiddelde odds ratio van 1.21 voor delinquentie van iemands vrienden. Dat effect is substantieel, maar relatief zwak in vergelijking met traditionele analyses van het verband tussen peers en jeugdcriminaliteit.

Tot slot is ook het veel en ongestructureerd rondhangen met leeftijdsgenoten een peer-factor die veel wordt genoemd in de criminologische literatuur over jeugdcriminaliteit (zie o.a. Osgood & Anderson, 2004; Weerman et al., 2014; Hoeben et al., 2016). Vanuit verschillende theorieën wordt dit in verband gebracht met een verhoogde kans om delicten te plegen, doordat veel ongestructureerd rondhangen gelegenheid biedt en leidt tot verleidingen. Dit geldt met name in de adolescentie, waar jongeren die met elkaar rondhangen in groepen elkaar kunnen opjutten en inspireren tot delinquent gedrag. Deze factor wordt echter niet genoemd in de door ons geraadpleegde meta-analyses, waardoor geen schatting van de gemiddelde effectgrootte kan worden gegeven. Het narratieve overzicht van Hoeben et al. (2016) maakt echter duidelijk dat het verband consistent wordt gevonden en substantieel is.

Tabel 4.3 – Peerfactoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit.

Peerfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Slechte relatie met peers algemeen	Sterker bij kinderen dan bij adolescent	Sterk	Cohens' d = 0.384**	Matig	Ontwikkeling naar LCP-daderschap t.o.v. AL-daderschap	Assink et al. (2015)
Risico Weinig sociale banden	Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar)	Sterk	ESr = 0.15* en ESr = 0.39*	Zwak effect Sterk effect	Ernstige en/of geweldsdelicten gedurende	Lipsey & Derzon (1998)
Risico Omgang met delinquent peers	1: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar) 2: Kindertijd en adolescentie 3: Kindertijd en adolescentie 4: adolescentie 5: adolescentie	Sterk	1: ESr=0.04* & ESr=0.37* 2: ontbreekt 3: ontbreekt 4: ontbreekt 5: OR = 1.21*	Zwak effect Sterk effect 2: ontbreekt 3: Ontbreekt 4: ontbreekt 5: zwak	1: adolescentie en jongvolwassenheid (15-25 jaar) 2: Jeugd-criminaliteit 3: Jeugd-criminaliteit 4: Jeugd-criminaliteit 5: Jeugd-criminaliteit	1: Lipsey & Derzon (1998) 2: Coie & Miller (2001) 3: Azeredo et al. (2019) 4: Hoeben et al. (2016) 5: Gallupe et al. (2019)
Risico Ongestructureerd rondhangen	Adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Matig of sterk in veel studies	Jeugd-criminaliteit	Hoeben et al. (2016)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

4.4 School en werk gerelateerde factoren

In een overzichtsboek over scholen en delinquent gedrag biedt Gottfredson (2000) onder meer een kort overzicht van onderzoek naar school-gerelateerde factoren en delinquent gedrag. Zo komt 'school dropout' (voortijdig schoolverlaten) naar voren als een risicoverhogende factor voor jeugdcriminaliteit, net als het hebben van slecht schoolprestaties. Gottfredson noemt ook onderzoek waaruit blijkt dat 'attachment' met school, ofwel een goede band met school en 'commitment' (inzet of betrokkenheid bij school), gerelateerd zijn aan een lagere kans op delinquent gedrag. Die laatste twee variabelen spelen ook een rol in onderzoek naar de *social control theory* (bindingstheorie). Kempf (1993) concludeert eerder op basis van een narratieve review van onderzoek naar die theorie dat voor zowel de binding met school als *commitment* consistent een verband wordt gevonden met lagere niveaus van delinquent gedrag. Gemiddelde effectmaten ontbreken echter in deze studies.

In een eerder overzichtshoofdstuk bespreken Maguin en Loeber (1996) meerdere studies naar de samenhang tussen educatie en delinquent gedrag. Deze studie bevestigt het hiervoor genoemde verband tussen lage schoolprestaties en delinquent gedrag. De auteurs geven op basis van een meta-analyse ook een schatting van de gemiddelde sterkte van het verband, naast een analyse van mogelijke gemeenschappelijke, achterliggende factoren (waaronder intelligentie en aandachtsproblemen). Op basis van een aantal onderzoeken wordt voor dit verband een gemiddelde odds ratio geschat tussen 2.07 (voor representatieve steekproeven) en 2.11 (voor hoog risico steekproeven). Op basis van de eerder beschreven vuistregels, zoals gegeven Te Grotenhuis en Van der Weegen (2013), hebben lage schoolprestaties dus een matig risicoverhogend effect. Ook wordt genoemd dat niet alleen lage prestaties samengaan met relatief meer delinquent gedrag, maar ook dat hoge prestaties de kans op jeugdcriminaliteit verminderen. Hoge schoolprestaties vormen dus een versterkende factor.

In 2001 schreven Herrenkohl, Hawkins, Chung, Hill en Battin-Pearson dat eigenlijk nog relatief weinig bekend is over de invloed van school gerelateerde factoren op (het ontstaan van) jeugdcriminaliteit. Volgens Herrenkohl et al. (2001; p. 244) richten de meeste overzichtsstudies zich namelijk op persoonlijke factoren en blijft de invloed van bijvoorbeeld school op jeugdcriminaliteit onderbelicht. Herrenkohl et al. (2001; p. 244) schrijven echter wel dat sprake is van groeiend bewijs dat ervaringen op school wel bij kunnen dragen aan de ontwikkeling naar ouderschap van jeugdcriminaliteit. Zo zouden kinderen die slechte schoolprestaties behalen een verhoogd risico hebben om dader te worden van jeugdcriminaliteit. Ook slechte bindingen met en op school en de afwezigheid van motivatie of inzet om het goed te doen op school zouden risicofactoren zijn. Concrete effectmaten ontbreken echter in de studie van Herrenkohl et al. (2001) en veel latere overzichtsstudies.

In een oudere studie laten Lipsey en Derzon (1998) de mogelijke invloed van school gerelateerde factoren op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar zien. Deze studie bevat wel effectmaten, en die leren ons dat school gerelateerde factoren een zwak tot matig effect hebben. Wanneer een jongere tussen het zesde en elfde levensjaar lage schoolprestaties heeft of een 'slechte houding' heeft op school (bijvoorbeeld doordat iemand vroegtijdig stopt met school, weinig interesse heeft in zijn of haar opleiding, lage cijfers behaalt, op een slechte school zit of spijbelt) heeft dit een zwak risicoverhogend effect op ouderschap van ernstige of gewelddadige criminaliteit tussen het vijftiende en vijfentwintigste levensjaar ($ESr = 0.13$). Wanneer dit het geval is tussen het twaalfde en veertiende levensjaar heeft dit een iets sterker, maar nog altijd relatief klein, effect ($ESr = 0.19$).

In een meer recente studie bevestigen Assink et al. (2015) de risicoverhogende invloed van verschillende school gerelateerde factoren voor persistente jeugdcriminaliteit. Assink et al. (2015) schrijven dat verschillende school, maar ook werk, gerelateerde factoren significant samenhangen met de ontwikkeling naar LCP-ouderschap ten opzicht van de ontwikkeling naar AL-ouderschap. Deze onderzoekers nemen diverse factoren samen tot de abstracte factor 'school en werk'. Hierbij kan men denken aan slechte prestaties op school, vaak spijbelen van school, het hebben van weinig

interesse in school en het ontbreken van een (stabiele) (bij)baan. Slechte schoolprestaties en het ontbreken van een (vaste) (bij)baan hebben een matig risicoverhogend effect op de ontwikkeling naar *aanhoudend* ouderschap van jeugdcriminaliteit (Cohens' $d = 0.295$).

Tabel 4.4 - School en werk gerelateerde factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit.

School en werk gerelateerde factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Algemene maat voor lage schoolprestaties en slechte houding op school (+ afwezigheid van een (bij)baan bij eerste studie)	1: Jeugd en adolescentie 2: Kindertijd (6 t/m 11 jaar) en vroege adolescentie (12 t/m 14 jaar)	Sterk	1: Cohens' $d = 0.295^{**}$ 2: ESr = 0.13* en ESr = 0.19*	1: Matig effect 2: Zwak effect	1: Ontwikkeling naar LCP-ouderschap t.o.v. AL-ouderschap 2: Ernstige en/of geweldsdelict tijdens adolescentie en jongvolwassen (15-25 jaar)	1: Assink et al. (2015) 2: Lipsey & Derzon (1998)
Risico Voortijdig schoolverlaten (dropout)	Adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Jeugd-criminaliteit	Gottfredson (2000)
Risico Lage schoolprestaties Versterkend Hoge schoolprestaties	1: Adolescentie 2: Kindertijd en adolescentie	Sterk	1: ontbreekt 2: OR = 2.07 tot 2.11	1: ontbreekt 2: matig effect	1: Jeugd-criminaliteit 2: Jeugd-criminaliteit	1:Gottfredson (2000) 2: Maguin & Loeber (1996)
Risico Slechte band met school Versterkend Goede band met school	1: Adolescentie 2: Adolescentie 3: Kindertijd en vroege adolescentie	Acceptabel	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt	1: Jeugd-criminaliteit 2: Jeugd-criminaliteit (en algemeen) 3: Jeugd-criminaliteit	1: Gottfredson (2000) 2: Kempf (1993) 3: Herrenkohl et al. (2001)
Risico Lage motivatie Versterkend Hoge commitment met school	1: Adolescentie 2: Adolescentie 3: Kindertijd en vroege adolescentie	Acceptabel	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt	1: Jeugd-criminaliteit 2: Jeugd-criminaliteit (en algemeen) 3: Jeugd-criminaliteit	1: Gottfredson (2000) 2: Kempf (1993) 3: Herrenkohl et al. (2001)

* $p \leq 0.10$ | * $p \leq 0.05$ | ** $p \leq 0.01$

4.5 Omgevingsfactoren

Over de invloed van omgevingsfactoren op jeugdcriminaliteit is binnen de door ons bestudeerde overzichtsliteratuur niets geschreven, die literatuur heeft vooral betrekking op criminaliteit in het algemeen. Opnieuw hoeft dit niet te betekenen dat er geen factoren in de omgeving zijn die risicoverhogend of verlagend kunnen werken voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Wanneer we kijken naar afzonderlijke studies over jeugdcriminaliteit blijkt namelijk wel dat factoren binnen de omgeving een rol kunnen spelen bij (het ontstaan van) jeugdcriminaliteit. Zo schrijft Hawkins (1999) dat onder andere het wonen in buurten met een zwakke binding tussen buurtbewoners, desorganisatie in de gemeenschap en economische deprivatie factoren zijn die de kans op ouderschap van criminaliteit gedurende de adolescentie of vroege volwassenheid vergroten.

4.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn wij ingegaan op factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Hoewel vaak het idee heerst dat er veel overzichtswerken gericht op ouderschap van jeugdcriminaliteit beschikbaar zijn, blijkt uit onze zoektocht naar literatuur dat hier nog veel hiaten in bestaan. In veel gevallen zijn overzichtswerken gericht op hele specifieke gedragingen in plaats van op jeugdcriminaliteit in het algemeen of op bepaalde specifieke groepen ouders (zoals jongeren in detentie). Daarnaast ontbreken in veel overzichtswerken vaak concrete effectmaten, waardoor het niet mogelijk is om het effect van de factoren te duiden op basis van meta-analyse.

Uit onze literatuurstudie blijkt dat de beschikbare overzichtswerken met betrekking tot jeugdcriminaliteit zich ook voornamelijk richten op risicofactoren. Er is minder bekend over eventuele versterkende en beschermende factoren, hoewel een aantal factoren die te maken hebben met 'sociale bindingen' in de criminologische literatuur vaak zowel als risicofactor als versterkende factoren worden beschouwd. Veel van de risicofactoren die wij hebben gevonden in de bestudeerde literatuur zijn persoonlijke factoren of factoren gericht op (kenmerken van) het gezin waarin iemand opgroeit. Binnen de literatuur bestaat een zekere overeenkomst in de werking van persoonlijke en familiefactoren.

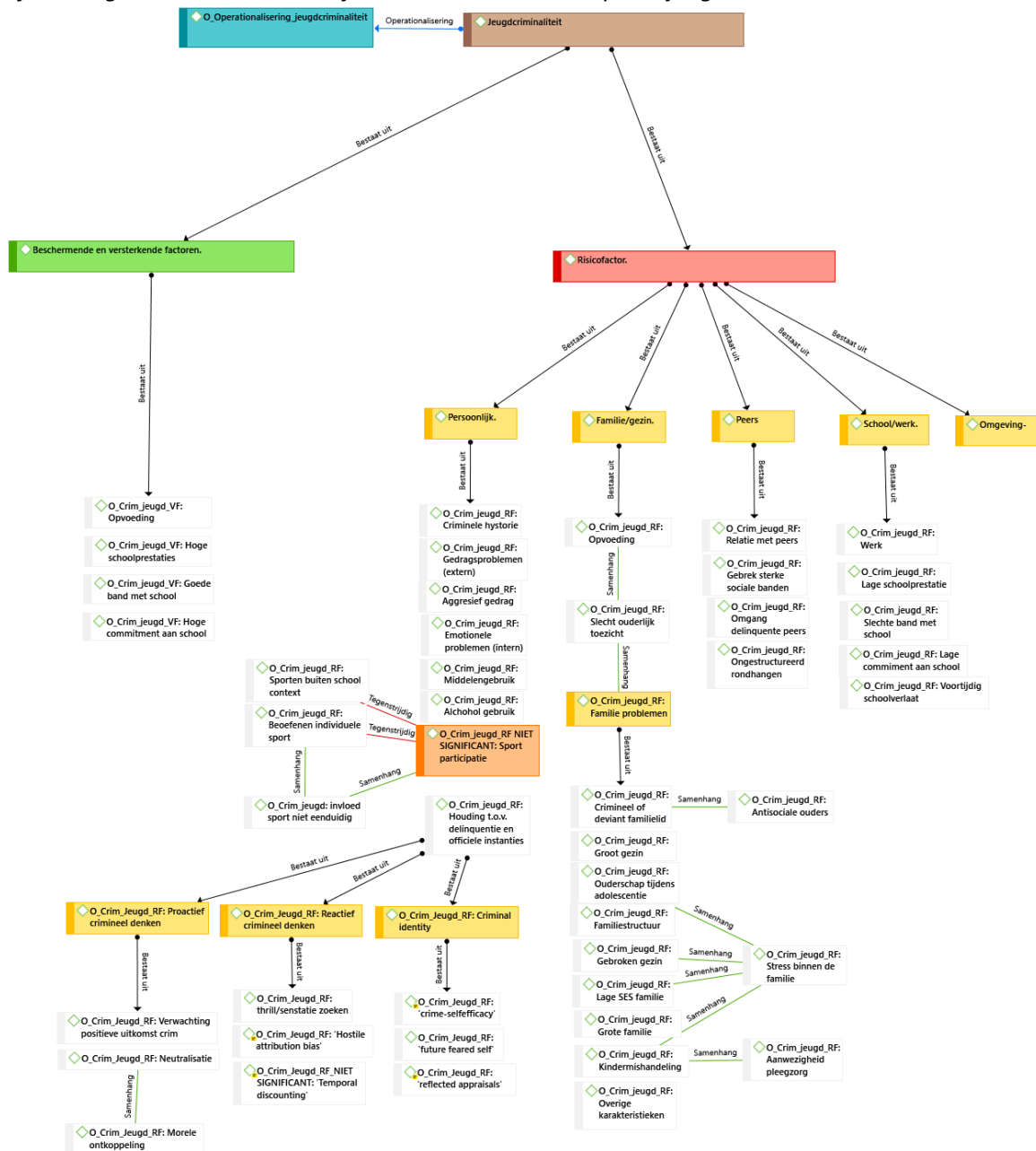
De werking van peer gerelateerde factoren met betrekking tot ouderschap van jeugdcriminaliteit komt ook nu weer naar voren, met name uit narratieve overzichten van onderzoek naar 'delinquente peers' en rondhangen met peers. De geïncludeerde meta-analyses suggereren dat ook weinig sociale banden met leeftijdsgenoten en meer algemeen slecht 'peer' functioneren samenhangt met delinquent gedrag. Overigens zijn ook de bevindingen over factoren uit het sociale leermodel van Pratt et al. (2010), die in het vorige hoofdstuk werden besproken, van toepassing op jeugdcriminaliteit. Daarin zijn immers onderzoeken bijeengenomen die zijn verricht onder zowel volwassenen als jeugdigen. Met betrekking tot jeugdcriminaliteit valt echter wel op dat de genoemde studies soms verschillende conclusies trekken over hoe de invloed van de omgang en binding met (delinquente) peers verloopt en meer in het algemeen suggereren studies dat de betrokken mechanismen complex zijn. Zo is duidelijk dat er niet alleen sprake is van een direct verband tussen jeugdcriminaliteit en de omgang met delinquente peers, maar ook van indirecte invloeden en van wederzijdse invloeden.

School en werk gerelateerde factoren voor jeugdcriminaliteit blijven binnen de door ons gevonden overzichtswerken nog enigszins onderbelicht, maar een aantal zaken is wel duidelijk. Slechte prestaties op school, voortijdige schooluitval, het hebben van een slechte band met school en weinig interesse/motivatie zijn risicoverhogende factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Een sterke band met school en veel inzet lijken juist te gelden als versterkende factoren. Beschermende factoren binnen het domein van school en werk komen in de geïncludeerde overzichtswerken niet naar voren. Verder valt op dat in de overzichtsstudies alleen school gerelateerde factoren aan bod komen die betrekking hebben op individuele leerlingen. We weten echter uit onderzoek dat de school ook als geheel een rol kan spelen bij het tegengaan van jeugdcriminaliteit. Sommige factoren die te maken hebben met het schoolbeleid en schoolklimaat kunnen een effect hebben op individueel delinquent gedrag, ook als rekening wordt gehouden met

individuele factoren. Zo schrijft Payne (2008) na het uitvoeren van een omvangrijke multilevel analyse dat niet alleen studenten die meer verbondenheid ervaren met de school en leerkrachten, en meer betrokken zijn bij het onderwijs een kleinere kans lopen op het ontwikkelen van delinquent gedrag, maar ook dat het risico op delinquentie ook lager is binnen scholen met een 'communal school organization'. Daaronder worden scholen verstaan die gericht zijn op ondersteunende relaties, samenwerking en gemeenschappelijke normen en doelen. Bij scholen die hieraan voldoen, is ook de individuele band van leerlingen met school minder sterk gerelateerd aan delinquent gedrag, in die zin kan het schoolklimaat dus ook een beschermende factor zijn.

Tot slot is over de invloed van omgevingsfactoren op jeugdcriminaliteit binnen de door ons gevonden literatuur niets geschreven. Literatuur waarin omgevingsfactoren wel worden meegenomen heeft vooral betrekking op criminaliteit in het algemeen en criminaliteitscijfers in een buurt of stad. Opnieuw hoeft dit niet te betekenen dat er geen factoren in de omgeving zijn die risicoverhogend of verlagend kunnen werken voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Hier dient nader onderzoek naar te worden verricht.

Afbeelding 2. Netwerkoverzicht factoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit.

5. Factoren voor cybercriminaliteit

In onze huidige maatschappij is de aanwezigheid van het internet, computers en mobiele apparaten vanzelfsprekend en een wereld zonder deze middelen is tegenwoordig ondenkbaar. Ook een stad als Rotterdam is 'online'. Behalve dat deze digitale wereld veel kansen biedt, brengt zij ook risico's met zich mee. Wetenschappelijk onderzoek concludeert dat in de afgelopen twee decennia sprake is geweest van een flinke toename in het aantal delicten dat online wordt gepleegd (Van der Wagen, Van 't Zand-Kurtovic, Matthijssse & Fischer, 2019; Rooyakkers & Weulen Kranenbarg, 2020; Weulen Kranenbarg, Holt & Van Gelder, 2019). Deze toename staat tegenover de bevinding dat geregistreeerde 'traditionele' vormen van criminaliteit zijn afgenomen (Van Dijk, 2012; Berghuis & De Waard, 2017; De Jong, 2018). Weulen Kranenbarg et al. (2019) schrijven dat sprake kan zijn van een verschuiving van *offline* crimineel gedrag naar *online* crimineel gedrag. Rooyakkers en Weulen Kranenbarg (2020) onderscheiden hierbij cybercriminaliteit in brede zin - traditionele criminaliteit dat (deels) digitaal wordt gepleegd – en cybercriminaliteit in enge zin - nieuwe vormen van criminaliteit waarbij ICT zowel het middel als het doelwit is.

In dit hoofdstuk zullen wij diverse factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit bespreken. Waar mogelijk geven wij aan of factoren specifiek gelden voor ouderschap van cybercriminaliteit in enge of in brede zin. Gedurende ons systematisch literatuuronderzoek bleek al snel dat onderzoek naar ouderschap van cybercriminaliteit nog in de kinderschoenen staat: er is nog maar een beperkt aantal onderzoeken dat probeert inzicht te geven in de kenmerken van de ouders van deze vorm van misdaad. Veel van deze onderzoeken zijn niet kwantitatief van aard, maar kwalitatief. Hierdoor is het vaak niet mogelijk om harde uitspraken te doen over de samenhang van factoren met het al dan niet plegen van cybercriminaliteit en de sterkte daarvan. Het is belangrijk om dit bij het lezen en gebruiken van dit hoofdstuk in gedachten te houden.

5.1 Persoonlijke factoren

In tabel 5.1 hebben wij een overzicht weergegeven van verschillende persoonlijke risicofactoren voor ouderschap van cybercriminaliteit. Uit de bestudeerde literatuur blijkt dat een hoge mate van computergebruik, het bezit van IT-skills en technische kennis, een gebrek aan uitdaging op school of het werk, verveling en nieuwsgierigheid mogelijk belangrijke risicofactoren kunnen zijn binnen het persoonlijke domein. Ook lijken intelligentie, een teruggetrokken persoonlijkheid, zelfcontrole, een gevoel van ontremming door de aard van de *online* setting, ervaren stress en een accepterende houding ten opzichte van geweld een rol te spelen, maar welke is minder eenduidig. Hieronder lichten wij de persoonlijke risicofactoren uitgebreid toe.

Een hoge mate van computergebruik en activiteiten online

Uit veel studies naar cybercriminaliteit komt de mate van computergebruik en *online* zijn naar voren als een belangrijke factor die verband houdt met ouderschap van cybercriminaliteit. Wanneer iemand bijvoorbeeld veel op *online* fora zit, veel op het internet 'surft', regelmatig *online* shopt, erg actief is op sociale media, veel (*online*) gamet, vaak *YouTube*-video's kijkt, zich veel bezighoudt met grafische vormgeving of *Photoshop* en/of veel bezig is met ICT-gerelateerde activiteiten (zoals het zelf bouwen van een computer of programmeren), kunnen we spreken van een hoge mate van computergebruik/*online* zijn (Van der Wagen e.a., 2019; Zebel, De Vries, Giebels, Kuttschreuter & Stol, 2013; Weulen Kranenbarg, 2020; Weulen Kranenbarg et al., 2019; Bae, 2017).

Na het uitvoeren van een systematische literatuurstudie concluderen Van der Wagen e.a. (2019) dat een hoge mate van computergebruik en online zijn een risicofactor kan vormen voor ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin. Uit interviews met ouders blijkt wel dat het verband mogelijk verschilt per leeftijdscategorie (Van der Wagen e.a., 2019; p. 53). Met name jonge ouders van cybercriminaliteit in enge zin zouden veel tijd online besteden (zie ook Zebel e.a., 2013; p. 77).

De studie van Bae (2017), die Van der Wagen e.a. (2019) ook hebben meegenomen in hun literatuurstudie, is een van de weinige onderzoeken waarin over een lange tijd grote hoeveelheden data is verzameld over de kenmerken van daders van cybercriminaliteit. In dit onderzoek is bij 2.484 Koreaanse adolescenten over een periode van vijf jaar, met behulp van een enquête, data verzameld. Uit dit onderzoek blijkt een hoge mate van computergebruik de sterkste voorspellende factor voor een toename in daderschap van cybercriminaliteit gedurende de adolescentie. Hoewel het verband een hoog significantieniveau had, was het gevonden effect relatief zwak ($ESr = 0.010$).

Uit een recenter gepubliceerd onderzoek van Weulen Kranenbarg, Holt en Van Gelder (2019) blijkt dat ook voor Nederlandse verdachten van cybercriminaliteit de mate van computergebruik en *online* zijn een risicoverhogende factor is. Zij onderzochten verschillende mogelijke risicofactoren voor daderschap en slachtofferschap van cybercriminaliteit in enge zin en keken daarbij naar verschillen en overeenkomsten tussen daders en slachtoffers van traditionele vormen van criminaliteit en cybercriminaliteit. Dit onderzochten zij met behulp van een online enquête, die zij afnamen bij een steekproef van Nederlandse 'high risk' volwassenen (18+) verdachten van cybercriminaliteit ($N = 240$) en traditionele, *offline*, criminaliteit ($N = 219$). Weulen Kranenbarg et al. (2019) concludeerden dat personen die veel gebruik maken van de computer en veel *online* zijn een grotere kans hebben om zowel slachtoffer als dader van cybercriminaliteit in enge zin te worden. Daarbij lijkt ook de vraag wat iemand precies doet van belang. Intensief gebruik van *online* fora ($OR = 1.60$) heeft een matig effect op daderschap van cybercriminaliteit, veel gamen heeft een zeer zwak effect ($OR = 1.06$). Ook vaak *online*-shoppen ($OR = 1.75$) en veel *online* communiceren ($OR = 1.17$) hebben een matig en zwak risicoverhogend effect op zowel de kans op daderschap als slachtofferschap van cybercriminaliteit in enge zin (Weulen Kranenbarg, 2019).

Bezit van IT-skills en technische kennis

Naast een hoge mate van computergebruik en activiteiten *online*, blijkt uit de geïncorporeerde studies ook het bezit van 'IT-skills' en technische kennis een mogelijk belangrijke risicoverhogende factor voor cybercriminaliteit, voornamelijk voor cybercriminaliteit in enge zin (Weulen Kranenbarg, 2020; Weulen Kranenbarg et al., 2019; Van der Wagen e.a., 2019).

Weulen Kranenbarg et al. (2019) concluderen dat de samenhang tussen het bezitten van IT-skills en cybercriminaliteit met name sterk is in het geval van 'offender-only' gevallen van cybercriminaliteit ($OR = 1.89$). Wanneer zowel sprake is van slachtofferschap als van daderschap van cybercriminaliteit in enge zin is het verband nog altijd significant, maar is het effect wel minder sterk ($OR = 1.66$).

Van der Wagen e.a. (2019) en Zebel et al. (2013) schrijven dat het hebben van technische vaardigheden niet per se een voorwaarde is voor het kunnen plegen van cybercriminaliteit in enge zin. Tegenwoordig zou sprake zijn van een groeiend aanbod van allerlei 'kant-en-klare' tools op het *Darkweb*, waardoor kennis van ICT en computers steeds minder vaak een vereiste is om cybercriminaliteit te kunnen plegen. Daarnaast schrijven Van der Wagen e.a. (2019; p. 90) dat daders van cybercriminaliteit technische kennis ook niet altijd als essentieel zien voor het kunnen plegen van cybercriminaliteit. In zijn recent verschenen proefschrift nuanceert Van Wegberg (2020) dit beeld echter enigszins. Hij stelt dat wat men kan bereiken met kant-en-klare tools beperkt is wanneer iemand weinig technische kennis heeft. Ook vindt hij in acht online anonieme markten geen bewijs van een eventuele snelle groei in het aanbod van illegale tools en diensten.

Gebrek aan uitdaging, verveling en nieuwsgierigheid

Actief bezig zijn met computers, veel in de '*online* wereld' zijn en het bezitten van IT-skills zouden verder voornamelijk risicofactoren zijn voor het plegen van cybercriminaliteit wanneer dit gepaard gaat met een gevoel van verveling, een gebrek aan uitdagingen en/of een zekere mate van nieuwsgierigheid. In verschillende onderzoeken wordt daarbij gesteld dat financieel-gewin lang niet altijd het motief van daders van cybercriminaliteit is, maar dat cybercriminaliteit vaker voortkomt uit intrinsieke motieven, zoals nieuwsgierigheid, een gevoel van spanning en het zoeken van uitdaging

in combinatie met interesse in ICT (Weulen Kranenbarg, 2020; Van der Wagen e.a., 2019; Zebel e.a., 2013)

Van der Wagen e.a. (2019) schrijven op basis van hun literatuuronderzoek en verzamelde data dat (vooral jonge) ouders van cybercriminaliteit niet van de een op de andere dag ernstige cyberdelicten gaan plegen, maar dat dit een geleidelijk proces is. Vanuit interesse in ICT en nieuwsgierigheid naar technische mogelijkheden ('affectie voor computers') glijden jonge ouders van cybercriminaliteit geleidelijk af van een 'ontdekkingsfase' naar het exploreren en beginnen met illegale activiteiten en vervolgens naar een 'periode van rijping'. In de periode van rijping zou op grote(re) schaal cybercriminaliteit worden gepleegd. Overigens vermelden Van der Wagen e.a. (2019) ook vanuit de data die zij hebben verzameld dat sprake is van variatie als het gaat om de vraag welke personen welke fasen van deze afglijdende schaal doorlopen, niet iedere vader van cybercriminaliteit van jongs af aan een 'affectie' heeft voor ICT. Er zijn ook ouders van cybercriminaliteit die niet gedreven worden door nieuwsgierigheid, uitdagingen en leergierigheid.

Intelligentie

Uit de bestudeerde literatuur komt naar voren dat een hoge intelligentie een risicofactor kan zijn voor cybercriminaliteit. Van der Wagen e.a. (2019) schrijven dat ouders van cybercriminaliteit in enge zin over het algemeen een bovengemiddeld IQ hebben, analytisch zijn ingesteld, 'out of the box' kunnen denken en een groot probleemoplossend vermogen bezitten. Daarnaast geven een aantal geïnterviewde experts aan dat ouders van cybercriminaliteit zichzelf graag intellectueel willen uitdagen. Zebel et al. (2013) schrijven dat jongeren die cybercriminaliteit in enge zin plegen vaak een hoger opleidingsniveau hebben en meer op zoek zijn naar intellectuele uitdagingen dan jongeren die zich schuldig maken aan het plegen van cybercriminaliteit in ruime zin. Een hoge intelligentie lijkt als risicofactor dus voornamelijk van toepassing voor ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin. Hoewel wij voor deze conclusie geen statistische ondersteuning hebben gevonden, lijkt dit wel aannemelijk. Het plegen van cybercriminaliteit in enge zin is immers vaak ingewikkeld en meer technisch geavanceerd (Van der Wagen e.a., 2019; Zebel e.a., 2013).

Introvertie en sociale onvermogens in offline wereld

In de literatuur worden twee persoonlijkheidskenmerken genoemd waarvoor aanwijzingen zijn dat ze relatief vaak voorkomen onder cyberdaders. Dit betreft een introverte persoonlijkheid en het hebben van sociale onvermogens (Van der Wagen e.a., 2019; Zebel e.a., 2013; Weulen Kranenbarg, 2020). Wat betreft de introvertie concluderen Van der Wagen e.a. (2019) op basis van een literatuurreview dat de kenmerken 'teruggetrokkenheid' of 'introverte persoonlijkheid' vaker dan gemiddeld lijken voor te komen onder cyberdaders.

Wat betreft sociale onvermogens wordt in verschillende studies benoemd dat dit kenmerk relatief vaak lijkt voor te komen bij voornamelijk hackers (Zebel, e.a., 2013; Weulen Kranenbarg, 2020, p.203). Er is echter veelal geen sprake van officiële diagnoses en geïnterviewde ouders herkennen zich ook niet in het hierboven beschreven beeld, hoewel ze denken dat er mogelijk wel andere cyberdaders zijn die aan het beeld voldoen (Van der Wagen e.a., 2019; pp. 57-58). We concluderen dat er weliswaar aanwijzingen zijn dat introvertie en sociale onvermogens factoren zijn die samenhangen met cybercrime, maar dat er nog onvoldoende empirisch onderzoek is verricht wat hier statische ondersteuning voor levert.

Zelfcontrole

Wat betreft ouderschap van cybercriminaliteit is de rol van zelfcontrole als risicofactor niet eenduidig. De geïnccludeerde studies komen tot verschillende conclusies, die wij hieronder beschrijven.

Van der Wagen e.a. (2019; pp. 58-59) vermelden dat in eerder onderzoek met enige regelmaat wordt verondersteld dat ouders van cybercriminaliteit in enge zin geen lage zelfcontrole hebben, maar juist een hoge zelfcontrole. De uitvoering van cybercriminaliteit in enge zin en het

verhullen hiervan zou namelijk veel tijd en dus ook geduld vereisen. Uit interviews met experts en daders van cybercriminaliteit concluderen Van der Wagen e.a. (2019) dat de rol van zelfcontrole niet heel duidelijk is. Zo hebben experts het soms over 'impulsief' handelen en brengen enkele daders van cybercriminaliteit eigenschappen naar voren die kunnen duiden op een lage zelfcontrole, zoals impulsiviteit, verslavingsgevoeligheid en het maken van verkeerde keuzes, gericht op de korte termijn. Andere daders spreken juist over een hoge zelfcontrole, zo hebben zij het over discipline, perfectionisme en het stellen van doelen op de lange termijn.

Uit het onderzoek van Weulen Kranenbarg et al. (2019), waarin verschillende kenmerken van verdachten van cybercriminaliteit in de enge zin werden vergeleken met kenmerken van verdachten van traditionele vormen van criminaliteit, blijkt dat juist een lage zelfcontrole een sterke risicofactor is voor gecombineerd dader- en slachtofferschap van cybercriminaliteit in enge zin (OR = 4.05). Wanneer iemand enkel dader is van cybercriminaliteit in enge zin is een lage zelfcontrole nog altijd een risicofactor, maar dit heeft dan wel een veel minder sterk effect (OR = 1.43). Eerder concludeerde ook Bae (2017) dat een lage zelfcontrole een belangrijke risicofactor is voor daderschap van cybercriminaliteit. Een hoge zelfcontrole zou de kans op daderschap van cybercriminaliteit onder de onderzochte Koreaanse adolescente verminderen en dus juist een versterkende factor kunnen zijn. Het effect van deze factor is echter wel klein (ESr = 0.066). Ook Zebel e.a. (2013) schreven over de mogelijke voorspellende rol van een lage zelfcontrole bij daderschap van cybercriminaliteit, concrete effectmaten ontbreken echter in dit onderzoek.

In tegenstelling tot de hierboven beschreven studies, concludeerde Udris (2017) naar aanleiding van zijn kwantitatieve studie naar psychologische en sociale factoren van zowel *online* en *offline* deviant gedrag onder Japanse adolescenten dat een lage zelfcontrole geen effect had op het risico voor daderschap van cybercriminaliteit, wanneer wordt gecontroleerd voor de eventuele aanwezigheid van deviante peers.

Online disinhibitie

De gevonden studies wijzen bijna allemaal op een sterk gevoel van ongeremdheid *online* als risicofactor voor cybercriminaliteit in zowel enge als ruime zin. Dit wordt ook wel 'online disinhibitie' genoemd. Dit houdt in dat iemand in de *online*, anonieme wereld remmingen mist die wel in de *offline* wereld aanwezig zijn. Dit verminderde gevoel van remmingen kan ertoe leiden dat mensen zich anders gaan gedragen, wat uit kan monden in daderschap van cybercriminaliteit. *Online* disinhibitie is bij sommige personen sterker aanwezig dan bij andere personen (Van der Wagen e.a., 2019; Zebel e.a., 2013; Weulen Kranenbarg, 2020; Weulen Kranenbarg et al., 2019; Udris, 2017).

Udris (2017) vond onder Japanse adolescenten dat 'toxic *online* disinhibition' een relatief sterke risicofactor is voor daderschap van cybercriminaliteit ($\beta = 0.30$). Ook uit Nederlands onderzoek van Zebel e.a. (2013) blijkt dat met name jongeren en adolescenten zich *online* vaker minder geremd te voelen dan *offline*, wat het risico op cybercriminaliteit verhoogt. Deze psychologische ontremming zou ook een risicofactor blijven wanneer rekening wordt gehouden met andere risico- en beschermende factoren, maar hoe sterk dat is wordt niet vermeld in het onderzoek.

Van der Wagen e.a. (2019) beschrijven verschillende redenen waarom *online* sneller sprake kan zijn van psychologische ontremming. Zo zouden daders van cybercriminaliteit *online* anders interacteren met een potentieel slachtoffer dan *offline*: een directe confrontatie met het slachtoffer en zijn of haar leed blijft uit. Ook kan de dader zijn of haar gedrag gemakkelijker goedpraten en zouden daders het bereik van hun handelen onderschatten. Ook de veilige, anonieme *online* wereld geeft een gevoel van ongeremdheid, doordat de pakkans klein lijkt en omdat het plegen van sommige delicten soms enkele 'muisklikken' vereist. Tot slot wijzen de geïnterviewde experts en enkele daders op het gevoel van het spelen van een 'spel' dat sommige daders van cybercriminaliteit ervaren. Dit gevoel maakt dat grenzen vervagen en schade wordt onderschat.

Accepterende houding ten opzichte van geweld en gevoelens van stress

Udris (2017) concludeert in een studie onder Japanse adolescenten dat een accepterende houding ten opzichte van geweld significant samenhangt met het plegen van cybercriminaliteit, het gaat echter wel om een zwak tot matig effect ($\beta = 0.18$). In hoeverre een accepterende houding ook voor Nederlandse ouders van cybercriminaliteit een risicofactor is, is niet bekend. Andere studies die wij in dit onderzoek hebben geïncludeerd bespreken deze factor niet.

De laatste persoonlijke risicofactor die naar voren is gekomen in de bestudeerde literatuur betreft de aanwezigheid van gevoelens van stress. Bae (2017) schrijft dat stress een risicoverhogende factor is voor ouderschap van cybercriminaliteit onder Koreaanse adolescenten. Deze stress kan voortkomen uit conflicten met ouders en peers en uit problemen op school, waar wij later in dit hoofdstuk nog op in zullen gaan. Het effect van stress op ouderschap van cybercriminaliteit is echter wel erg zwak ($ESr = 0.054$) en wordt in de andere bestudeerde studies ook niet genoemd.

Van zowel het hebben van een accepterende houding ten opzichte van geweld en het ervaren van stress is de evidentie zwak. Beide factoren dienen nader onderzocht te worden.

Tabel 5.1 - Persoonlijke factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit.

Persoonlijke factoren						
<i>Factor</i>	<i>Levensfase voorkomen factor</i>	<i>Bewijs sterkte</i>	<i>Effectmaat</i>	<i>Interpretatie effectmaat</i>	<i>Dader/daad</i>	<i>Studie(s)</i>
Risico: Hoge mate van computer-gebruik	Geldt met name voor jongere en adolescent	Acceptabel	1: ontbreekt 2: Minimaal: OR = 1.06* Maximaal: OR = 1.75* 3: ontbreekt 4: ESr = 0.010** 5: ontbreekt	1: ontbreekt 2: Zwak tot matig effect 3: ontbreekt 4: Zwak effect 5: ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Weulen Kranenbarg et al. (2019); 3: Zebel e.a. (2013); 4: Bae (2017); 5: Weulen Kranenbarg (2020)
Risico: Bezit van IT-skills	Onbekend	Acceptabel	1: ontbreekt 2: Minimaal: OR = 1.66* Maximaal: OR = 1.89* 3: ontbreekt	1: ontbreekt 2: Zwak tot matig effect 3: ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Weulen Kranenbarg et al. (2019); 3: Weulen Kranenbarg (2020)
Risico: Verveling, gebrek aan uitdaging, hoge mate van nieuwsgierigheid	Geldt met name voor jongere en adolescent	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Zebel e.a. (2013); 3: Weulen Kranenbarg, (2020)
Risico: Hoge intelligentie	ontbreekt	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	Van der Wagen e.a. (2019); Zebel e.a. (2013)
Risico: Introvert	ontbreekt	Zwak	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	Van der Wagen e.a. (2019);
Risico: Sociaal onvermogen	ontbreekt	Zwak	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge zin	Van der Wagen e.a. (2019); Weulen Kranenbarg (2020); Zebel e.a. (2013)
Risico: Zelfcontrole	Ontbreekt	Acceptabel	1: ontbreekt 2: minimaal: OR = 1.43*	1: ontbreekt 2: zwak tot matig effect	Cybercriminaliteit in brede en enge zin. Specifiek	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Weulen

			maximaal: OR = 4.05* 3: ESr = -0.066** 4: ontbreekt 5: ontbreekt	3: zwak effect 4: ontbreekt 5: ontbreekt	gericht op Nederlandse verdachten en Japanse en Koreaanse adolescenten	Kranenbarg et al. (2019); 3: Bae (2017); 4: Weulen Kranenbarg (2020) 5: Zebel e.a. (2013)
Risico: Online disinhibitie	Geldt met name voor jongere en adolescent	Acceptabel	1: β = 0.30** 2: ontbreekt 3: ontbreekt 4: ontbreekt	1: matig effect 2: ontbreekt 3: ontbreekt 4: ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge en in brede zin	1: Udris (2017); 2: Van der Wagen e.a. (2019); 3: Weulen Kranenbarg (2020) 4: Zebel e.a. (2013)
Risico: accepterend t.o.v. geweld	Adolescent (15-18 jaar)	Zwak	β = 0.18**	Matig effect	Japanse adolescente daders van cyber- criminaliteit in enge zin	Udris (2017)
Risico: Ervaren stress	Adolescent	Zwak	ESr = 0.054**	Zwak effect	Koreaanse adolescente daders van cyber- criminaliteit in enge zin	Bae (2017)

* $p \leq 0.10$ | * $p \leq 0.05$ | ** $p \leq 0.01$

5.2 Familiefactoren

Naast factoren op individueel niveau hebben wij verschillende risico- en beschermende factoren gevonden die gerelateerd zijn aan de omstandigheden binnen de familie, met name binnen het gezin. In tabel 5.2 geven wij een overzicht van deze familiefactoren. De binding met ouders, ouderlijk toezicht, een disfunctioneel opvoedklimaat blijken in veel van de bestudeerde onderzoeken mogelijk belangrijke factoren. Over de rol van de samenstelling van het huishouden tijdens de jeugd is minder bekend, er is meer eenduidige informatie over de rol van de samenstelling van het huishouden tijdens de volwassenheid. Hieronder lichten wij alle gevonden factoren met betrekking tot de familie verder toe.

Binding met ouders, ouderlijk toezicht en een disfunctioneel opvoedklimaat

In de door ons geïncludeerde literatuur is de rol van de binding met ouders niet altijd even duidelijk. Zo vindt Udris (2017) een heel divers beeld in de literatuur met betrekking tot de invloed van de binding met ouders op cybercriminaliteit. Udris (2017) geeft het voorbeeld van downloaden: sommige studies vonden geen significant verband tussen illegaal downloaden en de binding met ouders, andere studies vonden wel een significant verband. Uiteindelijk vindt Udris (2017) zelf wel een significant verband tussen de binding met ouders en ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin. Het gevonden effect van deze factor is echter wel heel klein ($\beta = -0.07$) en de studie richt zich specifiek op Japanse adolescenten. Ook Bae (2017) concludeert dat een goede binding met ouders een klein risicoverlagend effect heeft op het al dan niet plegen van cybercriminaliteit in de loop van de tijd. In dit onderzoek worden ouderlijk toezicht en de emotionele binding met ouders samengevoegd onder dezelfde noemer: 'parental attachment'. Het gevonden effect is in dit onderzoek echter heel klein (ESr = -0.009) en daarnaast is deze studie specifiek gericht op Koreaanse adolescenten. Het is dus nog de vraag in hoeverre ook voor Nederlandse daders van cybercriminaliteit de binding met ouders een beschermende rol speelt.

Op basis van gesprekken met experts concluderen Van der Wagen e.a. (2019; p. 54) dat (jonge) daders van cybercriminaliteit vooral redelijk vrij worden gelaten door hun ouders, wat het voor hen mogelijk maakt om veel tijd online door te brengen. Dit kan men ook koppelen aan een eerder benoemde risicofactor, namelijk een hoge mate van computer- en internetgebruik. Een

goede binding met de ouders, die een versterkende of soms beschermende rol heeft bij traditionele criminaliteit, is dus mogelijk niet voldoende voor het beperken van cybercriminaliteit. Er is specifieke betrokkenheid nodig bij het internetgebruik van de kinderen. Dit komt ook naar voren in het onderzoek van Zebel e.a. (2013; p. 77), waarin blijkt dat de betrokkenheid van ouders bij specifiek het internetgebruik van hun kinderen versterkend zou werken tegen *online* crimineel gedrag.

Van der Wagen e.a. (2019) schrijven echter ook dat er studies zijn die suggereren dat betrokken ouders, met veel hulpbronnen, een criminogene factor voor specifiek hacken kunnen zijn. Ouders zouden, niet per se uit kwade bedoelingen, het hackgedrag kunnen aanmoedigen. Dit mechanisme werd echter niet teruggevonden in de eigen interviews van Van der Wagen e.a. (2019) en wij hebben het ook niet teruggevonden in kwantitatieve studies.

Van der Wagen e.a. (2019) kwamen gedurende hun literatuuronderzoek ook verschillende, minder recente, bronnen tegen waarin de rol van een 'disfunctioneel opvoedklimaat' werd benadrukt. Problemen binnen het gezin en een disfunctioneel opvoedklimaat kunnen bestaan uit scheidingen, conflicten tussen ouders, ouders met alcoholproblematiek of huiselijk geweld. Deze problematiek zou volgens, met name kwalitatief, onderzoek bijdragen aan illegaal hacken door jongeren, onder meer via een verzwakte binding tussen ouders en kinderen en afwezigheid van ouderlijk toezicht. In gesprekken met experts komt volgens Van der Wagen e.a. (2019) ook naar voren dat problemen binnen het gezin kunnen leiden tot een vlucht van het kind naar de *online* wereld, wat vervolgens zou kunnen leiden tot 'hackgedrag' bij een deel van de daders van cybercriminaliteit.

Samenstelling van het huishouden tijdens de jeugd

Er komt geen duidelijk beeld uit de literatuur naar voren over de rol van de gezinssamenstelling gedurende de jeugd. Van der Wagen e.a. (2019; p. 53) schrijven dat uit de door hen uitgevoerde literatuurstudie en interviews naar voren komt dat de thuissituatie van daders van cybercriminaliteit in enge zin sterk varieert. Hackers zouden volgens internationale publicaties vaak in eenouder- of stiefgezinnen opgroeien, maar Nederlands onderzoek hierover hebben Van der Wagen e.a. (2019), net als wij, hierover niet gevonden.

Samenstelling van het huishouden tijdens de volwassenheid

Uit verschillende studies blijkt dat ook de samenstelling van het huishouden gedurende de late adolescentie en de volwassenheid een rol kan spelen bij het al dan niet plegen van cybercriminaliteit (Weulen Kranenbarg, 2020; Weulen Kranenbarg, Ruiter, Van Gelder & Bernasco, 2018; Van der Wagen e.a., 2019). Weulen Kranenbarg et al. (2018; p. 353) concluderen dat de samenstelling van het eigen huishouden tijdens de volwassenheid een belangrijke factor is die samenhangt met ouderschap van cybercriminaliteit. Ten opzichte van alleen wonen zou samenwonen met een kind en een partner de kans op ouderschap van cybercriminaliteit sterk verkleinen (OR = 0.54). Ook samenwonen met een partner verkleint ten opzichte van alleen wonen de kans op ouderschap van cybercriminaliteit relatief sterk (OR = 0.69). Samenwonen zou ook een sterker risicoverlagende factor zijn voor ouderschap van cybercriminaliteit dan voor ouderschap van traditionele criminaliteit (meer dan twee keer zo sterk effect). Alleen wonen met een kind, als alleenstaande ouder, zou de kans op ouderschap van cybercriminaliteit ten opzichte van alleen wonen verhogen (OR = 1.81) en vormt daarmee dus juist een risicofactor voor ouderschap van cybercriminaliteit (Weulen Kranenbarg et al., 2018). Van der Wagen e.a. (2019) wijzen ons echter op de mogelijkheid dat er binnen studies sprake kan zijn van een 'oververtegenwoordiging' van alleenstaande hackers, omdat deze relatief snel uit huis zouden gaan.

Tabel 5.2 - Familiefactoren voor daderschap van cybercriminaliteit.

Familiefactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico of versterkend Slechte of goede binding met ouders	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	1: ontbreekt 2: ESR = -0.009* 3: $\beta = -0.07^*$ 4: ontbreekt	1: ontbreekt 2: Zwak effect 3: Zwak effect 4: ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge en brede zin	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Bae (2019); 3: Udris (2017); 4: Zebel e.a. (2013)
Risico of versterkend Aan- of afwezigheid van ouderlijk toezicht	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	1: ontbreekt 2: -0.009*	1: ontbreekt 2: Zwak effect	Cybercriminaliteit in enge	1: Van der Wagen e.a. (2019); 2: Bae (2019)
Risico Disfunctioneel opvoedklimaat	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge	Van der Wagen e.a. (2019)
Risico of versterkend Samenstelling van het huishouden	Volwassenheid	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge	Van der Wagen e.a. (2019); Weulen Kranenbarg (2020)
<i>Specifiek:</i> t.o.v. alleen wonen - Partner (versterkend) - Partner en kind (versterkend) - Kind (risico)	Volwassenheid	Acceptabel	OR = 0.69* OR = 0.54** OR = 1.81*	Matig effect Matig effect Zwak effect	Cybercriminaliteit in enge	Weulen Kranenbarg et al. (2018)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

5.3 Peerfactoren

Voor traditionele vormen van criminaliteit, met name voor jeugdcriminaliteit, lijken vrienden een belangrijke rol te spelen. De rol van vriendschappen bij ouderschap van cybercriminaliteit is nog zeer beperkt onderzocht. Studies die wij hebben geïncludeerd geven geen eenduidig antwoord op de vraag in hoeverre peerfactoren risico- of beschermende factoren zijn. Hieronder zullen wij de rol van bindingen met en erkenning van peers bespreken en zullen wij beschrijven wat bekend is over de invloed van slachtofferschap van *offline* en *online* pesten.

Binding met en erkenning van peers

Weulen Kranenbarg (2020) schrijft dat over het algemeen studies naar cybercriminaliteit concluderen dat ouders van cybercriminaliteit vaak contact hebben met andere personen die ook cybercriminaliteit plegen of gepleegd hebben. Zo zou uit onderzoek naar hackers blijken dat bindingen met deviante peers een voorspellende factor is voor ouderschap van cybercriminaliteit. Dit zou in deze studie echter wel samengaan met het hebben van een lage zelfbeheersing, wat eerder in dit hoofdstuk naar voren is gekomen als mogelijke risicofactor. Er kan ook sprake zijn van een interactie-effect: het contact met deviante peers verergert dan het effect van een lage zelfbeheersing.

Udris (2017) vond gedurende een onderzoek naar *online* en *offline* deviant gedrag van Japanse adolescenten echter helemaal geen significant verband tussen ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin en de binding met peers. Ook Zebel e.a. (2013) schrijven dat er in de door hen bestudeerde literatuur geen consistent bewijs is gevonden voor de risicoverhogende invloed van bindingen met (deviante) vrienden.

Van der Wagen e.a. (2019; pp. 59-61) schrijven dat een aantal studies over ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin wijzen op de rol van (delinquente) vrienden. Met betrekking tot de rol van *offline* vrienden stellen Van der Wagen e.a. (2019; p. 92) vanuit interviews met experts en ouders dat deze cybercriminele gedragingen niet altijd afkeuren, en soms zelfs goedkeuren. Daarnaast kunnen *offline* vrienden het plegen van cybercriminaliteit in enge zin aanmoedigen. Vriendschappen *online* zouden meer oppervlakkig zijn waarbij het vooral draait om een gedeeld interesse in ICT, al kunnen *online* ook hechte vriendschappen en romantische relaties ontstaan. Van der Wagen e.a. (2019; p. 60) schrijven verder dat ouders van cybercriminaliteit hun contacten *online* niet als vrienden zien of geen expliciet onderscheid maken tussen hun *online* en *offline* vrienden.

Van der Wagen e.a. (2019; p. 61) vinden dat binnen het sociale *online* netwerk kennis wordt uitgewisseld of dat ouders van cybercriminaliteit contact leggen met toekomstige medeplegers. Dit kan uiteindelijk leiden tot het plegen van cybercriminaliteit. Zo wijzen Van der Wagen e.a. (2019; p. 91) op de 'essentiële rol' van hackerfora en/of gamefora bij de initiatie van cybercriminaliteit en de ontwikkeling naar het plegen van cybercriminaliteit. Jongeren lijken door hun aanwezigheid op fora een gevoel van *belonging* te krijgen en de krijgen daar een kans om zichzelf te bewijzen. Op deze fora kunnen echter ook 'pro-criminele' houdingen worden overgedragen, gevormd en bekrachtigd. Ook Weulen Kranenbarg (2020) veronderstelt dat de erkenning en status die iemand kan vergaren in de *online* wereld risicoverhogend kan werken voor ouderschap van cybercriminaliteit.

Recent onderzochten Van der Toolen et al. (2020) specifiek de verbanden tussen delinquente vrienden en cybercriminaliteit onder jongeren. Daarbij maakten zij ook onderscheid tussen *offline* vrienden die cyberdelinquent gedrag vertoonden en *online* vrienden met cybercriminaliteit; tussen cybercriminaliteit in brede en in enge zin. Bovendien hadden zij voor een deel van de vrienden ook directe informatie over het cyberdelinquente gedrag, naast de inschatting van jongeren over hun vrienden. Uit de resultaten blijkt dat ouderschap van cybercriminaliteit matig tot sterk samenhangt met het hebben van delinquente vrienden, zoals ingeschat door jongeren zelf. Dit geldt voor beide vormen van cybercriminaliteit, en voor zowel vrienden op school, buiten school als *online*. De correlaties (gebruikt is Kendall's τ -b) variëren tussen de .37 en .41). Het verband blijkt wel zwakker wanneer een meer directe meting wordt gebruikt van delinquente vrienden op school

(op basis van de antwoorden van die vrienden zelf): voor cybercriminaliteit in enge zin is het dan .19 en voor cybercriminaliteit in brede zin .17 – relatief zwakke tot matige verbanden.

Een belangrijke opmerking die Weulen Kranenbarg (2020; p. 205) maakt is dat in nog geen van de bekeken studies empirisch de causale relatie tussen het plegen van cybercriminaliteit door een persoon en zijn of haar relatie met peers toetst. Het is daardoor nog niet duidelijk in hoeverre bij cybercriminaliteit sprake kan zijn van selectie- of beïnvloedingsprocessen.

Slachtofferschap van offline en online pesten

Uit het onderzoek van Bae (2017) blijkt dat slachtofferschap van *offline* pesten een zwakke voorspellende risicofactor is voor daderschap van cybercriminaliteit (ESr= 0.142). Slachtofferschap van *offline* pesten versterkt de kans op daderschap van cybercriminaliteit naarmate de tijd verstrijkt. *Offline* pesterijen, zoals een continue afwijzingen van peers, kan volgens Bae (2017) negatieve gevoelens oproepen bij met name adolescenten. Wraak zou vervolgens een motief kunnen zijn voor het plegen van cybercriminaliteit. Deze bevinding sluit volgens Bae (2017) aan bij eerdere studies, waarin geconcludeerd wordt slachtofferschap van ‘cyberbullying’ samenhangt met daderschap van cybercriminaliteit. Ook Zebel e.a. (2013) wijzen op een eerdere studie waaruit blijkt dat daders van cybercriminaliteit zelf ook vaker slachtoffer zijn van cyberpesten, veilingfraude en/of virtuele diefstal.

Tabel 5.3 - Peerfactoren voor daderschap van cybercriminaliteit.

Peerfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Dader/daad	Studie(s)
Risico Binding met en/of erkenning van (deviante) <i>online</i> en/of <i>offline</i> peers	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt 4: ontbreekt 5: minimaal: Kendall's τ -b 0.17 Maximaal: Kendall's τ -b 0.41.	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: ontbreekt 4: ontbreekt 5: matig tot sterk effect	Cybercriminaliteit in enge en ruime zin	1: Weulen Kranenbarg (2020); 2: Udris (2017); 3: Zebel e.a. (2013); 4: Van der Wagen e.a. (2019) 5: Van der Toolen et al. (2020)
Risico Slachtoffer van <i>offline</i> of <i>online</i> pesten	Adolescentie	Acceptabel	1: ESr = 0.142** 2: ontbreekt	1: Zwak effect 2: ontbreekt	Cybercriminaliteit in enge en ruime zin	1: Bae (2017) 2: Zebel e.a. (2013)

*p ≤ 0.10 | *p ≤ 0.05 | **p ≤ 0.01

5.4 School en werk gerelateerde factoren

Ook wat betreft de invloed van school en werk gerelateerde factoren op ouderschap van cybercriminaliteit is nog veel onbekend. Gedurende ons systematisch literatuuronderzoek hebben wij zeer weinig literatuur gevonden die wat zegt over de invloed van deze factoren op cybercriminaliteit.

School

Het overheersende beeld in de literatuur over cybercriminaliteit is volgens Van der Wagen e.a. (2019) dat ouders van cybercriminaliteit een relatief hoog intelligentie- en opleidingsniveau hebben. Uit de bestudeerde literatuur concluderen Van der Wagen e.a. (2019) echter dat het volgen van een opleiding en het niveau daarvan een minder risicoverlagende factor is voor ouderschap van cybercriminaliteit in enge zin dan in eerste instantie misschien verwacht wordt vanuit de rol die opleidingsniveau kan spelen bij meer traditionele vormen van criminaliteit. Weulen Kranenbarg et al. (2018; pp. 354-355) geven aan dat zij geen significant verband hebben gevonden tussen het volgen van een opleiding en het plegen van cybercriminaliteit in enge zin. Udris (2017; p. 803) vindt geen significant verband tussen de binding met school en ouderschap van cybercriminaliteit. Wel vond Udris (2017) een significant verband tussen schoolprestaties en ouderschap van cybercriminaliteit. Het behalen van goede schoolprestaties zou risicoverlagend zijn met betrekking tot cybercriminaliteit in enge zin, maar dit had wel een klein effect ($\beta = -0.125$). Bae (2017; p. 78) vond daarentegen geen significant verband tussen de factor schoolprestaties en het plegen van cybercriminaliteit in enge zin.

Omdat de invloed van school nog erg onduidelijk is, hebben wij deze factor niet verwerkt in een tabel met factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit.

Werk

Ook over het eventuele bestaan van een verband tussen ouderschap van cybercriminaliteit en werk is nog veel onbekend. Volgens Van der Wagen e.a. (2019; pp. 51-52) is hier nog weinig kwantitatief onderzoek naar gedaan en de bestudeerde kwalitatieve studies zouden geen eenduidig beeld geven. Experts die Van der Wagen e.a. (2019; p. 52) interviewen, geven aan dat ouders van cybercriminaliteit vaak nog studeren en soms een bijbaan hebben. Oudere ouders van cybercriminaliteit hebben soms wel een IT-gerelateerde baan maar soms ook niet, en er is ook een categorie ouders die werkloos is. Daarnaast zou er een groep van ouders van (met name financiële) cybercriminaliteit zijn die hun geld enkel verdient door het plegen van cybercriminaliteit. Van de door de onderzoekers geïnterviewde ouders is de meerderheid werkzaam (of werkzaam geweest) in de ICT. Weulen Kranenbarg et al. (2018; pp. 353-354) vonden geen significant verband tussen ouderschap van cybercriminaliteit en de aanwezigheid van werk. Ook wanneer zij specifiek keken naar een IT-gerelateerde baan vonden zij geen significant verband met ouderschap van cybercriminaliteit. Net als de opleiding gerelateerde factoren nemen wij ook de werk gerelateerde factoren niet op in een tabel met risicofactoren, nu ook binnen dit terrein nog veel onbekend is.

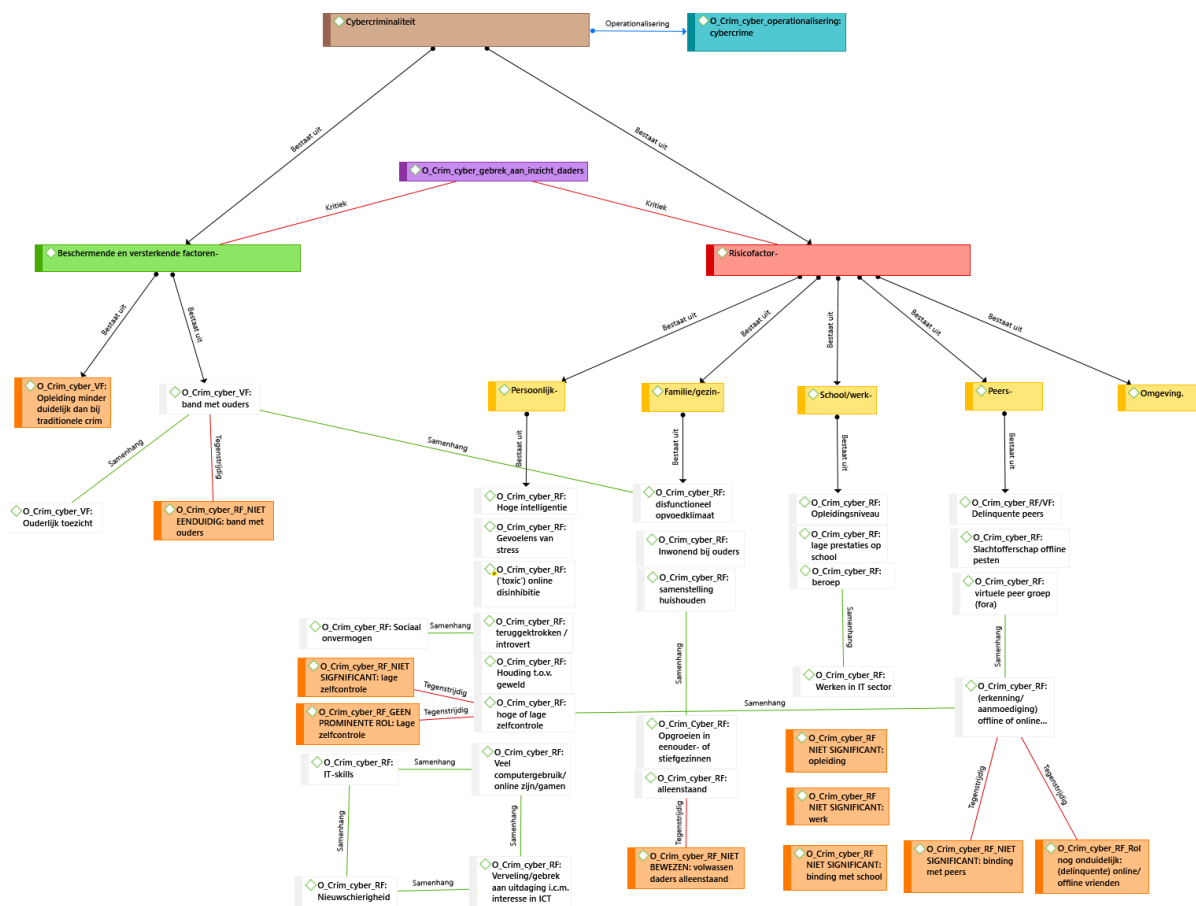
5.5 Omgevingsfactoren

Over de invloed van omgevingsfactoren op ouderschap van cybercriminaliteit is vrijwel niets bekend, wij hebben (bijna) geen literatuur gevonden die hierover schrijft. Alleen Udris (2017) onderzocht de samenhang tussen de binding met de buurt en ouderschap van cybercriminaliteit onder Japanse adolescenten, maar vond geen significant verband hiertussen. Dit betreft echter één onderzoek, gericht is op Japanse adolescenten. In hoeverre we dit kunnen generaliseren naar Nederlandse ouders van cybercriminaliteit is niet bekend en dergelijke omgevingsfactoren dienen dus verder te worden onderzocht in verband met cybercriminaliteit.

5.6 Conclusie

Uit onze literatuurstudie blijkt dat onderzoek naar daders van cybercriminaliteit nog in de kinderschoenen staat. Hierdoor is weinig bekend over mogelijke risico-, beschermende en versterkende factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit. Het beperkte onderzoek dat is verricht naar ouderschap van cybercriminaliteit is vaak kwalitatief van aard, waardoor wij nog weinig met redelijke zekerheid kunnen zeggen over de sterkte van de samenhang tussen factoren en ouderschap van cybercriminaliteit en de sterkte van deze factoren. Vanuit de studies die zijn uitgevoerd en gepubliceerd komen met name persoonlijke factoren en factoren met betrekking tot de familie naar voren. Niet altijd is hierbij duidelijk in welke richting deze factoren werken en in hoeverre deze factoren in verband staan met andere factoren. Over de eventuele risicoverhogende of verlagende rol van factoren die betrekking hebben op (de relatie met) school, werk en de omgeving is nog zeer weinig bekend. De gevonden factoren hebben wij schematisch weergegeven in afbeelding 3.

Afbeelding 3. Netwerkoverzicht factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit.

6. Factoren voor georganiseerde criminaliteit

Onderzoek suggereert dat eerder gevonden factoren voor crimineel gedrag in het algemeen niet per definitie ook het risico op de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit verhogen (Kleemans & Van Koppen, 2020). In dit laatste resultatenhoofdstuk richten wij ons daarom specifiek op verschillende risicofactoren voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Ondanks de impact die georganiseerde criminaliteit met zich mee kan brengen, zowel voor individuen als voor de maatschappij, is daar nog beperkt wetenschappelijk onderzoek naar gedaan. Dit tekort aan onderzoek kan deels verklaard worden vanuit de aard van georganiseerde criminaliteit: vaak is sprake van zware delicten die plaatsvinden in de schaduwen van onze maatschappij. Deze onzichtbaarheid bemoeilijkt het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit.

Daarnaast bestaat nog veel onduidelijkheid over wat georganiseerde criminaliteit precies is en hoe dit gedefinieerd dient te worden (Calderoni, Campedelli, Comunale, Marchesi & Savona, 2020; p. 2; Paoli, 2013; Comunale, Calderoni, Marchesi, Superchi & Campedelli, 2020; Van Koppen, De Poot, Kleemans & Nieuwbeerta, 2010; Kemp, Zolghadriha & Gill, 2019). De meeste studies hanteren een definitie van georganiseerde criminaliteit zoals deze is gegeven in de *United Nations Convention on Transnational Organized Crime*. Artikel 2 van deze conventie operationaliseert georganiseerde criminaliteit en georganiseerde criminele groepen als volgt:

“‘Organized criminal’ group shall mean a structured group of three or more persons, existing for a period of time and acting in concert with the aim of committing one or more serious crimes or offences established in accordance with this Convention, in order to obtain, directly or indirectly, a financial or other material benefit.” (United Nations, 2000; p. 5)

Deze definitie blijft echter erg breed en is niet eenduidig. Zo vallen volgens Paoli (2013; p. 12) vele groepen onder deze definitie, van de Italiaanse Cosa Nostra tot een groep dieven en van Al Qaida tot een kliek jongeren.

Volgens Kleemans en Van Koppen (2020; p. 387) hanteren de meeste Nederlandse studies een definitie van georganiseerde criminaliteit zoals deze is gegeven door Fijnaut en anderen: “Organized crime groups primarily focus on illegal profit, systematically commit crimes that adversely affect society, and are capable of effectively shielding their activities, in particular by being willing to use physical violence or eliminate individuals by way of corruption” (Fijnaut, Bovenkerk, Bruinsma en Van de Bunt, 1998; pp. 26-27). Deze definitie is specifiekere dan de definitie van de *United Nations*.

Voor het al dan niet includeren van publicaties over georganiseerde criminaliteit hebben wij de gebruikte definitie van georganiseerde criminaliteit geen doorslaggevende rol laten spelen. Belangrijker was dat de studie zich niet focuste op specifieke vormen van georganiseerde criminaliteit, zoals terrorisme, mensensmokkel of drugshandel. Wij hebben ons gericht op factoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit in het algemeen.

In ons systematisch literatuuronderzoek hebben wij een zeer beperkt aantal overzichtsstudies gevonden over factoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit (N = 3). Veel van de in deze overzichtsstudies besproken literatuur was afkomstig van dezelfde onderzoekers en was gebaseerd op dezelfde data. Bronnen waarin dezelfde data wordt gebruikt als in een andere (geïnccludeerde) studie hebben wij uitgesloten, omdat deze geen nieuwe informatie of nuance bevatten. Ondanks de beperkte hoeveelheid studies hebben we wel een substantieel aantal risicofactoren kunnen identificeren, die wij hieronder bespreken.

6.1 Persoonlijke factoren

Veel risicofactoren voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit bevinden zich op persoonsniveau. De geïncludeerde studies wijzen op persoonlijke factoren zoals het hebben van een criminele geschiedenis, het bezitten van specifieke 'skills', een gevoel van desillusie met betrekking tot de toekomst, een zoektocht naar een gevoel van 'belonging', de aantrekkelijkheid van de levensstijl die past bij georganiseerde criminaliteit en drugsgebruik. Hieronder lichten wij de gevonden persoonlijke factoren toe en in tabel 6.1 zijn deze persoonlijke factoren samengevat.

Criminele achtergrond

Na het uitvoeren van een systematisch literatuuronderzoek concluderen Comunale et al. (2020; p. 195) dat personen met een criminele achtergrond meer kans hebben om betrokken te raken bij georganiseerde criminele groepen. Uit veel studies bleek dat leden van georganiseerde criminele groepen een uitgebreide criminele historie hadden opgebouwd voorafgaand aan het daderschap van georganiseerde criminaliteit. In vergelijking met de criminele achtergrond van daders van meer algemene criminaliteit was bij de criminele achtergrond van daders van georganiseerde criminaliteit daarnaast vaker sprake van ernstige delicten. Ook hadden daders van georganiseerde criminaliteit gemiddeld langer in de gevangenis gezeten.

De rol van de gevangenis bij het ontwikkelen van betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit hangt vermoedelijk mede samen met sociale factoren. Kemp, Zolghadriha en Gill (2019) hebben het hierbij specifiek over de invloed van de 'criminele reputatie' op het wel of niet geïntroduceerd worden door een dader van georganiseerde criminaliteit bij een criminele groep. Binnen het domein sociale banden zullen wij deze onderzoeksuitkomst verder toelichten. Uit onze literatuurstudie wordt in ieder geval duidelijk dat het plegen van eerdere delicten op verschillende manieren invloed uitoefent op het ontstaan en/of verder ontwikkelen van andere sociale bindingen, welke een risicofactor (kunnen) vormen voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit.

Bezit van relevante 'skills'

Naast het hebben van een criminele achtergrond vormt ook het bezit van specifieke 'skills' een risicofactor voor het al dan niet betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit. Deze skills kunnen bijvoorbeeld bestaan uit vaardigheden waarmee iemand uit het zicht van de politie kan blijven. Iemand moet kunnen zwijgen over (activiteiten van) de criminele groep en iemand dient loyaal te zijn aan de groep. Bepaalde vaardigheden kunnen ook van belang zijn voor de mogelijkheid van een criminele groep om specifieke delicten te kunnen plegen. Deze specifieke vaardigheden maken het betrekken van een persoon daarom aantrekkelijk voor criminele groepen. Gedacht kan worden aan het kunnen maken van of het kunnen omgaan met explosieven. Personen met chemische kennis kunnen op hun beurt weer aantrekkelijk zijn voor druggerelateerde activiteiten. Een persoon kan specifieke vaardigheden opdoen vanuit eerdere criminele ervaringen, maar ook vanuit legale activiteiten, zoals door het volgen van een studie Scheikunde (Comunale et al., 2020; pp. 195-196).

Ontbreken van een gevoel van 'belonging' en groepsidentiteit

Het ontbreken van een gevoel van 'belonging' bij een groep of gemeenschap vormt volgens Comunale et al. (2020; p. 194) een belangrijke factor voor het betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit. Wanneer een persoon het gevoel heeft nergens bij te horen, kan bij deze persoon de hoop ontstaan dat hij of zij een bepaalde groepsidentiteit kan vinden bij een criminele groep. Door onderdeel te worden van een georganiseerde criminele groep heeft men de verwachting wel ergens bij horen. Het ontbreken van een gevoel van 'belonging' en het zoeken naar een identiteit speelt vaak bij jongeren, maar ook maatschappelijk gemarginaliseerde personen kunnen dit gevoel ervaren. Later zullen wij dieper ingaan op specifiek de rol van marginalisering van etnische minderheden bij het betrokken raken bij georganiseerde misdaad.

Met name bij het betrokken raken bij de maffia in Italië speelt de aantrekkelijkheid van de groepsidentiteit een rol. De maffia heeft immers een specifieke identiteit, waarbij eer, loyaliteit en

respect een grote rol spelen. Daarnaast dient iemand bepaalde rituelen te ondergaan alvorens hij of zij opgenomen wordt binnen de maffia. De zoektocht naar een gevoel van 'beloning' is echter ook van belang voor de betrokkenheid bij andere georganiseerde criminele groepen (Comunale et al., 2020; p. 194).

Aantrekkelijke levensstijl, een gevoel van desillusie en drugsgebruik

Comunale et al. (2020; pp. 194-195) noemen ook een aantal persoonlijke risicofactoren die specifiek betrekking hebben op jongeren. Zij stellen dat jongeren het idee kunnen hebben dat het behoren bij een georganiseerde criminele groep gepaard gaat met gemakkelijk en snel geld kunnen verdienen en een aantrekkelijke levensstijl, en dat het hebben van dit beeld beschouwd kan worden als een risicofactor. Daarnaast lopen jongeren met een gevoel van desillusie over de toekomst een groter risico om betrokken te raken bij georganiseerde criminele groepen. Ook stellen Comunale et al. (2020) dat drugsgebruik, met name tijdens de adolescentie en vroege volwassenheid, een risicoverhogende factor kan zijn voor de betrokkenheid bij criminaliteit. Een aantal van de door hen bestudeerde studies spreken van de risicofactor 'substance use disorder'. Een verdere toelichting van deze factoren ontbreekt echter en deze factoren kwamen in andere bestudeerde studies niet aan bod. Over de precieze rol van deze factoren kunnen we verder dus niet veel zeggen, hier is meer onderzoek voor nodig.

Sociaaleconomische status

Comunale et al. (2020; pp. 192-193) beschrijven dat personen met een lage sociaaleconomische status eerder stoppen met school, om de tijd die ze hierdoor krijgen te kunnen gebruiken voor het verbeteren van de levensomstandigheden van zichzelf en hun familie. De materiele en emotionele opbrengsten die de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit met zich meebrengt zouden vervolgens eerder aantrekkelijk zijn voor deze personen. Echter, ook personen met een hogere sociaaleconomische status kunnen aangetrokken worden tot het aansluiten bij een georganiseerde criminele groep, omdat ook voor hen het snel en 'gemakkelijk' verdienen van geld aantrekkelijk is. De specifieke invloed van een lage sociaaleconomisch status is dus nog niet zo duidelijk.

Tabel 6.1 – Persoonlijke factoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit.

Persoonlijke factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Sterkte bewijs	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Criminele historie	Onbekend	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Onbekend	Comunale et al. (2020)
Risico Bezit van relevante 'skills'	Sommige 'skills'/ expertises bezit iemand pas in volwassenheid	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Onbekend	Comunale et al. (2020)
Risico Ontbrekend gevoel van 'beloning'	Onbekend	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Zie je vaak terug bij jongeren en gemarginaliseerde personen/groepen	Comunale et al. (2020)
Risico Aantrekkelijkheid levensstijl	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Geldt vooral voor jonge daders	Comunale et al. (2020)
Risico Gemakkelijk en snel geld verdienen	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Geldt vooral voor jonge daders	Comunale et al. (2020)
Risico Gevoel van desillusie m.b.t. toekomst	Jeugd en adolescentie	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Geldt vooral voor jonge daders	Comunale et al. (2020)
Risico Druggebruik	Jeugd, adolescentie, jong volwassen	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Ontbreekt	Comunale et al. (2020)
Risico Hoge of lage sociaaleconomische status (SES)	Nadruk ligt op SES tijdens de jeugd	Acceptabel	ontbreekt	Rol nog onduidelijk	Ontbreekt	Comunale et al. (2020)

6.2 Familie- en peerfactoren

Uit de bestudeerde studies blijkt dat sociale bindingen essentieel zijn bij het ontstaan van ouderschap van georganiseerde criminaliteit, maar op een andere manier dan bij criminaliteit in het algemeen. Onder andere Comunale et al. (2020) spreken van een 'social snowball effect', waarbij het hebben van binding met bepaalde personen die direct of indirect betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit een risicofactor vormt om zelf betrokken te raken bij georganiseerde criminaliteit.

Familieleden die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit

Verschillende studies over georganiseerde criminaliteit beschrijven dat familiebanden belangrijk zijn bij de rekrutering binnen georganiseerde criminele groepen. De banden die een persoon heeft met zijn of haar familie vergemakkelijken de culturele overdracht en de leerprocessen (sociale beloningen en imitatie) die nodig zijn voor het aansluiten bij diverse georganiseerde criminele groepen.

Comunale et al. (2020) concluderen vanuit de door hen bestudeerde literatuur dat wanneer iemand deel uitmaakt van een criminele familie, dit rekrutering van deze persoon bij georganiseerde misdaad kan vergemakkelijken. Kleemans en Van Koppen (2020) stellen dat een familielid iemand gemakkelijker kan introduceren bij criminele groepen, omdat deze verwantschap een basis vormt voor het ontstaan van vertrouwen in het nieuwe mogelijke lid. Dit vertrouwen is belangrijk in de risicovolle en ongereguleerde situatie die georganiseerde criminaliteit met zich meebrengt.

Kemp et al. (2019) onderzochten aan de hand van honderd autobiografen van mannelijke daders van georganiseerde criminaliteit verschillende paden die leiden naar een betrokkenheid bij

georganiseerde criminaliteit. Hierbij vergeleken zij in hun studie ‘founders’ en ‘joiners’ van georganiseerde criminele groepen. Het bleek dat de betrokkenheid van een of meerdere familieleden bij georganiseerde criminele groepen vooral een risicofactor is voor het aansluiten (‘joining’) bij bestaande criminele groepen. Dit familielid kan een ouder of ander direct/indirect familielid zijn (zoals een aangetrouwd persoon). Daarbij is de relatie met het hebben van ouders die direct betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit het sterkst ($\phi = -0.343$). Het effect van indirecte familie die betrokken is bij georganiseerde criminaliteit is relatief zwak ($\phi = -0.203$) (Kemp et al., 2019; p. 212-213). Na het uitvoeren van een logistische regressieanalyse vonden Kemp et al. (2019; pp. 217-218) geen significant verband meer met het hebben van familie die betrokken was bij georganiseerde criminaliteit. Dat komt mogelijk doordat er tussenliggende factoren zijn die verantwoordelijk zijn voor het verband tussen criminele familieleden en betrokkenheid bij georganiseerde misdaad.

(Voormalige) vriendschappen en kennissen

Naast banden met familieleden kunnen ook banden met (voormalige) vrienden en kennissen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit een risicofactor vormen voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Deze banden kunnen bijvoorbeeld zijn ontstaan doordat personen in dezelfde buurt wonen, dezelfde opleiding volgen of voor dezelfde werkgever werken. Een gedeelde etnische achtergrond of religie kan deze banden versterken, doordat vanuit deze gedeelde achtergrond gemakkelijker een vertrouwensband ontstaat. Dit kan het risico op betrokkenheid bij georganiseerde misdaad verder vergroten (Comunale et al., 2020; Kleemans & Van Koppen, 2020).

Kemp et al. (2020) concludeerden dat voor zowel ‘joiners’ als voor ‘founders’ van criminele groepen verschillende sociale bindingen van belang zijn. Naast de eerder beschreven familiebanden vormen ook bindingen met andere personen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit een sterke risicofactor voor het aansluiten, ‘joinen’, bij een bestaande georganiseerde criminele groep ($\phi = -0.371$). Daarnaast vonden Kemp et al. (2020) ook een significant verband tussen het hebben van een negatief rolmodel tijdens de jeugd (iemand die al betrokken is bij georganiseerde criminaliteit) en het aansluiten bij een georganiseerde criminele groep. Een logistische regressieanalyse bevestigde dat sociale bindingen een belangrijke rol spelen bij het al dan niet aansluiten bij een bestaande georganiseerde criminele groep. Hieruit bleek dat de kansverhouding voor het aansluiten, ‘joinen’, bij een criminele groep aanmerkelijk groter was wanneer iemand een negatief rolmodel had tijdens de jeugd en later werd geïntroduceerd door andere daders van georganiseerde criminaliteit (OR = 6.605). Het hebben van een bepaalde (criminele) reputatie speelt hierbij een versterkende rol. Het bezitten van een criminele reputatie (samenhangend met de eerder beschreven risicofactor ‘criminele achtergrond’) heeft een zeer sterk effect op het al dan niet uitgenodigd worden om je aan te sluiten bij een bestaande criminele groep of op het ontvangen van een verzoek om betrokken te zijn bij het oprichten van een criminele groep (OR = 11.334).

Voor oprichters van georganiseerde criminele groepen, ‘founders’, bleken sociale bindingen op een andere wijze een risicoverhogende rol te spelen (Kemp et al., 2020). Zo hingen ‘criminele contacten’ die iemand had opgedaan dankzij het plegen van andere vormen van criminaliteit matig sterk samen met het worden van een ‘founder’ ($\phi = 0.327$). Ook het opdoen van contacten met daders van georganiseerde criminaliteit gedurende de tijd dat iemand in de gevangenis zit, vormt een risicofactor die de kans dat iemand een criminele groep opricht matig verhoogt ($\phi = 0.256$). Tot slot vormt ook het optreden van ‘criminal learning’ gedurende de tijd in de gevangenis een risicofactor ($\phi = 0.328$). In de logistisch regressie wordt bevestigd dat de verhouding tussen de kans voor het al dan niet oprichten van een criminele groep aanzienlijk hoger is wanneer iemand criminele contacten heeft (OR = 3.175). Volgens Kemp et al. (2020; p. 212) suggereren deze resultaten dat ‘founders’ van criminele groepen eerst ‘fundamentele kennis’ opdoen vanuit contacten met andere daders (welke niet per se georganiseerde criminaliteit hebben gepleegd), voorafgaand aan het oprichten van een georganiseerde criminele groep.

Tabel 6.2 - Familie- en peerfactoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit.

Familie- en peerfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Acceptabel	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Familielid dat is betrokken bij georganiseerde criminaliteit	Ontbreekt	Acceptabel	1: ontbreekt 2: minimaal: $\phi = -0.203^*$ maximaal: $\phi = -0.343^{**}$ 3: ontbreekt	1: ontbreekt 2: matig tot zwak effect 3: ontbreekt	1: onbekend 2: Mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen 3: onbekend	1: Comunale et al. (2020); 2: Kemp et al. (2019) 3: Kleemans & Van Koppen (2020)
Risico Binding met vrienden of kennissen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit	Ontbreekt	Acceptabel	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: $\Phi = -0.371^{**}$	1: ontbreekt 2: ontbreekt 3: sterk effect	1: onbekend 2: onbekend 3: mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen	1: Comunale et al. (2020); 2: Kleemans & Van Koppen (2020) 3: Kemp et al. (2019)
Risico Rolmodel die betrokken is bij georganiseerde criminaliteit	Rolmodel moet er zijn voor de volwassenheid	Acceptabel	$\Phi = -0.339^{**}$	Matig effect	Mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)
Risico Uitbreiding van criminele contacten als resultaat van het plegen van criminaliteit	Ontbreekt	Acceptabel	$\Phi = 0.327^{**}$	Matig effect	Mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)
Risico Contact met daders van georganiseerde criminaliteit gedurende tijd in gevangenis	Ontbreekt	Acceptabel	$\Phi = 0.256^{**}$	Matig effect	Mannelijke 'founders' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)
Risico Ondergaan van 'crimineel leerproces' gedurende de tijd in de gevangenis	Ontbreekt	Acceptabel	$\Phi = 0.328^{**}$	Matig effect	Mannelijke 'founders' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)

* $p \leq 0.10$ | * $p \leq 0.05$ | ** $p \leq 0.01$

6.3 School en werk gerelateerde factoren

Andere risicofactoren voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit hebben betrekking op de school en werksituatie van een persoon. Hieronder bespreken wij de invloed van het opleidingsniveau en de aan- en afwezigheid van werk op de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Een overzicht van deze factoren is weergegeven in tabel 6.3.

Laag opleidingsniveau

Comunale et al. (2020; p. 192) stellen dat een laag opleidingsniveau in verschillende onderzoeken geassocieerd wordt met de betrokkenheid van individuen bij georganiseerde criminele groepen. Wat hierachter de reden kan zijn blijft nog onduidelijk en ook de sterkte van de invloed van een laag opleidingsniveau is onbekend. We kunnen dus nog weinig zeggen over de invloed van deze (mogelijke) factor.

De aan- en afwezigheid van legaal werk

Voor criminaliteit in het algemeen leek de afwezigheid van werk een risicofactor, maar bij het ontstaan van betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit speelt werk een minder duidelijke en eenduidige rol. Zo kan de afwezigheid van werk een risicofactor vormen, maar kan ook juist de aanwezigheid van bepaalde typen werk risicoverhogend zijn voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Daarnaast trekken niet alle studies dezelfde conclusies met betrekking tot de rol van werk.

Comunale et al. (2020; p. 192) schrijven dat vanuit hun literatuurstudie blijkt dat de afwezigheid van een legitiem beroep en werkloosheid de kans op betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit verhoogt. Zij geven hierbij het voorbeeld van een studie waaruit bleek dat een persoon zonder werkervaring drie keer zoveel kans had om zich aan te sluiten bij een *gang* dan een persoon die wel werkervaring heeft. Er zijn volgens Comunale et al. (2020; p. 192) echter ook onderzoeken die een tegenovergestelde uitkomst van de aanwezigheid van werk laten zien, waarbij het hebben van een bepaald beroep juist gelegenheid biedt voor het plegen van georganiseerde criminaliteit. Een relatief breed scala aan beroepen komt hiervoor in aanmerking, en deze beroepen komen op een aantal punten overeen. Zo heeft men in deze beroepen vaak te maken met mobiliteit, logistiek en is er sprake van 'social exchange' waarin mensen een afweging maken tussen eventuele positieve en negatieve gevolgen bij het aangaan van een (in dit geval) werkrelatie. Daarnaast hebben medewerkers vaak een bepaalde mate van zelfstandigheid bij de uitvoering van hun werk. Voorbeelden van deze risicoverhogende beroepen voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit zijn het werk in de transportsector (met name vrachtwagenchauffeurs) en het werken bij/voor autodealers. Met het werk dat een persoon doet in dit soort beroepen kunnen illegale activiteiten verborgen blijven. Daarnaast kan het aantrekkelijk zijn om gedurende het werk ook illegale activiteiten uit te voeren, omdat deze activiteiten wat extra geld kunnen opleveren naast de legitieme salarissen (Comunale et al., 2020; p. 192).

Ook een grote (haven)stad als Rotterdam huisvest verschillende beroepen die het risico op georganiseerde criminaliteit verhogen. Zo bleek uit een recent onderzoek naar drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven dat een criminele samenwerking met iemand die werkt in de Rotterdamse haven bijzonder waardevol is voor georganiseerde criminele groepen (Staring, Bisschop, Roks, Brein & Van de Bunt, 2019). Dit blijft niet beperkt tot een samenwerking met douanemedewerkers, ook andere medewerkers van de Rotterdamse haven kunnen medewerking verlenen aan essentiële onderdelen van het logistieke proces achter de invoer van verdovende middelen. Met name medewerkers van specifieke locaties of medewerkers die toegang hebben tot informatie over werk- of toezichtsprocessen zijn aantrekkelijke partners voor criminele organisaties. Persoonlijke omstandigheden, zoals het hebben van schulden of relationele problemen, maken het voor havenmedewerkers aantrekkelijk om in zee te gaan met de criminele groepen (Staring et al., 2020).

Tegenstrijdig aan wat Comunale et al. (2020) schrijven, concluderen Kemp et al. (2019; p. 219) echter dat uit hun onderzoek blijkt dat werk geen dominante factor is voor de betrokkenheid

bij georganiseerde criminaliteit. Mechanismen voor onmiddellijke betrokkenheid, zoals het hebben van ouders die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit, zijn volgens Kemp et al. (2019) belangrijker voor zowel het aansluiten bij als het oprichten van een georganiseerde criminele groep.

Tabel 6.3 - School en werk gerelateerde factoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit

School en werk gerelateerde factoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Bewijs sterkte	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Laag opleidingsniveau	onbekend	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	onbekend	Comunale et al. (2020)
Risico Afwezigheid van werk	Volwassenheid	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	onbekend	Comunale et al. (2020)
Risico Specifiek werk/ beroep	Volwassenheid	Acceptabel	ontbreekt	ontbreekt	onbekend	Comunale et al. (2020); Zie ook Staring et al. (2019)

6.4 Omgevingsfactoren

Tot slot staan in de bestudeerde literatuur ook een aantal risicofactoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit beschreven die betrekking hebben op de omgeving van een individu. Dit zijn factoren die zich meer op meso- en macroniveau bevinden. Hieronder vallen marginalisering van etnische groepen, etnische homogeniteit en de aanwezigheid van georganiseerde criminele groepen en/of een duidelijke 'criminal code' in de buurt waarin iemand opgroeit.

Marginale/illegale positie van etnische groepen

Volgens Comunale et al. (2020; p. 191) stellen diverse studies dat het marginaliseren van etnische minderheden samenhangt met betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit zou aantrekkelijk zijn, omdat dit de gevolgen van marginalisering (deels) zou kunnen opvangen.

Opgroeien in een etnische homogene buurt

Ook etnische homogeniteit in een wijk of buurt zou een risicofactor kunnen vormen voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. Zoals eerder beschreven kan een gedeelde etnische achtergrond de basis vormen voor het wederzijdse vertrouwen, wat een belangrijke rol speelt binnen georganiseerde criminele groepen. Comunale et al. (2020; p. 191) schrijven dat etnische homogeniteit niet alleen het ontstaan van georganiseerde criminele groepen kan bevorderen, maar dat dit ook bij kan dragen bij het uitbreiden/groeien van de criminele groep (ook over landsgrenzen heen).

Opgroeien in een buurt met actieve criminele groepen of met een duidelijke 'criminal code'

Kemp et al. (2019) vonden een significant verband tussen het aansluiten bij bestaande georganiseerde criminele groepen en het tijdens de jeugd wonen in een buurt waarin een georganiseerde criminele groep opereerde/actief was. Belangrijk is dat het moet gaan om de aanwezigheid in een buurt waarin iemand opgroeit. Het verband dat werd gevonden voor deze risicofactor is wel te interpreteren als relatief zwak ($\Phi = 0.287$).

Tot slot vonden Kemp et al. (2019) een significant verband tussen het aansluiten bij bestaande georganiseerde criminele groepen en de aanwezigheid van een duidelijke 'criminal code' in de buurt waarin iemand is opgegroeid. Dit verband is ook relatief zwak te noemen maar wel significant ($\Phi = 0.241$). Van een duidelijke 'criminal code' is binnen het onderzoek van Kemp et al. (2019; p. 216) sprake wanneer respondenten opmerkten dat er in hun buurt bijvoorbeeld werd

geweigerd om samen te werken met de politie en wanneer binnen de buurt conflicten tussen buurtgenoten 'intern' werden opgelost of werd gewacht op lokale georganiseerde criminele groepen bij het oplossen van conflicten.

Tabel 6.4 - Omgevingsfactoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit.

Omgevingsfactoren						
Factor	Levensfase voorkomen factor	Bewijs sterkte	Effectmaat	Interpretatie effectmaat	Kenmerken dader/daad	Studie(s)
Risico Marginalisering etnische minderheid	Ontbreekt	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Ontbreekt	Comunale et al. (2020)
Risico Etnische homogeniteit	Ontbreekt	Acceptabel	Ontbreekt	Ontbreekt	Ontbreekt	Comunale et al. (2020)
Risico Aanwezigheid van actieve criminele groepen in de buurt	Tijdens jeugd	Acceptabel	$\Phi = 0.287^{**}$	Zwak effect	Mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)
Risico Aanwezigheid van duidelijke 'criminal code' in de buurt	Tijdens jeugd	Acceptabel	$\Phi = 0.241^*$	Zwak effect	Mannelijke 'joiners' van georganiseerde criminele groepen	Kemp et al. (2019)

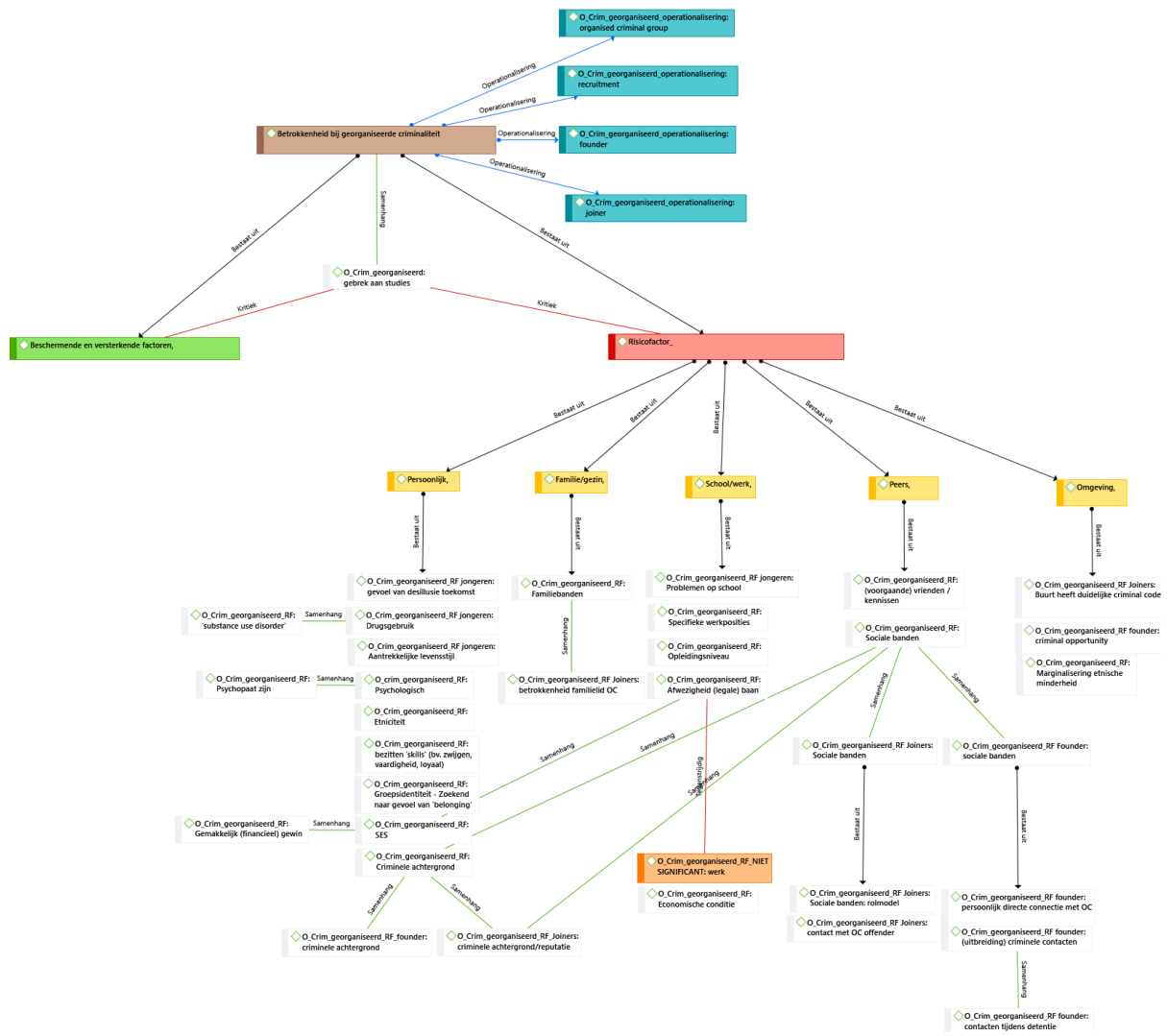
* $p \leq 0.10$ | * $p \leq 0.05$ | ** $p \leq 0.01$

6.5 Conclusie

Net als bij factoren voor cybercriminaliteit blijkt uit onze studie dat over de risicoverhogende en verlagende factoren voor betrokkenheid bij georganiseerde misdaad nog relatief weinig bekend is. Om deze reden hebben wij niet enkel gezocht naar beschikbare overzichtswerken over georganiseerde criminaliteit, maar hebben wij ook gezocht naar individuele en meer kwalitatieve studies. Daardoor hebben wij toch een substantieel aantal mogelijke risicofactoren weten te identificeren voor de betrokkenheid bij georganiseerde misdaad. De wetenschappelijke onderbouwing van deze factoren is dus nog wel minder hard dan de factoren die uit overzichtsstudies naar voren komen.

Persoonlijke factoren en bindingen met familieleden en/of peers die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit lijken belangrijke risicofactoren voor de betrokkenheid bij georganiseerde misdaad. Ook lijkt het hebben van specifiek werk (wat georganiseerde criminaliteit mogelijk kan maken of kan vergemakkelijken) eerder een risico factor dan een versterkende factor. De rol van school gerelateerde factoren, omgevingsfactoren, beschermende en versterkende factoren is nog onduidelijk, hier is nader onderzoek voor nodig. Daarnaast ontbreken bij veel van de gevonden factoren concrete significantietoetsen en effectmaten, omdat deze factoren zijn gevonden met kwalitatief onderzoek. Hierdoor kunnen wij nog weinig zeggen over de sterkte van het effect van de gevonden factoren. Ook hier is nader kwantitatief onderzoek voor nodig.

Afbeelding 4. Netwerkoverzicht factoren voor betrokkenheid georganiseerde criminaliteit.

7. Conclusie en discussie

Dit rapport, gemaakt in opdracht van het cluster Maatschappelijke Ondersteuning van de gemeente Rotterdam, is de weerslag van een globaal onderzoek naar de wetenschappelijke stand van zaken over de belangrijkste factoren die het risico op verschillende vormen van crimineel gedrag verhogen of juist verminderen. Daarmee dragen we bij aan het Rotterdamse factorenmodel, dat inzichtelijk probeert te maken hoe kan worden bijgedragen aan kansrijk, veilig en gezond leven voor zowel kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen.

Aan het eind van dit rapport proberen we in dit hoofdstuk de belangrijkste conclusies samen te vatten en te duiden. Eerst geven we een beknopte recapitulatie van de opzet van dit onderzoek en de belangrijkste beperkingen daarbij. Vervolgens bespreken we voor de verschillende risicodomeinen de belangrijkste uitkomsten voor de vier door ons onderzochte vormen van crimineel gedrag. We sluiten af met een korte reflectie over de interpretatie van onze resultaten en hoe dit rapport van nut kan zijn voor het gemeentelijk beleid.

7.1 Opzet en reikwijdte van het onderzoek

De afgelopen jaren zijn er vele criminologische studies verschenen die zich richten op het beschrijven en verklaren van ouderschap van verschillende vormen van criminaliteit. Het is onmogelijk recht te doen aan al deze afzonderlijke criminologische studies, en daarom hebben wij in dit rapport primair gebruik gemaakt van beschikbare overzichtsstudies en meta-analyses. Daarnaast hebben wij ons gericht op vier verschillende vormen van crimineel gedrag, te weten criminaliteit in het algemeen (veelvoorkomende, traditionele vormen van criminaliteit, jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit). Dit zijn criminaliteitsvormen die het veel voorkomen en waarover veel bekend was in de literatuur. De volgende onderzoeksvragen stonden centraal:

1. Wat is op basis van overzichtsstudies en meta-analyses bekend over de belangrijkste risicofactoren, versterkende factoren en beschermende factoren met betrekking tot individueel ouderschap van crimineel gedrag?
2. Hoe zijn deze factoren in te delen in verschillende domeinen (categorieën zoals individu en gezin) en leeftijdsfasen (zoals kinderen, jongeren en jongvolwassenen)?
3. Zijn er op basis van de onderzoeksliteratuur specifieke factoren te onderscheiden wat betreft ouderschap van de volgende specifieke typen van crimineel gedrag: jeugdcriminaliteit, cybercriminaliteit, en betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit?
4. Op welke manier kunnen we de gevonden factoren duiden in het licht van criminologische inzichten en perspectieven?

Onder risicofactoren verstanden wij kenmerken die zijn gerelateerd aan een hogere kans dat iemand betrokken is bij crimineel gedrag. Versterkende factoren zijn het tegenovergestelde daarvan, dus kenmerken die gerelateerd zijn aan een lagere kans op crimineel gedrag. Beschermende factoren zijn kenmerken die bij de aanwezigheid van een risicofactor de kans op crimineel gedrag verminderen.

Ter beantwoording van deze onderzoeksvragen hebben wij tussen 20 juli 2020 en 16 september 2020 een systematische literatuurstudie uitgevoerd naar bestaande overzichtsstudies op dit terrein en de resultaten samengevat in overzichtelijke tabellen. Verschillende *online* databases zijn doorzocht met behulp van geformaliseerde zoektermen. Voor het selecteren van bruikbare en relevante literatuur die naar voren kwam in deze databases hebben wij diverse in- en exclusiecriteria opgesteld. Na het zorgvuldig bekijken van de mogelijk relevante publicaties hebben wij uiteindelijk 34 overzichtspublicaties gebruikt voor dit rapport. Daarnaast hebben wij gebruik gemaakt van aanvullende literatuur over specifieke onderwerpen en criminologische theorieën. De

overzichtspublicaties hebben wij systematisch geanalyseerd met behulp van ATLAS.ti en de resultaten hiervan hebben wij gepresenteerd in de verschillende resultatenhoofdstukken, tabellen en overzichtsnetwerken.

Het onderzoek kent een aantal beperkingen die wij voor het voetlicht willen brengen alvorens de belangrijkste resultaten te bespreken. Deze beperkingen dienen in het achterhoofd te worden gehouden bij de interpretatie van de resultaten. Bovendien maken ze duidelijk waarom we sommige onderdelen van de onderzoeksvragen niet volledig hebben kunnen beantwoorden.

Een eerste beperking die naar voren kwam was dat er over de leeftijd waarop factoren al dan niet aanwezig zijn relatief weinig gerapporteerd is binnen de bestudeerde publicaties. Hierdoor is het voor ons niet mogelijk om een complete indeling te maken van factoren per leeftijdsgroep. Wel hebben wij binnen de overzichtstabellen voor een aantal factoren kunnen aangeven voor welke leeftijdscategorieën dit specifiek was gerapporteerd.

Een tweede beperking was dat veel van de bestudeerde studies zich enkel hebben gericht op risicofactoren, waardoor de rol van mogelijke beschermende en/of versterkende factoren vaak onderbelicht is gebleven. Hierdoor ligt in ons overzichtswerk de nadruk op mogelijke risicofactoren en hebben wij in mindere mate informatie kunnen presenteren over mogelijke beschermende en versterkende factoren voor ouderschap van de verschillende vormen van criminaliteit.

Een derde beperking is dat voor ouderschap van cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde misdaad nog weinig overzichtswerken en meta-analyses voorhanden waren. Om toch een overzicht te kunnen bieden van de mogelijke risico-, versterkende en beschermende factoren voor deze vormen van criminaliteit hebben wij daarom besloten om ook afzonderlijke kwantitatieve en kwalitatieve studies mee te nemen in de analyse. Hierdoor ontbreken bij een aantal factoren voor ouderschap van cybercriminaliteit en betrokkenheid bij georganiseerde misdaad een robuuste indicatie van de sterkte van de verbanden (significantietoetsen en effectgroottes). De resultaten met betrekking tot deze vormen van criminaliteit dienen dan ook met meer voorzichtigheid te worden gebruikt. Voor sommige factoren is meer kwantitatief onderzoek nodig om zeker te weten of en hoe sterk zij daadwerkelijk samenhangen met ouderschap van deze vormen van criminaliteit.

Tot slot heeft de risicofactoren-benadering inherente beperkingen die ook voor ons onderzoek van toepassing zijn. Wij hebben gepoogd een zo compleet mogelijk overzicht te geven van relevante factoren voor ouderschap van diverse vormen van criminaliteit, maar dit betekent nog niet dat we ook inzicht hebben in de mechanismen en processen die verantwoordelijk zijn voor de gevonden relaties. Daarnaast is het zo dat de gevonden factoren in meer of mindere mate samenhangen met crimineel gedrag, maar dat betekent nog niet dat ze een oorzaak daarvan zijn. Zo kan er sprake zijn van een schijnrelatie als er gemeenschappelijke factoren in het spel zijn, of is een bepaalde factor slechts indirect betrokken bij het ontstaan van crimineel gedrag binnen een keten van distale en proximale oorzaken. Het is ook mogelijk dat een bepaalde factor deels te beschouwen is als een gevolg van crimineel gedrag en niet alleen als een oorzaak. Wanneer in dit rapport wordt gesproken over effecten of risicoverhoging of verlagings, moet dus altijd in het achterhoofd worden gehouden dat het onderzoek meestal nog geen uitsluitsel geeft over de oorzakelijkheid. In het slot van deze conclusie zullen wij de resultaten bespreken in het licht van criminologische theorieën en perspectieven, om zo toch meer zicht te krijgen op de mogelijke werking van de gevonden factoren.

7.2 Overzicht van de belangrijkste resultaten

Gedurende onze literatuurstudie bleken de risicoverhogende en verlagende factoren het beste in te delen in vijf verschillende domeinen: persoonlijke factoren, familiefactoren, peerfactoren, school- en werk gerelateerde factoren en bredere omgevingsfactoren (met name de buurt). Wij hebben deze domeinen gehanteerd bij de bespreking van de factoren voor de vier bestudeerde vormen en daarbij ook aangegeven wat bekend is over de leeftijd waarop deze factoren zich voordoen. Hieronder zullen wij per domein samenvatten welke factoren naar voren zijn gekomen en daarbij ook analyseren in hoeverre deze factoren voor de verschillende vormen van criminaliteit hetzelfde zijn. Hiermee beantwoorden wij de eerste drie onderzoeksvragen.

Tabel 7.1 (vanaf de volgende pagina) geeft een zo beknopt mogelijk overzicht van alle factoren die wij hebben beschreven voor daderschap voor de vier criminaliteitsvormen naast elkaar. In deze tabel geven wij met kleur aan of het om een risico- (rood) of om een beschermende of versterkende (groen) factor gaat. Wanneer de factor dikgedrukt is, betreft het een samenhang waarvoor in een meta-analyse een sterk effect wordt gerapporteerd. Is de tekst 'normaal' gedrukt, dan betreft het een factor waarvoor alleen matige effecten zijn gevonden en een schuingedrukte tekst geeft aan dat voor de factor alleen zwakke effecten zijn gevonden.

7.2.1 Persoonlijke factoren

Binnen de persoonlijke factoren komen veel van de gevonden factoren voor daderschap van de verschillende criminaliteitsvormen overeen, maar er zijn ook opmerkelijke verschillen tussen de vier vormen van criminaliteit.

Persoonlijke factoren voor criminaliteit in het algemeen waarvoor verbanden met een sterk risicoverhogend effect zijn gevonden, zijn de aanwezigheid van depressie in de kindertijd, hyperactiviteit en een gebrek aan schuldgevoelens. Persoonlijke factoren met een matig risicoverhogende effectgrootte zijn impulsiviteit en een hoge mate van lef. Een zwak risicoverhogend effect is gevonden voor internaliserende problematiek bij kinderen en adolescenten in het algemeen, de aanwezigheid van een angststoornis en een geloof in de code van de straat. Wij hebben slechts één beschermende factor voor daderschap van criminaliteit in het algemeen gevonden, te weten het hebben van een hoge intelligentie. Deze factor verlaagt de effecten van risicofactoren.

Een aantal factoren die bij daderschap van jeugdcriminaliteit naar voren kwamen zijn hetzelfde als die van criminaliteit in het algemeen. Zo zijn ook daar vormen van internaliserende en externaliserende problematiek factoren met zwak tot matig risicoverhogende effectgroottes. Factoren die gerelateerd zijn aan een matig tot sterk verhoogde kans op daderschap van jeugdcriminaliteit met zijn eerder gepleegde delicten (criminele achtergrond) en fysiek en niet-fysiek agressief gedrag. Risicofactoren met een zwak tot matig verhoogde kans zijn middelengebruik en gokken, 'risicovol' seksueel gedrag en het hebben van een positieve houding ten opzichte van delinquentie. Hoewel vaak wordt aangenomen dat het beoefenen van een sport een versterkende of beschermende werking heeft voor daderschap van (jeugd)criminaliteit, is dit uit een omvangrijke meta-analyse van Spruit et al. (2016) nauwelijks gebleken, er zijn alleen zwakke samenhangen voor sport in teamverband en sporten op school.

In het geval van daderschap van cybercriminaliteit zijn een aantal persoonlijke risicofactoren naar voren gekomen die anders zijn dan de persoonlijke factoren voor daderschap van algemene criminaliteit en jeugdcriminaliteit. Zo is een hoge mate van computergebruik een risicofactor waarvoor in verschillende studies een zwak tot matig effect wordt gevonden. Het bezitten van IT-skills (zoals kunnen programmeren) is matig risicoverhogend. Veel gebruik van de computer en het bezitten van IT-skills lijken met name risicoverhogend bij jongeren, wanneer iemand zich verveelt, een gebrek aan uitdaging ervaart op school of op het werk en/of nieuwsgierig is naar de mogelijkheden *online*. Opvallend is daarnaast dat een hoge intelligentie voor daderschap van cybercriminaliteit juist risicoverhogend lijkt te zijn, in plaats van risicoverlagend zoals bij daderschap van 'huis-, tuin- en keukencriminaliteit'. Mogelijke risicofactoren zijn introvertie en sociaal onvermogen, maar concrete effectmaten bij deze factoren ontbreken. Ook over het hebben van een hoge of juist een lage mate van zelfcontrole heerst nog veel onduidelijkheid, de onderzoeken hierover spreken elkaar tegen. Tot slot zijn ook een hoge mate van *online* disinhibitie, een accepterende houding ten opzichte van geweld en veel ervaren stress mogelijke risicoverhogende factoren voor daderschap van cybercriminaliteit met een zwak tot matig effect.

Tabel 7.1 Overzicht factoren voor ouderschap van criminaliteit

	Criminaliteit algemeen	Jeugdcriminaliteit	Cybercriminaliteit	Betrokkenheid georganiseerde criminaliteit
Persoonlijke factoren	<p><i>Internaliserende problematiek (depressie, angststoornis); Externaliserende problematiek (Hyperactiviteit, impulsiviteit); Gebrek aan schuldgevoel; Geloof in de code van de straat; hoge mate van lef.</i></p> <p>Intelligentie</p>	<p>Criminele historie; Agressief gedrag; Internaliserende en/of externaliserende problemen (<i>gedrag-problemen, slechte psychologische conditie</i>); Middelengebruik en gokken; Seksueel gedrag; <i>Houding t.o.v. delinquentie en officiële instanties (Morele terugtrekking, neutralisatie, verwachtingen uitkomst, reactief crimineel denkproces, criminele identiteit); individuele sport i.p.v. samen sporten.</i></p> <p><i>Sporten in teamverband en op school.</i></p>	<p>Hoge mate van computergebruik; Bezit van IT-skills; Verveling, gebrek aan uitdaging en hoge mate van nieuwsgierigheid; Hoge intelligentie; Introvert; Sociaal onvermogen; aanwezigheid zelfcontrole; Online disinhibitie; accepterende houding t.o.v. geweld; <i>Ervaren stress.</i></p>	<p>Criminele achtergrond; bezit van relevante 'skills'; Ontbrekend gevoel van 'belonging'; Aantrekkelijkheid levensstijl; Gemakkelijk, snel geld verdienen; Gevoel van desillusie m.b.t. toekomst; Drugsgebruik; Hoge sociaaleconomische status; Lage sociaaleconomische status.</p>
Familiefactoren	<p>Verstoorde familiestructuur; Ongunstige familieomstandigheden (kindermishandeling); Ouders met een criminele achtergrond; Opvoeding support (Nalatig, afwijzend, vijandig, negatieve steun); <i>Opvoeding autoritair (fysieke straf, verbale agressie als straf, bestraffend, autoritaire controle); Opvoeding controle op gedrag (Inconsistent, toegeeflijk, controle op gedrag);</i> Psychologische controle (over beschermend); Ouderschap dat inconsistent, dwingend of weinig toezicht bevat; Ouder die sigaretten roken; ouders die marihuana roken.</p> <p><i>Opvoeding support (affectie, betrokkenheid, ondersteunen, openheid, positieve steun); Opvoeding autoritatief (Belonend, inductive</i></p>	<p>Problemen in de familie (<i>crimineel familielid, groot gezin, ouderschap tijdens adolescentie, structuur, 'gebroken' gezin, psychopathische ouders, gescheiden van ouders opgroeien, lage sociaaleconomische status van de familie, aanwezigheid van pleegzorg, antisociale ouders, deviante familieleden, stress binnen de familie, kindermishandeling, onenigheid binnen de familie</i>); Opvoeding (<i>Conflicten, straffen, vijandelijkheid, gebrek positieve betrokkenheid ouders, niet consequent, Wrede, passieve of verwaarlozende opvoedstijl, gebrek aan warmte</i>); Slecht ouderlijk toezicht (<i>slechte relatie tussen ouder en kind, laag niveau van</i></p>	<p><i>Slechte binding met ouders; Afwezigheid ouderlijk toezicht; disfunctioneel opvoedklimaat; Alleenstaand met kind wonen;</i></p> <p><i>Slechte binding met ouders; Aanwezigheid ouderlijk toezicht; Met partner wonen; Met partner en kind wonen;</i></p>	<p>Familieel dat betrokken is bij georganiseerde criminaliteit.</p>

	<i>parenting, gezaghebbende controle</i>); Opvoeding controle op gedrag (discipline, <i>regels aanwezig, maakt keuzes</i> , monitorend); Opvoeding 'general control'; Opvoeding 'general parenting' (<i>Gezaghebbend</i>); Opvoeding indirect (Kennis, co-ouderschap).	kennis van ouders over het kind , laag niveau van openheid van het kind en laag niveau van informatie-uitwisseling, <i>aanwezigheid van regels van ouders</i>).		
Peerfactoren	Blootstelling aan delinquentie (delinquent gedrag van peers, <i>delinquente opvattingen van peers, differentiële associatie index</i>); <i>Beloning/erkenning van peers (positieve peer reacties, differentiële bekrachtiging index); Imitatie (zien delinquente modellen, differentiële imitatie index)</i> ; Lidmaatschap van een 'gang'.	Slechte relatie met peers algemeen; Weinig sociale banden ; Omgang met delinquente peers; Ongestructureerd rondhangen.	Binding met en/of erkenning van online en/of offline peers ; <i>Slachtofferschap van online of offline pesten</i> .	Binding met vrienden of kennissen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit ; Rolmodel die betrokken is bij georganiseerde criminaliteit; Uitbreiding van criminele contacten als resultaat van het plegen van criminaliteit; Contact met daders van georganiseerde criminaliteit gedurende tijd in gevangenis; Ondergaan van 'crimineel leerproces' gedurende de tijd in de gevangenis.
School- en werk gerelateerde factoren	Lage schoolprestaties; Werkloosheid. Aanwezigheid goede, stabiele baan.	Algemene maat voor lage schoolprestaties en slechte houding op school; <i>Voortijdig schoolverlaten</i> ; Slechte band met school; Lage motivatie voor school. Hoge schoolprestaties; Goede band met school; Hoge commitment met school.	-	Laag opleidingsniveau; Afwezigheid van werk; Aanwezigheid specifiek werk.
Omgevingsfactoren	Slechte huisvesting; Aanwezigheid sociale 'sterke' non-economische instituten ; Aanwezigheid sociale ondersteuning; 'Collective efficacy'; <i>Hoge mobiliteit inwoners</i> ; Lage 'household activity ratio'; Armoede; ongelijkheid. <i>Hoge sociaaleconomische status</i> .	-	-	Marginalisering etnische minderheid; Etnische homogeniteit; <i>Aanwezigheid van actieve criminele groepen in de buurt</i> ; <i>Aanwezigheid van duidelijke 'criminal code' in de buurt</i> .

Rood = risicofactor | Groen = beschermende of versterkende factor

Dikgedrukt = maximale effect is sterk | Normaal gedrukt = maximale effect is matig | Schuingedrukt = maximale effect is zwak

Voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit geldt dat de verschillende persoonlijke factoren vooral overeenkomen met de eerder genoemde risicofactoren voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Dit betreffen de criminele achtergrond van een persoon en drugsgebruik. Daarnaast vormt het bezitten van specifieke vaardigheden of expertises een risicofactor, net als bij cybercriminaliteit waar specifiek het bezitten van IT-skills een risicofactor was. Risicofactoren die specifiek voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit gelden zijn het ontbreken van een gevoel van 'beloning', de aantrekkelijkheid van de levensstijl die gepaard gaat met georganiseerde misdaad en het idee dat hiermee makkelijk en snel geld verdiend kan worden, een gevoel van desillusie met betrekking tot de toekomst en zowel een heel hoge als een lage sociaaleconomische status. Voor al deze factoren ontbreken echter significantietoetsen en effectmaten en we kunnen daarom nog niets zeggen over de mate waarin deze factoren samenhangen met betrokkenheid bij georganiseerde misdaad en de zekerheid van de verbanden.

7.2.2 Familiefactoren

Kenmerken met betrekking tot de familie, gezinsomstandigheden en opvoeding spelen voor ouderschap van de verschillende vormen van criminaliteit vaak een overeenkomstige rol, al zijn er ook hier verschillen te constateren. Duidelijk is ook dat een groot deel van de familiefactoren zich vooral voordoet gedurende de kindertijd en adolescentie, maar zowel samenhangt met criminaliteit tijdens de jeugd als met criminaliteit tijdens de volwassenheid.

In het geval van ouderschap van traditionele, veelvoorkomende vormen van algemene criminaliteit werden voor een aantal factoren samenhangen met een sterk risicoverhogend effect gevonden: de aanwezigheid van een 'verstoorde familiestructuur' (bijvoorbeeld door scheidingen), het hebben van ouders met een criminele historie, het hebben van ouders die sigaretten of/en marihuana roken en het slachtoffer worden van kindermishandeling binnen de context van de familie gedurende de kindertijd. Ongunstige familieomstandigheden in algemene zin is matig risicoverhogend voor ouderschap van traditionele, veelvoorkomende vormen van 'huis-, tuin- en keukencriminaliteit' gedurende de volwassenheid.

Naast de omstandigheden en structuur binnen de familie, blijkt ook opvoeding een belangrijke rol te spelen. Er zijn verschillende dimensies binnen de opvoeding te onderscheiden, met verschillende gedragingen en omstandigheden. Deze kunnen risicoverhogend of juist risicoverlagend zijn en het effect hiervan varieert van zwak tot matig. Risicoverhogende opvoedstijlen waarvoor een matig effect werd gevonden zijn nalatigheid, afwijzend zijn naar het kind, vijandigheid, negatieve steun bieden, psychologische controle houden over het kind, overbeschermend zijn en een opvoedstijl hanteren die inconsistent is of weinig toezicht bevat. Risicoverlagende dimensies binnen de opvoeding met een matige effectgrootte ware het tonen van affectie, het bieden van ondersteuning, discipline, het monitoren en controleren van gedrag, het hebben van kennis van wat het kind doet, het erkennen van de gevoelens van het kind en co-ouderschap.

Met betrekking tot ouderschap van jeugdcriminaliteit zien we dezelfde familiefactoren terugkomen. Zo zijn problemen binnen de familie (zoals de aanwezigheid van een crimineel of deviant familielid, opgroeien in een groot gezin, scheidingen, de aanwezigheid van pleegzorg, kindermishandeling en onenigheid of stress binnen de familie) ook hier matig risicoverhogend. Ook voor ouderschap van jeugdcriminaliteit kan de gehanteerde opvoedstijl risicoverhogend zijn. Niet consequent, bestraffend, wreed, passief en/of verwaarlozend opvoeden heeft een verband met een zwakke tot matige risicoverhogend effectgrootte. Ook slecht ouderlijk toezicht gedurende de kindertijd en adolescentie is matig risicoverhogend. Dit heeft onder meer betrekking op een slechte relatie tussen de ouder(s) en het kind, weinig kennis over het doen en laten van de kinderen bij de ouders en een lage mate van informatie uitwisseling tussen ouders en kinderen.

Anders dan bij persoonlijke factoren zijn de familiefactoren voor ouderschap van cybercriminaliteit grotendeels gelijk aan die voor algemene vormen van criminaliteit en jeugdcriminaliteit. Ook voor deze vorm van criminaliteit geldt dat een slechte binding met de ouders, de afwezigheid van ouderlijk toezicht en een disfunctioneel opvoedklimaat mogelijk risicoverhogend

kunnen zijn. Concrete effectmaten ontbreken echter in de literatuur. Voor deze vorm van criminaliteit blijkt ook dat de samenstelling van het huishouden gedurende de volwassenheid risicoverhogend of verlagend is met een matig tot sterk effect. Zo is het wonen met een partner of met een partner en een kind een versterkende factor (risicoverlagend) voor ouderschap van cybercriminaliteit ten opzichte van alleen wonen. Tegelijk zijn er aanwijzingen dat samenwonen met een kind zonder partner juist risicoverhogend zijn ten opzichte van alleen wonen.

Tot slot geldt voor het al dan niet betrokken raken bij georganiseerde criminaliteit vooral dat het hebben van een familielid dat betrokken is bij georganiseerde criminaliteit mogelijk risicoverhogend is. Ook hier is nog een gebrek aan concrete effectmaten.

7.2.3 Peerfactoren

Voor het domein van peerfactoren, over (de rol van) vriendschappen en leeftijdgenoten, vonden wij minder meta-analyses en overzichtsstudies dan verwacht op basis van de belangrijke rol die wordt verondersteld voor peers in de literatuur. Daarnaast bleek de rol van peerfactoren complex en zijn ook hier verschillen te constateren tussen de verschillende vormen van criminaliteit.

Voor criminaliteit in algemene zin hebben wij gebruik gemaakt van een aanvullende meta-analyse naar een specifieke criminologische theorie, de sociale leertheorie, omdat in de andere geïnccludeerde publicaties over criminaliteit in het algemeen weinig tot niets wordt vermeld over de rol van peers. Uit deze meta-analyse (Pratt et al., 2010) blijkt dat de blootstelling aan delinquentie door de omgang met delinquente peers matig tot sterk risicoverhogend is. Voor positieve reacties vanuit delinquente peers ten aanzien van wetsovertredingen werd een matig risicoverhogend effect gevonden. De neiging tot 'imiteren' van delinquent gedrag heeft een zwak verband met het plegen van criminaliteit in het algemeen.

Voor ouderschap van jeugdcriminaliteit is de rol van peerfactoren vaker onderzocht. Uit de bestudeerde publicaties blijkt dat de binding met peers en de omgang met delinquente leeftijdsgenoten belangrijke risicofactoren kunnen vormen voor ouderschap van jeugdcriminaliteit. Zo vormen het hebben van een slechte relatie met peers in het algemeen en het hebben van weinig sociale banden risicofactoren met een effect dat varieert van matig tot sterk. De omgang met delinquente peers is matig risicoverhogend, al ontbreekt voor deze factor in diverse overzichtsstudies een concrete effectmaat. Ook voor een mogelijke risicoverhogende factor als 'ongestructureerd rondhangen' ontbreken concrete effectmaten op basis van meta-analyse. De samenhang tussen ouderschap van jeugdcriminaliteit en de omgang met peers blijkt niet eenvoudig in elkaar te zitten, zo kan sprake zijn van wederkerige verbanden of van een ingewikkeld samenspel van meerdere peer-kenmerken binnen een ketenmodel. Kinderen of adolescenten met antisociaal of problematisch gedrag kunnen ook op zoek gaan naar leeftijdsgenoten die hetzelfde gedrag vertonen of dezelfde problemen hebben (selectie-effect).

Ook voor ouderschap van cybercriminaliteit hebben de beschikbare studies nog geen eenduidig antwoord kunnen geven op de vraag in hoeverre peerfactoren risico- of beschermende factoren zijn. Daarnaast is bij deze vorm van criminaliteit de rol van vriendschappen nog zeer beperkt onderzocht. Wel maken studies een onderscheid tussen de rol van *online* contacten en *offline* contacten. Binnen het sociale *online* netwerk leggen ouders van cybercriminaliteit vaak contact met andere personen die ook cybercriminaliteit plegen of gepleegd hebben. Kennis wordt *online* uitgewisseld en/of ouders van cybercriminaliteit leggen *online* contact met toekomstige medeplegers. Daarnaast lijken met name jongeren door hun aanwezigheid op online fora een gevoel van *belonging* te krijgen en de fora bieden een kans om erkenning te krijgen. Op deze fora kunnen mogelijk 'pro-criminele' houdingen worden overgedragen, gevormd en bekrachtigd. Dit alles kan risicoverhogend werken voor ouderschap van cybercriminaliteit, maar concrete significantietoetsen en effectmaten ontbreken vaak. Het is daardoor nog niet duidelijk in hoeverre bij cybercriminaliteit sprake kan zijn van selectie- of beïnvloedingsprocessen met betrekking tot peers. Slachtofferschap van *online* of *offline* pesten lijkt ook een risicofactor voor ouderschap van cybercriminaliteit te zijn, maar met een relatief zwak effect.

Tot slot geldt voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit dat, banden met (voormalige) vrienden en kennissen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit een risicofactor vormen voor de betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit. De werking van de factor verschilt echter wel tussen personen die zich aansluiten bij een bestaande criminele groep en personen die zelf het voortouw nemen voor criminele activiteiten in georganiseerd verband. Banden met personen die betrokken zijn bij georganiseerde criminaliteit vormen vooral voor het aansluiten bij een bestaande georganiseerde criminele groep een sterke risicofactor. Het hebben van een bepaalde (criminele) reputatie verhoogt daarnaast de kans om 'uitgenodigd' te worden. Met betrekking tot het zelf initiëren van een criminele groep geldt dat personen eerst 'fundamentele kennis' lijken op te doen vanuit contacten met andere daders. De contacten die iemand opdoet door het plegen van criminaliteit of door tijd in de gevangenis door te brengen, zijn risicofactoren met een matig effect.

7.2.4 School en werk gerelateerde factoren

In tegenstelling tot wat wij verwachtten, geven de door ons bekeken overzichtsstudies binnen het domein van school en werk gerelateerde factoren relatief weinig zicht op de sterkte van de samenhang van school en werk gerelateerde factoren met ouderschap van criminaliteit, maar er komen wel een aantal duidelijke factoren naar voren.

Binnen één meta-analyse naar veelvoorkomende, traditionele vormen van criminaliteit werd een significant verband gevonden tussen schoolprestaties en een verhoogd risico op crimineel gedrag tijdens de volwassenheid. Lage schoolprestaties tijdens de kindertijd zou een risicoverhogende factor met een matige effectgrootte vormen voor het gaan behoren tot de groep *late-onset* daders. De relatie tussen werk gerelateerde factoren en ouderschap van algemene criminaliteit is in geen enkele van de geïnccludeerde studies onderzocht. Op basis van meer narratieve overzichtsstudies zien wij echter wel dat over het algemeen studies onder jongvolwassenen en volwassenen een verband tussen werkloosheid en ouderschap van vooral vermogenscriminaliteit rapporteren. Daarbij is wel veel discussie over de causaliteit van het verband: veel auteurs wijzen op gemeenschappelijke oorzaken en op de gevolgen die crimineel gedrag ook weer heeft voor iemands kansen op werk. Uit onderzoek naar criminele carrières en veranderingen in de levensloop van daders lijken daders hun leven al te beteren vlak voordat ze een baan hebben gevonden. Daarnaast komt naar voren dat vooral stabiel werk van voldoende kwaliteit kan bijdragen aan het verminderen van crimineel gedrag. Banen van slechte kwaliteit of korte duur lijken dat niet te kunnen doen.

Diverse studies naar ouderschap van jeugdcriminaliteit laten zien dat lage schoolprestaties en weinig inzet op school ook voor jeugdcriminaliteit risicoverhogend zijn, met matige effectgroottes. Uit sommige studies blijkt ook een slechte binding met school, een lage motivatie voor school en het voortijdig stoppen met school risico factoren zijn. Concrete effectmaten bij deze factoren ontbreken echter. Volgens de bestudeerde studies kunnen school gerelateerde factoren ook versterkend zijn. Het behalen van hoge schoolprestaties, het hebben van een goede band met school en een grote toewijding aan school gaan samen met een lager risico om dader te worden van jeugdcriminaliteit. Ook voor deze factoren ontbreken echter concrete effectmaten op basis van meta-analyse.

Over de samenhang van school en werk gerelateerde factoren met ouderschap van cybercriminaliteit is nog veel onbekend. Het overheersende beeld in de literatuur is dat daders van cybercriminaliteit een relatief hoog intelligentie- en opleidingsniveau hebben. Binnen de door ons bestudeerde studies wordt echter regelmatig geen significant verband gevonden tussen school gerelateerde factoren en het plegen van cybercriminaliteit. Er werd in een studie wel een significant verband gevonden tussen schoolprestaties en ouderschap van cybercriminaliteit, maar hierbij was er sprake van een zwak risicoverlagend effect. Naar de betekenis van werk voor cybercriminaliteit is nog weinig kwantitatief onderzoek gedaan, één onderzoek vond geen significant verband. De bestudeerde kwalitatieve studies geven hierover geen eenduidig beeld.

Ook voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit is nog weinig bekend over de rol van school. Comunale et al. (2020) stellen dat een laag opleidingsniveau in verschillende onderzoeken geassocieerd wordt met de betrokkenheid van individuen bij georganiseerde criminele groepen, maar de sterkte van de effecten zijn nog onbekend. Over de rol van werk bij het ontstaan van betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit is meer bekend. Voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit kan de afwezigheid van werk een risicofactor vormen. Interessant is echter dat de aanwezigheid van specifieke soorten werk ook juist een risicoverhogende factor kan zijn, anders dan bij veelvoorkomende, traditionele vormen van criminaliteit. Het hebben van bepaalde beroepen kan juist gelegenheid bieden voor het plegen van georganiseerde criminaliteit. Concrete effectmaten ontbreken echter ook hier.

7.2.5 Omgevingsfactoren

Het laatste domein dat we konden onderscheiden ging over de kenmerken in de bredere omgeving van een individu, die zich afspelen op meso- en macroniveau (buurt en samenleving). Hoewel er een traditie bestaat in de criminologie die zich richt op de invloed van de buurt op criminaliteitscijfers, vonden wij relatief weinig informatie over de rol van omgevingsfactoren bij ouderschap van de verschillende vormen van crimineel gedrag.

Wat betreft traditionele vormen van criminaliteit vinden wij binnen één overzichtsstudie een significant verband tussen slechte huisvesting en de kans te gaan behoren tot *adolescent limited* ouders of *late-onset* ouders. Uit onderzoek binnen de criminologie naar de invloed van omgevingskenmerken op het niveau van criminaliteit in buurten en steden komt naar voren dat voor de volgende factoren een matig sterk effect wordt gevonden: de aanwezigheid van ongecontroleerde groepen jongeren, een lage 'household activity ratio', armoede en ongelijkheid. Een hoge mobiliteit van inwoners heeft een zwak verhogend effect op criminaliteitscijfers in een buurt. Een factor die gerelateerd is aan een sterk verlaagd criminaliteitsniveau in de buurt is de aanwezigheid van sterke niet-economische instituten. Voor de aanwezigheid van sociale ondersteuning en een hoge 'collective efficacy' is een matig risicoverlagend effect gevonden en een hoge sociaaleconomische status in een buurt heeft een zwak negatieve samenhang met de criminaliteitscijfers in de buurt.

Over de invloed van omgevingsfactoren op jeugdcriminaliteit en cybercriminaliteit is binnen de door ons gevonden literatuur vrijwel niets geschreven. Opnieuw hoeft dit niet te betekenen dat er geen factoren in de omgeving zijn die risicoverhogend of verlagend kunnen zijn voor ouderschap van jeugdcriminaliteit of cybercriminaliteit. Wanneer we kijken naar afzonderlijke studies over jeugdcriminaliteit blijkt namelijk wel dat factoren binnen de omgeving, zoals een zwakke binding tussen buurtbewoners, desorganisatie in de gemeenschap en economische deprivatie, een rol kunnen spelen bij (het ontstaan van) jeugdcriminaliteit.

Met betrekking tot cybercriminaliteit onderzocht alleen Udris (2017) de samenhang tussen de binding met de buurt en ouderschap van cybercriminaliteit onder Japanse adolescenten, maar deze onderzoeker vond geen significant verband.

Tot slot staan in de bestudeerde literatuur een aantal risicofactoren voor betrokkenheid bij georganiseerde criminaliteit beschreven die betrekking hebben op de bredere omgeving van een individu. Dit betreft marginalisering van etnische groepen, etnische homogeniteit en de aanwezigheid van georganiseerde criminele groepen en/of een duidelijke 'criminal code' in de buurt waarin iemand opgroeit. Met betrekking tot de aanwezigheid van georganiseerde criminele groepen en/of een duidelijke 'criminal code' in de buurt kon ook met kwantitatieve data een significant verband worden vastgesteld, maar effectmaten ontbreken.

7.3 Duiding van de gevonden factoren

Nu alle gevonden risicoverhogende en risicoverlagende factoren in kaart zijn gebracht voor de verschillende vormen van crimineel gedrag, is een laatste vraag hoe we deze bevindingen kunnen duiden. Zoals eerder opgemerkt zeggen de factoren op zichzelf nog weinig over de achterliggende processen en mechanismen, en het hoeft ook niet altijd te gaan om (directe) oorzaken van crimineel gedrag. Om de betekenis van de factoren beter te kunnen interpreteren, maken we daarom gebruik van criminologische theorieën en perspectieven die juist wel ingaan op de vraag hoe en waarom bepaalde kenmerken en omstandigheden kunnen leiden tot crimineel gedrag. Veel van de door ons gevonden factoren, samengevat in tabel 7.1, passen bij deze literatuur en kunnen daarmee beter worden begrepen. We zullen hieronder de meest opvallende overeenkomsten met bekende criminologische benaderingen bespreken.

Om te beginnen passen veel resultaten bij de ‘Situational Action Theory’, een recente benadering uit de criminologie die verschillende invalshoeken combineert en die we in het eerste hoofdstuk al bespreken. In deze theorie is de directe oorzaak van criminaliteit gelegen in de wisselwerking tussen de persoonlijke geneigdheid tot crimineel gedrag en de aanwezigheid van een criminogene omgeving. Bij die persoonlijke geneigdheid gaat het dan om zowel de kracht van morele remmingen op regelovertredingen als om zelfcontrole - de mogelijkheid om het eigen gedrag in overeenstemming te brengen met morele grenzen en opvattingen (Wikström, 2010). Bij het belang van morele remmingen passen gevonden risicofactoren zoals gebrek aan schuldgevoel, morele terugtrekking, neutralisatie en een accepterende houding t.o.v. geweld. Het belang van zelfcontrole en regulatie vinden we terug in de risicofactoren hyperactiviteit, impulsiviteit en het vertonen van agressief gedrag. Voor cybercriminaliteit is de rol van zelfcontrole echter nog onduidelijk, daar zou een hoge mate van zelfcontrole ook juist kunnen bijdragen aan een verhoogde kans op daderschap van cybercriminaliteit. Zelfcontrole is in die context dan ook te interpreteren als een vaardigheid die de mogelijkheden voor een bepaald soort crimineel gedrag vergroot. Bij een criminogene omgeving passen risicofactoren zoals blootstelling aan delinquente vrienden en kennissen en contacten met een ‘gang’ of andere criminele groepen in de buurt. Het verband met ongestructureerd rondhangen met vrienden en jeugdcriminaliteit past ook goed binnen deze theorie, omdat het daarbij gaat om een situatie die kan zorgen voor meer verleidingen en groepsprocessen die leiden tot crimineel gedrag. Bij cybercriminaliteit zou het dan meer gaan om blootstelling aan *online* mogelijkheden en verleidingen, en daarbij past goed dat een hoge mate van computergebruik een risicofactor is voor deze vorm van criminaliteit.

Sommige gevonden factoren passen ook goed bij de bindingstheorie en de ‘control’-benadering binnen de criminologie, die de nadruk legt op sociale banden met (conventionele) anderen en verbindingen met de maatschappij als belangrijke ‘remmen’ op criminaliteit (zie o.a. Kempf, 1993). Dat geldt met name voor risicofactoren en versterkende en beschermende factoren binnen de domeinen familie en school/werk. Met betrekking tot de opvoeding zijn bijvoorbeeld het ontbreken van ouderlijke steun, kindermishandeling en een harde opvoedstijl duidelijke risicofactoren, terwijl een ondersteunende opvoeding en een milde vorm van toezicht en monitoring de kans op crimineel gedrag verminderen. Voor de wat oudere ouders lijkt het hebben van een partner en kind te kunnen fungeren als een remmende binding met betrekking tot criminaliteit. Dat vonden wij in de bestudeerde overzichtswerken over cybercriminaliteit, maar het is ook bekend uit afzonderlijke onderzoeken naar ‘desistance’ – het afbouwen van criminele carrières in het algemeen (zie bijvoorbeeld Zoutewelle-Terovan et al., 2014). Met betrekking tot school lijkt met name voor jeugdcriminaliteit de band met school van belang als remmende binding, net als schoolmotivatie en succes op school. Voor volwassenen geldt dat het verkrijgen van een goede en stabiele baan versterkend kan werken tegen daderschap van met name economische criminaliteit. Tot slot kunnen ook een aantal van de gevonden risicoverlagende factoren op buurtniveau (de aanwezigheid van instituten en ondersteuning) worden geïnterpreteerd als remmende sociale bindingen. Overigens kunnen deze factoren ook deels worden geïnterpreteerd als meer indirecte oorzaken van crimineel

gedrag, omdat ze ook van belang zijn voor de ontwikkeling van iemands morele houding en zelfcontrole.

Verder hebben wij ook enige ondersteuning in de resultaten gevonden voor de 'social learning' benadering in de criminologie, die de nadruk legt op processen die leiden tot het aanleren en imiteren van crimineel gedrag (Sutherland, 1947; Akers, 1973). Daarbij passen niet alleen de gevonden verbanden met delinquente vrienden en kennissen, maar ook het belang van ouders en familie met een verleden in de criminaliteit – de zogenaamde intergenerationele overdracht van criminaliteit. Bij georganiseerde misdaad zien we ook het belang van criminele rolmodellen heel duidelijk terug, net als het ondergaan van een 'crimineel leerproces' in de gevangenis. We zagen hierbij wel in de resultaten dat de processen die een rol spelen mogelijk complexer zijn dan in de sociale leertheorie wordt verondersteld. Criminele peers en anderen oefenen niet alleen invloed uit op crimineel gedrag, maar het is ook zo dat personen met bepaalde eigenschappen en achtergronden waarschijnlijk eerder geneigd zijn om te gaan met deze personen (selectie-effecten). Er is dan sprake van een keten van oorzaken waarbij sociale leerprocessen de kansen op crimineel gedrag verder versterken en doen uit kristalliseren.

We vinden ook aanwijzingen dat gelegenheden en verleidingen voor crimineel gedrag een risicoverhogende rol kunnen spelen, in lijn met criminologische benaderingen die de nadruk leggen op 'gelegenheid' en 'rationele keuze' (zie o.a. Kleemans, 2001). Dit zien we met name bij de onderzoeken naar cybercriminaliteit en georganiseerde criminaliteit, waar specifieke vaardigheden en kennis, en de aantrekkelijkheid van een luxe levensstijl de risico's op deze specifieke vormen van criminaliteit lijken te verhogen. Ook de bevinding dat een hoge intelligentie het risico op cybercriminaliteit vergroot kan worden geïnterpreteerd als indicatie dat een dergelijke eigenschap bijdraagt aan de mogelijkheden om geavanceerde vormen van misdaad uit te voeren.

Van belang voor de interpretatie van de bevindingen is voorts het onderscheid in verschillende typen daders, zoals dat tussen *life-course persistent* daders en *adolescent-limited* daders (Moffitt, 1993). Uit de literatuur komt naar voren dat er verschillen zijn tussen deze groepen daders in welke risicofactoren van belang zijn en in hoe sterk ze risicoverhogend zijn. Een algemeen patroon lijkt te zijn dat persistente daders die al vroeg beginnen met crimineel gedrag te maken hebben met meer en grotere problemen binnen het persoonlijke domein dan andere daders: de effecten van depressie, internaliserende en externaliserende gedragsproblemen, middelengebruik en gokken, en vroege seksuele activiteit zijn groter voor deze groep daders. Deze factoren zijn deels ook te beschouwen als elementen van een breder spectrum aan problemen en ontwikkelingsstoornissen die zich tegelijkertijd ontwikkelen.

Tot slot komt een aantal factoren naar voren die wellicht kunnen worden geïnterpreteerd als meer indirecte, of distale, oorzaken van crimineel gedrag. Of, in de termen van de Situational Action Theory, de 'causes of the causes'. Dat geldt bijvoorbeeld voor het roken van ouders, dat bijvoorbeeld tijdens de zwangerschap van invloed kan zijn op de hersenontwikkeling van kinderen en daardoor later de kans verhoogt op een lagere intelligentie, minder zelfcontrole en een hogere kans op ontwikkelingsstoornissen. De problematische sociaaleconomische en sociale omstandigheden binnen het gezin en/of binnen de buurt zijn mogelijk ook deels te beschouwen als meer distale of indirecte oorzaken. Voor deze factoren vinden we duidelijke samenhangen met zowel algemene vormen van criminaliteit, jeugdcriminaliteit en georganiseerde misdaad. Deze factoren kunnen op verschillende directe en indirecte manieren doorwerken. Ze kunnen bijdragen aan een gevoel van achterstelling, uitzichtloosheid en stress en daardoor direct aanleiding geven tot het overtreden van de wet, zoals verondersteld wordt binnen de criminologische 'strain'-theorie, maar ze kunnen ook indirect de binding met maatschappelijke instituties en conventies verminderen. Binnen het gezin kunnen moeilijke sociale en economische omstandigheden indirect leiden tot een minder goed opvoedklimaat, wanneer ouders veel stress ervaren, moeilijk de eindjes aan elkaar kunnen knopen en niet altijd thuis aanwezig kunnen zijn.

7.4 Tot slot

De resultaten van dit onderzoek kunnen via het Rotterdamse factorenmodel bijdragen aan het verder uitbouwen van een effectief sociaal en justitieel beleid. Dat betekent echter niet dat de gevonden factoren een op een zijn te vertalen in concrete maatregelen of aanpassingen in het beleid. Niet alleen moet daarvoor worden nagedacht over de mechanismen en processen die verantwoordelijk zijn voor de bevindingen, ook spelen zaken zoals haalbaarheid, geschiktheid en effectiviteit van maatregelen een rol. Bij de keuze van maatregelen en het vormgeven van beleid dient daarom ook rekening te worden gehouden met bestaand onderzoek naar de werkzaamheid van interventies en preventieprogramma's, en met algemene beginselen die zijn beschreven in literatuur over 'what works' (zie bijvoorbeeld Weisburd et al., 2017 en de databank van effectieve jeugdinterventies op www.nji.nl).

Wat uit dit rapport in ieder geval wel duidelijk wordt, is dat een effectieve aanpak van de verschillende vormen van crimineel gedrag zich zal moeten richten op het complexe scala aan factoren en domeinen die zijn beschreven in dit rapport. Een eenzijdig repressieve aanpak zal maar beperkt kunnen bijdragen aan het voorkomen en verminderen van verschillende vormen van criminaliteit. Op elk domein is voor de gemeente mogelijk winst te behalen met behulp van de kennis uit dit rapport en van ander onderzoek naar factoren die het welzijn van burgers bevorderen of belemmeren. Zo kunnen de inzichten over de vele factoren op persoonsniveau worden gebruikt om individuele begeleiding en hulp verder vorm te geven en mogelijke voorlopers of signalen voor een criminele carrière tijdig op te pikken. Dit pleit voor voldoende capaciteit voor gemeentelijke instanties die zich bezighouden met geestelijke gezondheid en (jeugd)zorg. De grote hoeveelheid bevindingen op het terrein van gezin en opvoeding onderstrepen het belang van opvoedingsondersteuning en hulp aan gezinnen. Dat geldt met name voor ouders in risicovolle omstandigheden (gezinsproblemen, weinig sociaaleconomisch kapitaal, slechte buurtomgevingen) die misschien juist minder makkelijk toegang hebben tot cursussen of voorlichtingsmateriaal. Dit onderzoek wijst ook op de belangrijke rol van scholen bij preventie van crimineel gedrag. Leerlingen moeten niet alleen kennis opdoen, maar het liefst ook een band ontwikkelen met hun school en intrinsieke motivatie hebben. Scholen hebben daarnaast een signaalfunctie voor probleemgedrag en criminaliteit en kunnen ook helpen om leerlingen weerbaarder te maken tegen de mogelijk criminogene invloed van leeftijdsgenoten en criminele anderen in hun sociale omgeving. Gemeentelijk beleid kan ook op het niveau van buurten bijdragen aan het verminderen van crimineel gedrag in verschillende vormen. Het gaat daarbij niet alleen om woningopbouw en sociaaleconomische samenstelling van buurten, maar ook om de aanwezigheid van voorzieningen en maatregelen die de onderlinge binding en zelfregulatie van bewoners kan ondersteunen.

Dit rapport biedt ook inzichten in factoren die niet of maar in beperkte mate samenhangen met een verhoogde of verlaagde kans op crimineel gedrag. Een voorbeeld is het beoefenen van een sport: dit bleek maar in zeer beperkte mate samen te hangen met een verlaagd risico op crimineel gedrag. Dit betekent dat er geen wonderen kunnen worden verwacht van initiatieven waarin wordt geprobeerd crimineel gedrag te voorkomen door sportbeoefening onder (met name risico) jongeren te stimuleren. Dat betekent niet dat projecten op dit terrein zinloos zijn. Integendeel, sport kan soms een goed middel zijn om bepaalde groepen jongeren beter te bereiken. Maar voor voldoende effectiviteit lijkt het wel nodig dat er vervolgens ook interventies beschikbaar zijn die zich ook richten op de risicofactoren waarvan een meer robuuste relatie is vastgesteld met crimineel gedrag.

We hopen dat onze studie kan bijdragen aan een wetenschappelijke gefundeerde aanpak van en reactie op ouderschap van criminaliteit, in aanvulling op wat bekend is over overwegingen van haalbaarheid en effectiviteit. We willen ook nog eens benadrukken dat onze studie weliswaar heeft laten zien dat er al veel kennis is verzameld op het gebied van crimineel gedrag, maar dat er ook nog veel hiaten blijken te bestaan in de kennis met betrekking tot specifieke domeinen en vormen van criminaliteit. Verder onderzoek op dit terrein blijft nodig om ook in de toekomst beleid op het terrein van criminaliteit te kunnen bijsturen en aan te scherpen.

Literatuurlijst

- Akers, R. L. (1973). *Deviant behavior: A social learning approach*. Belmont, MA: Wadsworth.
- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W. W. Norton.
- Assink, M., Put, C. E. van der, Hoeve, M., Vries, S. L. de, Stams, G. J. J. M., & Oort, F. J. (2015). Risk factors for persistent delinquent behavior among juveniles: A meta-analytic review. *Clinical psychology review, 42*(1), pp. 47-61.
- Azeredo, A., Moreira, D., Figueiredo, P., & Barbosa, F. (2019). Delinquent Behavior: Systematic Review of Genetic and Environmental Risk Factors. *Clinical Child and Family Psychology Review, 22*(1), pp. 502-526.
- Bae, S. M. (2017). The influence of strain factors, social control factors, self-control and computer use on adolescent cyber delinquency: Korean National Panel Study. *Children and youth services review, 78*(1), pp. 74-80.
- Bell, K., Corbacho, B., Ronaldson, S., Richardson, G., Torgerson, D., Robling, M. (2018). The impact of pre and perinatal lifestyle factors on child long term health and social outcomes: a systematic review. *Health economics review, 8*(2), pp. 1-18.
- Berghuis, A. C., & Waard, J. de (2017). Verdampende jeugdcriminaliteit. Verklaringen van de internationale daling. *Justitiële verkenningen, 43*(1), pp. 10-27.
- Besemer, S., Ahmad, S. I., Hinshaw, S. P., & Farrington, D. P. (2017). A systematic review and meta-analysis of the intergenerational transmission of criminal behavior. *Aggression and Violent Behavior, 37*(1), pp. 161-178.
- Beyers, J. M., Loeber, R., Wikström, P. O. H., & Stouthamer-Loeber, M. (2001). What predicts adolescent violence in better-off neighborhoods? *Journal of Abnormal Child Psychology, 29*(5), pp. 369-381.
- Bijleveld, C. C. J. H. (2006). *Methoden en Technieken van Onderzoek in de Criminologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Calderoni, F., Campedelli, G. M., Comunale, T., Marchesi, M. E., & Savona, E. U. (2020). Recruitment into organized criminal groups: A systematic review. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice, 583*(1), pp. 1-27.
- Coie, J. D. & Miller-Johnson, S. (2001). Peer Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention and service needs* (pp. 191-210). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Comunale, T., Calderoni, F., Marchesi, M., Superchi, E., & Campedelli, G. M. (2020). Systematic Review of the Social, Psychological and Economic Factors Relating to Involvement and Recruitment into Organized Crime. In D. Weisburg, E. U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (Eds.), *Understanding Recruitment to Organized Crime and Terrorism* (pp. 174-204). Switzerland: Springer.
- Day, D. M., Wanklyn, S. G., & Yessine, A. K. (2014). A Review of Terminological, Conceptual, and Methodological Issues in the Developmental Risk Factor Literature for Antisocial and Delinquent Behavior. *Child Youth Care Forum, 43*(1), pp. 97-112.
- Derzon, J. H. (2010). The correspondence of family features with problem, aggressive, criminal and violent behavior: a meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology, 6*(3), pp. 263-292.
- Dijk, J. J. M. van (2012). Deuren op slot: Naar een verklaring voor de internationale daling van de criminaliteit. *Justitiële verkenningen, 38*(7), pp. 7-43.
- Eck, N.J. van, & Waltman, L. (2020). *VOSviewer Manual. Manual for VOSviewer version 1.6.15*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Erp, J. van, Geest, V. van der, Huisman, W., & Verbruggen, J. (2011). Criminaliteit en Werk, een veelzijdig verband. *Tijdschrift voor Criminologie, 53*(2), 71-85.

- Esbensen, F. A. & Weerman, F. M. (2005). Youth Gangs and Troublesome Youth Groups in the United States and the Netherlands: A Cross-National Comparison. *European Journal of Criminology*, 2(1), pp. 5-37.
- Evers, J. (2015). *Kwalitatieve analyse: Kunst en kunde*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Farrington, D. P., & Jolliffe, D. (2017). Special issue on systematic reviews in Criminology. *Aggression and Violent Behaviour*, 33(1), pp. 1-3.
- Ferwerda, H., & Scholten, L. (2016). Missen we iets? Een gebiedsanalyse in Rotterdam naar de omvang, aard en aanpak van de jeugdcriminaliteit en eventuele 'witte vlekken' in dat beeld. Arnhem: Bureau Beke.
- Field, A. (2018). *Discovering statistics using SPSS*. Londen: Sage Publications.
- Fijnaut, C. J. C. F., Bovenkerk, F., Bruinsma, G. j. N., Bunt, H. G. van de (1998). *Organised crime in the Netherlands*. Den Haag: Kluwer Law International.
- Flanagan, I. M., Auty, K. M., & Farrington, D. P. (2019). Parental supervision and later offending: A systematic review of longitudinal studies. *Aggression and violent behavior*, 47(1), pp. 215-229.
- Gallupe, O., McLevey, J., & Brown, S. (2019). Selection and influence: A meta-analysis of the association between peer and personal offending. *Journal of Quantitative Criminology*, 35(2), pp. 313-335.
- Gault-Sherman, M. (2012). It's a two-way street: The bidirectional relationship between parenting and delinquency. *Journal of youth and adolescence*, 41(2), pp. 121-145.
- Glueck, S., & Glueck, E. T. (1930). *500 criminal careers*. New York: A. A. Knopf.
- Glueck, S., & Glueck, E. T. (1934). *Five hundred delinquent women*. New York: A. A. Knopf.
- Gottfredson, D. C. (2000). *Schools and delinquency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grotenhuis, M. te & Weegen, T. van der (2013). *Statistiek als hulpmiddel*. Assen: Van Gorcum.
- Hawkins, J. D. (1999). Preventing crime and violence through communities that care. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7(4), pp. 443-458.
- Haymoz, S., Maxson, C., & Killias, M. (2014). Street gang participation in Europe: A comparison of correlates. *European Journal of Criminology*, 11(6), pp. 659-681.
- Herrenkohl, T. I., Hawkins, D. J., Chung, I., Hill, K. G., & Battin-Pearson, S. (2001). School and Community Risk Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention and service needs* (pp. 211-246). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Hoeben, E. M., Meldrum, R. C., Walker, D., & Young, J. T. N. (2016). The role of peer delinquency and unstructured socializing in explaining delinquency and substance use: A state-of-art Review. *Journal of Criminal Justice*, 47(1), pp. 108-122.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Laan, P. H. van der, Smeenk, W., & Gerris, J. R. M. (2009). The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, pp. 749-775.
- Ingoldsby, E. M., & Shaw, D. S. (2002). Neighborhood contextual factors and early-starting antisocial pathways. *Clinical child and family psychology review*, 5(1), pp. 21-55.
- Janssen, H. J., Weerman, F. M., & Eichelsheim, V. I. (2017). Parenting as a protective factor against criminogenic settings? Interaction effects between three aspects of parenting and unstructured socializing in disordered areas. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 54(2), pp. 181-207.
- Jolliffe, D., Farrington, D. P., Piquero, A. R., Loeber, R., & Hill, K. G. (2017). Systematic review of early risk factors for life-course-persistent, adolescence-limited, and late-onset offenders in prospective longitudinal studies. *Aggression and violent behavior*, 33(1), pp. 15-23.
- Jong, J. de (2018). *Het mysterie van de verdwenen criminaliteit*. Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- Kempf, K. L. (1993). The empirical status of Hirschi's control theory. In F. Adler & W. S. Laufer (Eds.), *New directions in criminological theory: Advances in criminological theory* (pp. 143-185). New York: Transaction Publishers.
- Kemp, L., Zolghadriha, S., & Gill, P. (2019). Pathways into organized crime: comparing founders and joiners. *Trends in Organized Crime, 1*(1), pp. 1-24.
- Kleemans, E. (2001). Rationele keuzebenaderingen. In E. Lissenberg, S. van Ruller & R. van Swaaningen (Red.), *Tegen de Regels IV. Een inleiding in de criminologie* (pp. 153-170). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Kleemans, E., & Koppen, V. van (2020). Organized crime and criminal careers. *Crime and Justice, 49*(1), pp. 385-423.
- Kugley, S., Wade, A., Thomas, J., Mahood, Q., Jørgensen, A.K., Hammerstrøm, K., & Sathe, N. (2017). *Searching for studies: A guide to information retrieval for Campbell systematic reviews*. Oslo: The Campbell Collaboration.
- Leschied, A., Chiodo, D., Nowicki, E., & Rodger, S. (2008). Childhood predictors of adult criminality: A meta-analysis drawn from the prospective longitudinal literature. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 50*(4), pp. 435-467.
- Lipsey, M. W., & Derzon, J. H. (1998). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), *Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions* (p. 86-105). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Maguin, E., & Loeber, R. (1996). Academic performance and delinquency. *Crime and justice, 20*(1), pp. 145-264.
- Maruna, S. (1997). Going straight. Desistance from crime and life narratives of reform. In A. Lieblich & R. Josselson (Eds.), *The narrative study of lives* (pp. 59-93). Thousand Oaks: Sage.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review, 100*(4), pp. 674-701.
- Moule, R. K., & Fox, B. (2020). Belief in the Code of the Street and Individual Involvement in Offending: A Meta-Analysis. *Youth Violence and Juvenile Justice, 1*(1), pp. 1-21.
- Murray, J., Farrington, D. P., & Eisner, M. P. (2009). Drawing conclusions about causes from systematic reviews of risk factors: The Cambridge Quality Checklists. *Journal of Experimental Criminology, 5*(1), pp. 1-23.
- Osgood, D. W., & Anderson, A. L. (2004). Unstructured socializing and rates of delinquency. *Criminology, 42*(3), pp. 519-550.
- Paoli, L. (2013). Searching for the determinants of OC: Some preliminary reflections. *Behemoth, 6*(1), pp. 10-26.
- Pauwels, L. J., Weerman, F. M., Bruinsma, G. J., & Bernasco, W. (2015). How much variance in offending, self-control and morality can be explained by neighbourhoods and schools? An exploratory cross-classified multi-level analysis. *European Journal on Criminal Policy and Research, 21*(4), pp. 523-537.
- Payne, A. A. (2008). A multilevel analysis of the relationships among communal school organization, student bonding, and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 45*(4), pp. 429-455.
- Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences. A Practical Guide*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Pratt, T. C., & Cullen, F. T. (2005). Assessing macro-level predictors and theories of crime: A meta-analysis. *Crime and justice, 32*(1), pp. 373-450.
- Pratt, T. C., Cullen, F. T., Sellers, C. S., Winfree, T., Madensen, T. D., Daigle, L. E., Fearn, N. E., & Gau, J. M. (2010). The Empirical Status of Social Learning Theory: A Meta-Analysis. *Justice Quarterly, 27*(6), pp. 765-802.

- Pyrooz, D. C., Turanovic, J. J., Decker, S. H., & Wu, J. (2016). Taking stock of the relationship between gang membership and offending: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 43(3), pp. 365-397.
- Rooyackers, J., & Weulen Kranenbarg, M. (2020). Vissen met een nieuwe hengel: een onderzoek naar betaalverzoekfraude. *Justitiële Verkenningen*, 46(2), pp. 19-43.
- Rovers, B. (1997). *De buurt, een broeinest? Een onderzoek naar de invloed van de woonomgeving op jeugdcriminaliteit*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Sampson, R. J., & Laub, J. H. (2003). Life-course desisters? Trajectories of crime among delinquent boys followed to age 70. *Criminology*, 41(3), pp. 555-592.
- Savolainen, J., Aaltonen, M., & Skardhamar, T. (2018). Employment, crime, and the life course. In D. P. Farrington, L. Kazemian & A. R., Piquero (Eds.), *The Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology* (pp. 496-514). Oxford: Oxford University Press.
- Shaw, C. R., & McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas; A Study of Rates of Delinquents in Relation to Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Simcha-Fagan, O. M., & Schwartz, J. E. (1986). Neighborhood and delinquency: An assessment of contextual effects. *Criminology*, 24(4), pp. 667-699.
- Spruit, A., Vugt, E. van, Put, C. van der, Stouwe, T. van der, & Stams, G. J. (2016). Sports participation and juvenile delinquency: A meta-analytic review. *Journal of Youth and Adolescence*, 45(4), pp. 655-671.
- Staring, R. H. J. M., Bisschop, L., Roks, R. Brein, E., & Bunt, H. van de (2019). *Drugsriminaliteit in de Rotterdamse haven: aard en aanpak van het fenomeen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71(4), pp. 1072-1085.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of criminology* (4th ed.). Chicago: J. B. Lippincott.
- Tremblay, R. E., & LeMarquand, D. (2001). Individual Risk and Protective Factors. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention and service needs* (pp. 137-164). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Piquero, A. R., Lösel, F., DeLisi, M., & Murray, J. (2016). Intelligence as a protective factor against offending: A meta-analytic review of prospective longitudinal studies. *Journal of criminal justice*, 45(1), pp. 4-18.
- Udris, R. (2017). Psychological and Social Factors as Predictors of Online and Offline Deviant Behavior among Japanese Adolescents. *Deviant Behavior*, 38(7), pp. 792-809.
- Uggen, C., & Wakefield, S. (2008). What have we learned from longitudinal studies of work and crime? In A. M. Liberman (Ed.), *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research* (pp. 191-219). New York: Springer.
- United Nations. (2000). *Convention on transnational organized crime* (No. Assembly Resolution 55/95 of 15 Nov 2000). Geraadpleegd via <http://www.unodc.org/unodc/treaties/CTOC/>.
- Toolen, Y. van der, Kranenbarg, M. W., & Weerman, F. (2020). Online jeugdcriminaliteit en 'verkeerde vrienden': wanneer is de samenhang het sterkst?. *Tijdschrift voor Criminologie*, 62(2-3), pp. 153-179.
- Wagen, W. van der, Zand-Kurtovic, E. G. van het, Matthijsse, S. R., & Fischer, T. F. C. (2019). *Cyberdaders: uniek profiel, unieke aanpak?* Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Koppen, M. V. van, Poot, C. J. de, Kleemans, E. R., & Nieuwebeerta, P. (2010). Criminal trajectories in organized crime. *The British Journal of Criminology*, 50(1), pp. 102-123.
- Wegberg, R. S. van (2020). *Outsourcing Cybercrime*. Delft: TU Delft.
- Walters, G. D. (2020). Crime and social cognition: a meta-analytic review of the developmental roots of adult criminal thinking. *Journal of Experimental Criminology*, 1(1), pp. 1-25.

- Wang, M. T., & Fredricks, J. A. (2014). The reciprocal links between school engagement, youth problem behaviors, and school dropout during adolescence. *Child development, 85*(2), pp. 722-737.
- Wasserman, G. A., & Seracini, A. M. (2001). Family risk Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), *Child delinquents: Development, intervention and service needs* (pp. 165-190). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.
- Weijters, G., Scheepers, P., & Gerris, J. (2009). City and/or neighbourhood determinants? Studying contextual effects on youth delinquency. *European Journal of Criminology, 6*(5), pp. 439-455.
- Weisburd, D., Farrington, D. P., & Gill, C. (2017). What works in crime prevention and rehabilitation: An assessment of systematic reviews. *Criminology & Public Policy, 16*(2), pp. 415-449.
- Weulen Kranenbarg, M. (2020). Contrasting cyber-dependent and traditional offenders: A comparison on criminological explanations and potential prevention methods. In R. Leukfeldt & T. J. Hold (Eds.), *The Human Factor of Cybercrime* (pp. 194-215). Abingdon: Routledge.
- Weulen Kranenbarg, M., Holt, T. H., & Gelder, J. van (2019). Offending and Victimization in the Digital Age: Comparing Correlates of Cybercrime and Traditional Offending-Only, Victimization-Only and the Victimization-Offending Overlap. *Deviant Behavior, 40*(1), pp. 40-55.
- Weulen Kranenbarg, M., Ruiter, S., Gelder, J. van & Bernasco, W. (2018). Cyber-Offending and Traditional Offending over the Life-Course: An Empirical Comparison. *Journal of developmental and life-course criminology, 4*(3), pp. 343-364.
- Wiering, D. (2015). *Beleidskader Jeugd 2015–2020. Rotterdam Groeit*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Wiering, D., & Scalzo, R. (2016). *Groei in de stad. De uitdagingen van grootstedelijk jeugdbeleid*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Wikström, P-O. H. (2010). Situational Action Theory. In F. Cullen & P. Wilcox (Eds.), *Encyclopedia of Criminological Theories* (pp. 1000-1008). Beverly Hills: SAGE publications.
- Zebel, S., Vries, P. de, Giebels, E., Kuttschreuter, M., & Stol, W. (2013). *Jeugdige daders van cybercrime in Nederland: Een empirische verkenning*. Twente: Universiteit Twente, NHL Hogeschool, Politieacademie, Open universiteit.
- Zoutewelle-Terovan, M., Geest, V. van der, Liefbroer, A., & Bijleveld, C. (2014). Criminality and family formation: Effects of marriage and parenthood on criminal behavior for men and women. *Crime & Delinquency, 60*(8), pp. 1209-1234.

Bijlage 1 | Kenmerken van de geïnccludeerde studies

Tabel 2.3 – Overzicht van de kenmerken van de geïnccludeerde studies.

Studie	Onderwerp	Methode	Aantal geïnccludeerde studies, effectmaten en steekproefomvang	Wijze waarop correlaties zijn gemeten	Onderzoeksdesign
Assink, M., Put, C. E. van der, Hoeve, M., Vries, S. L. de, Stams, G. J. J. M., & Oort, F. J. (2015). Risk factors for persistent delinquent behavior among juveniles: A meta-analytic review. <i>Clinical psychology review, 42</i> (1), pp. 47-61.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 55 Effectmaten: 1.014 Steekproefomvang: 13.872	Bivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Azeredo, A., Moreira, D., Figueiredo, P., & Barbosa, F. (2019). Delinquent Behavior: Systematic Review of Genetic and Environmental Risk Factors. <i>Clinical Child and Family Psychology Review, 22</i> (1), pp. 502 -526.	Jeugd-criminaliteit	Systematisch literatuur-onderzoek	Studies: 46 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat en multivariaat	Onbekend
Bae, S. M. (2017). The influence of strain factors, social control factors, self-control and computer use on adolescent cyber delinquency: Korean National Panel Study. <i>Children and youth services review, 78</i> (1), pp. 74-80.	Cyber-criminaliteit	Enquête	Steekproefomvang: 2.448	Bivariaat	De studie is longitudinaal en prospectief.
Bell, K., Corbacho, B., Ronaldson, S., Richardson, G., Torgerson, D., Robling, M., & Building Blocks Trial Group. (2018). The impact of pre and perinatal lifestyle factors on child long term health and social outcomes: a systematic review.	Criminaliteit algemeen	Systematisch literatuur-onderzoek	Studies: 3 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat	Includeerde longitudinale prospectieve en retrospectieve studies.

<i>Health economics review</i> , 8(2), pp. 1-18.					
Besemer, S., Ahmad, S. I., Hinshaw, S. P., & Farrington, D. P. (2017). A systematic review and meta-analysis of the intergenerational transmission of criminal behavior. <i>Aggression and Violent Behavior</i> , 37(1), pp. 161-178.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 21 Effectmaten: 23 Steekproefomvang: 3.423.483	Bivariaat en multivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Coie, J. D. & Miller-Johnson, S. (2001). Peer Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), <i>Child delinquents: Development, intervention and service needs</i> (pp. 191-210). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc	Jeugd-criminaliteit	Systematisch literatuur-onderzoek	Studies: 47 Effectmaten: Onbekend Steekproefomvang: Kwantitatief = 8.655 Kwalitatief = onbekend	Onbekend	Includeerde zowel kwantitatieve als kwalitatieve studies, zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies
Comunale, T., Calderoni, F., Marchesi, M., Superchi, E., & Campedelli, G. M. (2020). Systematic Review of the Social, Psychological and Economic Factors Relating to Involvement and Recruitment into Organized Crime In D. Weisburg, E. U. Savona, B. Hasisi & F. Calderoni (Eds.), <i>Understanding Recruitment to Organized Crime and Terrorism</i> (pp. 175-204). Switzerland: Springer.	Betrokkenheid georganiseerde criminaliteit	Systematisch literatuur-onderzoek	Studies: 47 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat en multivariaat	Includeerde kwantitatieve, kwalitatieve en 'mixed-methods' studies.
Derzon, J. H. (2010). The correspondence of family features with problem, aggressive, criminal and violent behavior: a meta-analysis. <i>Journal of Experimental Criminology</i> , 6(3), pp. 263-292.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 119 Effectmaten: 3.124 Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.
Flanagan, I. M., Auty, K. M., & Farrington, D. P. (2019). Parental supervision and later offending: A systematic review of longitudinal studies. <i>Aggression and</i>	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 19 Effectmaten: 18 Steekproefomvang: 23.197	Bivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.

<i>violent behavior</i> , 47(1), pp. 215-229.					
Gallupe, O., McLevey, J., & Brown, S. (2019). Selection and influence: A meta-analysis of the association between peer and personal offending. <i>Journal of Quantitative Criminology</i> , 35(2), pp. 313-335.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 24 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Multivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.
Gottfredson, D. C. (2000). <i>Schools and delinquency</i> . Cambridge: Cambridge University Press.	Jeugd-criminaliteit	Overzichts-werk	Studies: Onbekend Effectmaten: ontbreken Steekproefomvang: ontbreekt	Ontbreekt	Onbekend
Herrenkohl, T. I., Hawkins, D. J., Chung, I., Hill, K. G., & Battin-Pearson, S. (2001). School and Community Risk Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), <i>Child delinquents: Development, intervention and service needs</i> (pp. 211-246). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.	Jeugd-criminaliteit	Overzichts-werk	Studies: Onbekend Effectmaten: ontbreken Steekproefomvang: ontbreekt	Ontbreekt	Onbekend
Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., Laan, P. H. van der, Smeenk, W., & Gerris, J. R. M. (2009). The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. <i>Journal of Abnormal Child Psychology</i> , 37, pp. 749–775.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 119 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Jolliffe, D., Farrington, D. P., Piquero, A. R., Loeber, R., & Hill, K. G. (2017). Systematic review of early risk factors for life-course-persistent, adolescence-limited, and late-onset offenders in prospective longitudinal studies. <i>Aggression and violent behavior</i> , 33(1), pp. 15-23.	Criminaliteit algemeen	Systematisch literatuur-onderzoek	Studies: 3 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.

Kemp, L., Zolghadriha, S., & Gill, P. (2019). Pathways into organized crime: comparing founders and joiners. <i>Trends in Organized Crime, 1</i> (1), pp. 1-24.	Betrokkenheid georganiseerde criminaliteit	(Auto)-biografieën	Omvang: 100	Bivariaat en binaire logistische regressie	Retrospectief
Kleemans, E., & Koppen, V. van (2020). Organized crime and criminal careers. <i>Crime and Justice, 49</i> (1), pp. 385-423.	Betrokkenheid georganiseerde criminaliteit	Literatuur-overzicht	Studies: 78 Effectmaten: Onbekend Steekproefomvang: Onbekend	Niet van toepassing	Geen inclusiecriteria
Leschied, A., Chiodo, D., Nowicki, E., & Rodger, S. (2008). Childhood predictors of adult criminality: A meta-analysis drawn from the prospective longitudinal literature. <i>Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, 50</i> (4), pp. 435-467.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 38 Effectmaten: 274 Steekproefomvang: 66.647	Bivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.
Lipsey, M. W., & Derzon, J. H. (1998). Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research. In R. Loeber & D. P. Farrington (Eds.), <i>Serious & violent juvenile offenders: Risk factors and successful interventions</i> (p. 86–105). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 34 Effectmaten: 155 Steekproefomvang: ontbreekt	Bivariaat	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.
Maguin, E., & Loeber, R. (1996). Academic performance and delinquency. <i>Crime and justice, 20</i> (1), pp. 145-264.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 106 Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat en multivariaat	Includeerde zowel prospectieve longitudinale, cross-sectionele studies en interventie studies.
Moule, R. K., & Fox, B. (2020). Belief in the Code of the Street and Individual Involvement in Offending: A Meta-Analysis. <i>Youth Violence and Juvenile</i>	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 20 Effectmaten: 38 Steekproefomvang: onbekend	Bivariaat en multivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als

<i>Justice</i> , 1(1), pp. 1-21.					retrospectieve studies.
Pratt, T. C., Cullen, F. T., Sellers, C. S., Thomas Winfree Jr, L., Madensen, T. D., Daigle, L. E., Fearn, N. E., & Gau, J. M. (2010). The empirical status of social learning theory: A meta-analysis. <i>Justice Quarterly</i> , 27(6), pp. 765-802.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 133 Effectmaten: 704 Steekproefomvang: 118.403	Multivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Pyrooz, D. C., Turanovic, J. J., Decker, S. H., & Wu, J. (2016). Taking stock of the relationship between gang membership and offending: A meta-analysis. <i>Criminal Justice and Behavior</i> , 43(3), pp. 365-397.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 179 Effectmaten: 1.649 Steekproefomvang: 332.080	Bivariaat en multivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Spruit, A., Vugt, E. van, Put, C. van Der, Stouwe, T. Van Der, & Stams, G. J. (2016). Sports participation and juvenile delinquency: A meta-analytic review. <i>Journal of Youth and Adolescence</i> , 45(4), pp. 655-671.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 51 Effectmaten: 431 Steekproefomvang: 132.366	Bivariaat en multivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Toolen, Y. van der, Kranenbarg, M. W., & Weerman, F. (2020). Online jeugdcriminaliteit en 'verkeerde vrienden': wanneer is de samenhang het sterkst?. <i>Tijdschrift voor Criminologie</i> , 62(2-3), pp. 153-179.	Cyber-criminaliteit	Enquête	Studies: n.v.t. Effectmaten: onbekend Steekproefomvang: 889	Bivariaat	Cross-sectioneel, retrospectief.
Tremblay, R. E., & LeMarquand, D. (2001). Individual Risk and Protective Factors. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), <i>Child delinquents: Development, intervention and service needs</i> (pp. 137-164). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.	Jeugd-criminaliteit	Literatuur-overzicht	Studies: 55 Effectmaten: ontbreekt Steekproefomvang: Ontbreekt	Ontbreekt	Includeerde alleen prospectieve, longitudinale studies.
Ttofi, M. M., Farrington, D. P., Piquero, A. R., Lösel, F., DeLisi, M., & Murray, J.	Criminaliteit algemeen	Meta-analyse	Studies: 15 Effectmaten: 38	Multivariaat	Includeerde alleen prospectieve,

(2016). Intelligence as a protective factor against offending: A meta-analytic review of prospective longitudinal studies. <i>Journal of criminal justice</i> , 45(1), pp. 4-18.			Steekproefomvang: onbekend		longitudinale studies.
Udris, R. (2017). Psychological and Social Factors as Predictors of Online and Offline Deviant Behavior among Japanese Adolescents. <i>Deviant Behavior</i> , 38(7), pp. 792-809.	Cyber-criminaliteit	Enquête	Steekproefomvang: 803	Bivariaat	Studie is cross-sectioneel en retrospectief.
Wagen, W. van der, Zand-Kurtovic, E. G. van het, Matthijse, S. R., & Fischer, T. F. C. (2019). <i>Cyberdaders: uniek profiel, unieke aanpak?</i> Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.	Cyber-criminaliteit	Systematisch literatuur-onderzoek en interviews	Studies: 68 Effectmaten: onbekend Aantal respondenten interview: 66	Ontbreekt	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Walters, G. D. (2020). Crime and social cognition: a meta-analytic review of the developmental roots of adult criminal thinking. <i>Journal of Experimental Criminology</i> , 1(1), pp. 1-25.	Jeugd-criminaliteit	Meta-analyse	Studies: 62 Effectmaten: Onbekend Steekproefomvang: 43.898	Bivariaat	Includeerde zowel longitudinale als cross-sectionele studies en prospectieve als retrospectieve studies.
Wasserman, G. A., & Seracini, A. M. (2001). Family risk Factors and Interventions. In R. Loeber & David P. Farrington (Eds.), <i>Child delinquents: Development, intervention and service needs</i> (pp. 165-190). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications, Inc.	Jeugd-criminaliteit	Literatuur-overzicht	Studies: Onbekend Effectmaten: Onbekend Steekproefomvang: Ontbreekt	Ontbreekt	Ontbreekt
Weulen Kranenbarg, M. (2020). Contrasting cyber-dependent and traditional offenders: A comparison on criminological explanations and potential prevention methods. In R. Leukfeldt & T. J. Hold (Eds.), <i>The Human Factor of Cybercrime</i> (pp. 194-215).	Cyber-criminaliteit	Literatuur-overzicht	Onbekend	Ontbreekt	Ontbreekt

Abingdon: Routledge.					
Weulen Kranenbarg, M., Holt, T. H., & Gelder, J. Van (2019). Offending and Victimization in the Digital Age: Comparing Correlates of Cybercrime and Traditional Offending-Only, Victimization-Only and the Victimization-Offending Overlap. <i>Deviant Behavior</i> , 40(1), pp. 40-55.	Cyber-criminaliteit	Enquête	Steekproefomvang: 535	Bivariaat	Studie is retrospectief en cross-sectioneel.
Weulen Kranenbarg, M., Ruiter, S., Gelder, J. van & Bernasco, W. (2018). Cyber-Offending and Traditional Offending over the Life-Course: An Empirical Comparison. <i>Journal of developmental and life-course criminology</i> , 4(3), pp. 343-364.	Cyber-criminaliteit	Registratie data	Steekproefomvang: 1.145.610	Multivariaat	Longitudinaal
Zebel, S., Vries, P. de, Giebels, E., Kuttchreuter, M., & Stol, W. (2013). <i>Jeugdige daders van cybercrime in Nederland: Een empirische verkenning</i> . Twente: Universiteit Twente, NHL Hogeschool, Politieacademie, Open universiteit.	Cyber-criminaliteit	Twee zelf-rapportage studies	Onbekend	Ontbreekt	Onbekend